

Berki Gábor: A kibertér, annak veszélyei és a kibervédelem jelenlegi helyzete Magyarországon

István Endrődi – Petra Szalai: Security and national security challenges from the perspective of the Hungarian Disaster Management

Dr. M. Császár Zsuzsa – Bányai Bence – Gyura Gábor – Farkas Marcell: Nemzetközi tanulmányi migráció jellemzői

Takács Gergely: Az energiabiztonság három legfontosabb jellemzője – Egymástól függő, integrált, összekötött energiarendszerek

Dr. Révész Béla: A titkosszolgálati témakörök politikatudományi oktatásának lehetőségeiről

NEMZETBIZTONSÁGI SZEMLE

A Nemzeti Közsolgálati Egyetem
Nemzetbiztonsági Intézetének
elektronikus (online) megjelenésű tudományos folyóirata

HU ISSN 2064-3756

VI. évfolyam, 3. szám, 2018.

A szerkesztőbizottság elnöke: Dr. Boda József, NKE

Főszerkesztő: Dr. Dobák Imre, NKE

Szerkesztő: Dr. Deák József, NKE

Internetes megjelenés: Mezei József, NKE

Internetes elérhetőség: <http://nbszemle.uni-nke.hu>

Szerkesztőség: Nemzeti Közsolgálati Egyetem, Nemzetbiztonsági Intézet
1101 Budapest, Hungária krt. 9–11.

Levelezési cím: Nemzeti Közsolgálati Egyetem, Nemzetbiztonsági Intézet
1581 Budapest, Pf.: 15.

E-mail: nbszemle@uni-nke.hu

Szerkesztőbizottság

Elnöke: Dr. habil. Boda József
Tagok: Dr. Béres János
Dr. Botz László
Dr. habil. Dobák Imre
Hazai Lászlóné dr
Dr. Kobilka István
Dr. Kovács Zoltán András
Prof. Dr. Padányi József
Dr. Philipp Fluri, Svájc
Dr. Regényi Kund Miklós
Dr. habil. Resperger István
Prof. Dr. Szakály Sándor
Dr. Takács Tibor
Dr. Vida Csaba

Kiadó:

Nemzeti Köszolgálati Egyetem
1101 Budapest, Hungária krt. 9–11.

E számunk szerzői:

Bányai Bence	Pécsi Tudományegyetem Történelem – földrajz szakos tanár
Berki Gábor	Nemzeti Közszerológati Egyetem Katonai Műszaki Doktori Iskola Doktorandusz hallgató
Dr. habil. Endrődi István tü. ezds.	Nemzeti Közszerológati Egyetem Katasztrőfavédelmi Intézet Katasztrőfavédelmi Műveleti Tanszék tanszékvezető egyetemi docens
Farkas Marcel	Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz hallgató
Gyura Gábor	Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz hallgató
Dr. habil. M. Császár Zsuzsa	Pécsi Tudományegyetem TTK, Politikai Földrajzi, Fejlődési és Regionális Tanulmányok Tanszék
Dr. Révész Béla	Szegedi Tudományegyetem ÁJK Politológia Tanszék egyetemi docens
Szalai Petra	Nemzeti Közszerológati Egyetem Doktorandusz hallgató
Takács Gergely	Pécsi Tudományegyetem BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola Doktorandusz hallgató

Tartalomjegyzék

Berki Gábor: A kibertér, annak veszélyei és a kibervédelem jelenlegi helyzete Magyarországon	5
István Endrődi - Petra Szalai: Security and national security challenges from the perspective of the Hungarian Disaster Management	22
Dr. M. Császár Zsuzsa - Bányai Bence - Gyura Gábor - Farkas Marcell: A nemzetközi tanulmányi migráció jellemzői.....	49
Takács Gergely: Az energiabiztonság három legfontosabb jellemzője - Egymástól függő, integrált, összekötött energiarendszerek	65
Dr. Révész Béla: A titkosszolgálati témakörök politikatudományi oktatásának lehetőségeiről	82

A kibertér, annak veszélyei és a kibervédelem jelenlegi helyzete Magyarországon

Berki Gábor¹

Absztrakt:

Magyarország világszinten is az elsők között van a kibervédelem szabályozásának kérdésében. A Magyar Kormány 2013 márciusában kormányhatározatot fogadott el Magyarország Nemzeti Kiberbiztonsági Stratégiájáról. A stratégia megfogalmazott célja, a kibertér biztonsági környezetének elemzése alapján azon nemzeti célok, stratégiai irányok, feladatok és átfogó kormányzati eszközök meghatározása, amelyek alapján hazánk érvényesíteni tudja nemzeti érdekeit a globális kibertér részét képező magyar kibertérben is. A tanulmány célja, hogy bemutassa a hazai kibervédelem fejlődését, jogszabályi környezetét, jelenlegi struktúráját és a fejlesztés lehetséges irányait.

Kulcsszavak: kibertér, kiberfenyegetések, kibervédelem, információbiztonság

Abstract:

Hungary belongs to the leading states in the field of cybersecurity regulation. In March 2013, the Hungarian Government adopted a government resolution on the National Cyber Security Strategy of Hungary. Based on an analysis of cyberspace security environments, the declared aim of the strategy is the definition of national goals, strategic directions, tasks and comprehensive government tools that allow our country to enforce its national interests in the Hungarian cyberspace as part of the global cyberspace. The purpose of this study is to show the development of domestic cyber protection, its legal environment, its current structure and the possible directions of future development.

Keywords: cyberspace, cyberthreats, cyberdefence, informationsecurity

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Katonai Műszaki Doktori Iskola, doktorjelölt,
e-mail: berki.gabor@uni-nke.hu, ORCID azonosító: 0000-0002-9531-4074

Bevezetés

Napjainkra a társadalmak informatikai rendszerektől való függése olyan mértékben megnövekedett, hogy nemcsak a pénzügyi szektor, a közigazgatás, az egészségügy, hanem az átlagemberek mindennapjai is elképzelhetetlenek számítógépek nélkül. Használjuk őket az iskolában, a munkahelyeken, utazás közben és otthonainkban. Kikapcsolódásként a világhálón keresünk szórakozást. Ezt bizonyítja az az adat is, mely szerint 2017. december végén a föld lakosságának 54,4 százaléka, közel 4,2 milliárd ember használt Internetet (ezen belül Európa lakosságának 85,2 százaléka és Észak-Amerika lakosságának 95 százaléka)².

Ezek az eszközök, rendszerek nagyban megkönnyítik a mindennapi életet, munkafolyamatokat automatizálnak, gördülékenyebbé teszik a hivatali ügyintézéseket, szabadabb, gyorsabb kommunikációt biztosítanak mindenki számára. Nem szabad ugyanakkor megfeledkeznünk azokról a kockázatokról sem, amelyek ezen eszközök használata során felmerülhetnek. A sajtóban nap mind nap hallani lehet különböző kibertámadásokról, az időről időre felbukkanó és rengeteg problémát okozó zsarolóvírusokról, a feltört kormányzati és katonai rendszerekről, kiberképek általa elloptott titkokról, kiberbűnözők jóvoltából kiürített bankszámlákról vagy elveszett kriptovalutákról³.

A világon már mindenhol felismerték a kiberbiztonság fontosságát, a legtöbb helyen már született törvényi szabályozás ezekről a kérdésekről, stratégiák láttak és látnak napvilágok a teendőkről. Kampányokat szerveznek, hogy felhívják a figyelmet a kiberbiztonság fontosságára. Legjobb példa erre az Európai Kiberbiztonsági Hónap, amelyet az Európai Hálózatbiztonsági Ügynökség szervez minden év októberében. A rendezvénysorozat célja a kiberbiztonsági tudatosság növelése, valamint a kibertérben megjelenő fenyegetések széles körben történő megismertetése. A Kiberbiztonsági Hónap keretében képzések, tudatosító előadások és konferenciák kerülnek megszervezésre az egész Európai Unióban. A Nemzeti Közsolgálati Egyetem is csatlakozott a kampányhoz, ennek kapcsán számos programot szervezett a témában. De nem csak az Európai Unióban, hanem szinte a világban kormányzati szervek és a piaci szereplők is komoly erőfeszítéseket tesznek a kibervédelem területén. E tanulmány célja, hogy bemutassa a kibervédelem fejlődését Magyarországon, a korai lépésektől a törvényi szabályozáson át a napjainkra kialakult struktúrákig. Első lépésben azonban tisztáznunk kell né-

² Internet World Stats <https://www.internetworldstats.com/stats.htm> (letöltve: 2018.08.01)

³ A kriptovaluta olyan digitális eszköz, mely csereeszközként vagy manapság fizetőeszközként is funkcionál. Titkosítást használ a tranzakciók biztonságossága érdekében. A kriptovaluták a digitális valuták egy részhalmazát képviselik, de besorolhatók az alternatív valuták vagy a virtuális valuták csoportjába is. Például Bitcoin, Ethereum.

hány alapfogalmat, mint például, hogy mit is értünk kibertér alatt, illetve, hogy milyen fenyegetések érhetik innen a felhasználókat.

A kibertér fogalma

A kibertér fogalmát William Gibson tudományos-fantasztikus szerző alkotta meg 1984-es *Neurománc* című regényében. Úgy írta le, mint egy számítógép-hálózatok által teremtett világot, tele mesterséges intelligens lényekkel és felhasználók milliárdjaival. A Enciklopédia Britannica megfogalmazása szerint „*a kibertér egy alaktalan, vélhetően „virtuális” világ, amely számítógépek, internet-képes eszközök, szerverek, routerek és az internet-infrastruktúra egyéb elemeinek összekapcsolása révén jön létre.*”⁴ Hétköznapi megfogalmazásban számítógépek, számítógép-hálózatok, az ezeket összekötő kommunikációs csatornák, az itt futó alkalmazások és az itt tárolt adatok alkotta virtuális világ összefoglaló neveként hivatkozhatunk rá. Nagyon sok kutató, szervezet próbálta már meghatározni a kibertert, ennek megfelelően nagyon sok definíció is született rá. Az Egyesült Államok Védelmi Minisztériuma által kiadott és 2016 februárjában pontosított katonai terminológiai szótárában meghatározottak szerint a kibertér „*Az információs környezet egy globális tartománya, amely tartalmazza az informatikai infrastruktúrák, a bennük tárolt adatok egymással összefüggő hálózatát, beleértve az internetet, a távközlési hálózatokat, a számítógép rendszereket, valamint a beágyazott feldolgozó és vezérlő elemeket*”⁵.

Hazánkban a kibertér hivatalos megfogalmazására a 2013-ban megjelent, a Magyarország Nemzeti Kiberbiztonsági Stratégiája nevet viselő 1139/2013. számú kormányhatározatban került sor. Eszerint „*a kibertér globálisan összekapcsolt, decentralizált, egyre növekvő elektronikus információs rendszerek, valamint, ezen rendszereken keresztül adatok és információk formájában megjelenő társadalmi és gazdasági folyamatok együttesét jelenti. Magyarország kibertere a globális kibertér elektronikus információs rendszereinek azon része, amelyek Magyarországon találhatóak, valamint a globális kibertér elektronikus rendszerein keresztül adatok és információk formájában megjelenő társadalmi és gazdasági folyamatok közül azok, amelyek Magyarországon történnek vagy Magyarországra irányulnak, illetve amelyekben Magyarország érintett.*”

A fenti meghatározásokból leszűrhető, hogy a kibertér az összekapcsolt elektronikus információs rendszerek és hálózatok összessége. Így a hálózatba nem kötött, önálló számítógépek nem részei a kibertérnek. Ha az összekapcsolás módját tekintjük, amely nemcsak vezetékes lehet, hanem vezeték nélküli is, a

⁴ Jennifer BUSSELL: Cyberspace - Enciklopedia Britannica (letöltve: 2018.08.01)

⁵ Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms
<http://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/dictionary.pdf?ver=2018-07-25-091749-087> p.59 (Letöltés ideje: 2018.08.01.)

kibertér részének kell tekintenünk az elektromágneses spektrumot is, amelyen keresztül a kommunikáció történik. A vezeték nélküli kommunikáció legközismertebb formája a Wi-Fi, amely már szinte mindenhol elérhető, de ide kell sorolnunk a mobilhálózatokon keresztül igénybe vehető adatforgalmat is.

A kibertérből érkező fenyegetések

Ez a fejezet megvizsgálja, hogy milyen fenyegetések érkehetnek a kibertérből. Alapvetően a támadások az informatikai rendszereken tárolt és kezelt adatok bizalmassága, sértetlensége és rendelkezésre állása, illetve a rendszerelemek rendelkezésre állása és funkcionalitása ellen irányulhatnak. Az adatok bizalmasságán azt értjük, hogy azt csak az arra jogosultak és csak a jogosultsági szintjüknek megfelelő mértékben ismerhetik meg, használhatják fel, illetve rendelkezhetnek a felhasználásáról. A sértetlenség az adat azon tulajdonsága, mely arra vonatkozik, hogy az adat tartalma és tulajdonságai az elvárttal megegyezik, nem történt benne illetéktelen változtatás. Ebbe beleértjük a hitelességét is, hogy a megfelelő forrásból származik-e. A rendelkezésre állás arra vonatkozik, hogy az adatot az arra jogosultak a szükséges helyen és időben elérhessék, használhassák. A rendszerelemek rendelkezésre állása pedig a rendeltetészerű használat lehetőségét jelenti.⁶

Ha megvizsgáljuk a támadások indítékait, csoportosíthatjuk a támadók körét, akiknek a szándékai, rendelkezésre álló erőforrásai és szaktudásuk nagymértékben eltérő lehet. A szakirodalmakban a fenyegetések többféle csoportosításával is találkozhatunk, jelen tanulmány a szerző által legfontosabbnak tartott fenyegetéseket vizsgálja meg.

Ezek a következők:

- kiberbűnözés;
- kiberkémkedés;
- hacktivizmus;
- kiberterrorizmus;
- kiberhadviselés.

Kiberbűnözés:

A szerző meghatározása szerint a kiberbűnözés számítógépek és számítógépes rendszerek segítségével, vagy számítógépek és hálózatok kárára elkövetett bűncselekmények gyűjtőfogalma. Motivációjáról az esetek többségében bátran kijelenthetjük, hogy az az anyagi haszonszerzés.

⁶ MUHA Lajos, KRASZNAY Csaba: Az elektronikus információs rendszerek biztonságának menedzselése Budapest, NKE, 2014., ISBN:978-615-5491-65-8 p.10

2001. november 23-án, Budapesten 30 ország írta alá a Számítástechnikai Bűnözés Elleni Egyezményt, melyben részletesen leírták az ilyen típusú bűncselekményeket, az államok jogharmonizációjához szükséges lépéseket és az együttműködés kereteit. Három fő részre osztották a számítógépes bűncselekményeket.

1. *A számítástechnikai rendszer és a számítástechnikai adatok hozzáférhetősége, sértetlensége és titkossága elleni bűncselekmények*
Ide tartozik például a jogtalan belépés, az adatok vagy rendszerek sértetlensége elleni cselekmények, vagy az eszközökkel történő visszaélés.
2. *Számítástechnikai bűncselekmények*
Ez alatt a számítógépes hamisítás és a csalás fogalmának kifejtésére került sor.
3. *A számítástechnikai adatok tartalmával kapcsolatos bűncselekmények*
Ez a passzus a gyermekpornográfiával szembeni eredményesebb fellépést lehetővé tévő intézkedéseket tartalmazza.⁷

A szükséges intézkedéseket már minden ország megtette és beiktatta jogrendszerébe a megfelelő paragrafusokat, így könnyebbé vált a fellépés ezekkel a bűncselekményekkel szemben. A sikeres harc azonban így sem egyszerű, hisz ezen bűncselekmények jellemzői közé tartozik a gyorsaság és a nemzetköziség, amely nagyon megnehezíti a felderítést. Ahogy az internetpenetráció növekszik a világban, úgy nő a kiberbűncselekmények száma és az általa okozott anyagi kár is.

A kiber bűncselekmények egy része napjainkra kampányjellegűt öltött, a bűnözők zsarolóvírusok terjesztésével próbálnak operálni, adathalász kísérleteket indítanak, egyre nagyobb számban és egyre kifinomultabb módszerekkel. 2017 májusában például kiterjedt zsarolóvírus kampány indult világszerte. A rosszindulatú kód, amely WannaCry néven vált közzismertté, pár óra alatt gépek tízezreit fertőzte meg és titkosította a rajtuk található fájlokat. Komoly fennakadásokat okozott világszerte, például a brit kórházakban is, ahol tömegesen kellett műtéteket elhalasztani a használhatatlanná tett gépek miatt. A titkosítást csak egy bizonyos összeg átutalása esetén lettek volna hajlandóak feloldani a támadók. Nincs adat arra vonatkozóan, hogy hány áldozat fizetett és hogy ők megkapták-e a feloldó kódokat.

Hazánkban is egyre elterjedtebb a bankok, közüzemi szolgáltatók nevében küldött hamis e-mailek, amelyek különböző biztonsági frissítések elvégzésére vagy újonnan érkezett számlák befizetésére ösztönzik a felhasználókat, természetesen az e-mailben megadott link használatával.⁸ Ezek a linkek hamisított, ám

⁷ Számítástechnikai Bűnözés Elleni Egyezmény

<http://www.jogiforum.hu/publikaciok/50> (Letöltés ideje: 2018.08.05.)

⁸ Bolcsó Dániel: Vigyázzon, csalók a Díjnet nevében akarnak adatokat lopni

a bankok vagy cégek oldalával szinte megegyező formájú oldalakra mutatnak, ahol a belépési adatokat kívánják megszerezni. Ezek az adathalász támadások szerencsére még felismerhetőek a helytelen magyarsággal íródott levelek alapján, de ne legyenek illúzióink, a bűnözők, ezen a téren is fejlődni fognak. A kiber bűnözők elleni harc egyik alapvető eleme a tájékoztatás, a képzés, a felhasználói tudatosság növelése.

Kiberkémkedés:

A kémkedés vélhetően egyidős az emberiséggel. Nem csak a katonai titkok megszerzése jelent előnyt az ellenséggel szemben, hanem az ipari, pénzügyi, diplomáciai információk is az esetleges vetélytársakkal szemben. Az számítástechnikai eszközök elterjedése és az internet kialakulása kifejezetten hasznos volt a kémek számára, hiszen egy jó felkészült támadó képes akár a világ másik végén lévő informatikai rendszerbe is behatolni és onnan adatokat letölteni. Az Egyesült Államok kiberbiztonsággal foglalkozó hatóságai 2002-től észleltek olyan informatikai behatolás sorozatokat, amelyek a katonai, a kormányzati és a vállalati szektor informatikai hálózatait érintette. A vizsgálatok szerint Kínához köthető hackerrek hosszú időn keresztül precízen megtervezett és kivitelezett támadásokon keresztül 10-20 terrabájtnyi anyagot töltöttek le a megtámadott rendszerekről. Az akcióban, amely a Titan Rain nevet kapta, érintett volt a NASA, a Lockheed Martin és a Pentagon is.⁹

2012 nyarának végén jelent meg egy új, kifejezetten kémkedésre kifejlesztett rosszindulatú program. A Gauss névre keresztelt kód elsősorban banki és egyéb hozzáférési adatokat gyűjtött a fertőzött rendszerből, majd továbbította azokat a C&C¹⁰ szerverek felé. Egy biztonsági cég szerint a Gauss elsősorban Libanonban, Izraelben és a Palesztin területeken volt aktív, de az Egyesült Államokból is jelentettek fertőzést.¹¹

2018 márciusában a Kaspersky Lab kutatói egy olyan kiberkémkedésre használt rosszindulatú programot azonosítottak, mely főleg a Közel-Keleten és Afrikában működött 2012-től 2018. februárig. A Slingshot-nak elnevezett kód feltört routereken keresztül támadta és fertőzte áldozatait, átvéve a kontrollt azok eszközei felett. A kutatók szerint számos egyedi és új technikát használtak a készítőik

https://index.hu/tech/hoax/2018/06/07/vigyazzon_csalok_a_dijnet_neveben_akarnak_a_datokat_lopni/ (Letöltés ideje: 2018.09.15.)

⁹ Kovács László: Információs hadviselés kínai módra

Nemzet és biztonság II. évfolyam 7. szám. Budapest, 2009. pp.: 35-44

¹⁰ Command and Control - Irányító és vezérlő szerver

¹¹ CERT: Újabb taggal bővült a Stuxnet „család”

<http://tech.cert-hungary.hu/tech-blog/120810/ujabb-taggal-bovult-a-stuxnet-csalad> (Letöltés ideje: 2018.08.05.)

az ellopott adatok összesítésére. Ügyeltek a rejtőzködőképesség fejlesztésére és a kommunikáció elfedésére is.¹²

A fenti kiragadott példák is jelzik, a kiberkémkedés milyen jelentős problémává vált mind az üzleti, mind a kormányzati szektorban. Akárcsak a kiberbűnözés megelőzésében, itt is a felhasználói tudatosság fejlesztése az egyik legfontosabb feladat.

Hacktivizmus:

A hacktivizmus jelenségét is fontosnak tartom megemlíteni a kibertérből érkező fenyegetések sorában. A szó a hacker és az aktivista szavakból alakult ki. Leghírhedtebb képviselőjük az Anonymous csoport. Ez a laza szerveződésű internetes közösség vélt, vagy valós sérelmek megtorlásául vagy egyszerűen valamely ügyet felkarolva indít támadásokat internetes tartalmak, cégek, kormányzatok ellen.

Fő módszere a weboldalak automatikus lekérdezésekkel megbénító túlterheléses támadás, amire magasztos hangnemben megfogalmazott webes szórólapjain toborozza a résztvevőket, rendszerint nem csak a 4chanon, hanem más csevegő szobákban és fórumokon is. A szaknyelven dosolásnak¹³ nevezett támadásokban való részvételhez nem is kell más, csak pár ingyenesen letölthető szoftver, amelyek beszerzéséhez, használatához a felhasználók rendszerint már a szórólapokon megkapják a szükséges instrukciókat. Emlékezetes támadást indítottak a szcientológiai egyház ellen 2008-ban. Tiltakozásul az egyház által véleményük szerint elkövetett csalások, illetve az egyház által állítólag végzett agymosások miatt, kiterjedt támadásba kezdtek ellenük. A szolgáltatásmegtagadásos támadásokon kívül, amellyel elérhetetlenné tették az egyház honlapját, nyilvánosságra hoztak több száz iratot és dokumentumot, amelyeket számítógépes betörések útján szereztek.¹⁴ Saját meghatározásuk alapján tiltakoznak és fellépnek minden olyan jelenség ellen, amely a szólásszabadságot és az Internet szabadságát veszélyeztetik.

A legnagyobb visszhangot kiváltó támadássorozatuk a Wikileaks támogatását megakadályozó amerikai intézkedések miatt következett be. Mint az ismeretes, 2010-ben a Wikileaks több ezer titkos amerikai diplomáciai és katonai iratot jelentetett meg az Interneten a szólásszabadság jegyében. Ez komoly diplomáciai feszültséget és még komolyabb biztonsági problémákat okozott, elsősorban az amerikai hadsereg műveleti területein. Az amerikai kormány erős politikai nyo-

¹² Alexey Shulmin, Sergey Yunakovsky, Vasily Berdnikov, Andrey Dolgushev: The Slingshot APT FAQ

<https://securelist.com/apt-slingshot/84312/> (Letöltés ideje: 2018.08.05.)

¹³ DOS - Denial of Service – szolgáltatás-megtagadással járó támadás

¹⁴ NEMES Dániel: Hackerek a szcientológia ellen

<http://pcworld.hu/kozelet/hackerek-a-szcientologia-ellen-20080128.html> (Letöltés ideje: 2018.08.08.)

mást fejtett ki az oldal ellehetetlenítésére, többek között a finanszírozásával kapcsolatban. A PayPal, a Visa vagy a MasterCard e nyomás hatására nem engedélyezte a Wikileaks számláira történő utalásokat. Ennek hatására hirdette meg az Anonymous a fenti pénzüzetek elleni támadássorozatát, amelyben sikerült is kisebb fennakadásokat okozni az említett szolgáltatók rendszereiben. Ezekért a támadásokért 2013-ban 13 embert el is ítélt egy amerikai szövetségi bíróság.¹⁵ 2015-ben a párizsi Charlie Hebdo szerkesztőségét ért támadás, majd a novemberi 129 emberéletet követelő merénylet után háborút hirdettek az Iszlám Állam ellen is.¹⁶ Feltörték a terrororganizáció több szerverét, hozzájuk köthető Twitter és Facebook fiókokat és adataikat nyilvánosságra hozták.

Hosszan lehetne még sorolni a csoport által elkövetett támadásokat, a világ szerzői jogvédő hivatalaitól az arab tavasz támogatásán át a világméretű pedofilhálózat feltöréséig.

Céljaik néhány esetben támogathatók ugyan, de a módszereik veszélyesek és egyértelműen törvénytelenek. Nincsenek nevesített vezetőik, szervezetük decentralizált és tagjaik a világ minden részén megtalálhatók. Az, hogy milyen célpontot támadnak sikeresen, attól is függ, hogy mennyi támogatót tudnak megnyerni maguknak.

Nagyon sokszor elhangzik politikusok vagy éppen újságírók szájából, hogy az Anonymous csoport tagjai kiberterroristák. A szerző ezzel a véleménnyel nem ért egyet, álláspontja szerint a hacktizmust nem lehet összemenni a terrorizmussal, hisz sem a pánikkeltés, sem az erre alkalmas erőszak nem tartozik az eszköztárukba.

Kiberterrorizmus:

A terrorizmus napjaink egyik központi problémája világszerte. Míg a 70-es évek terrorcselekményei elszigetelt jelenségek voltak és csupán néhány országot érintettek, mára már világméretűvé vált a fenyegetettség, gondoljunk csak az Iszlám Állam vagy a Boko Haram rémtetteire.

A terroristacsoportok is kihasználják a korszerű technológiák adta lehetőségeket, melyek segítségével gyorsabban, hatékonyabban tudják a számukra fontos információt megszerezni, illetve azokat célközönségük irányába eljuttatni. Ha az információtechnológia terrorista célú alkalmazását vizsgáljuk, akkor több terület is kiemelhető.

¹⁵ Nate RAWLINGS: Anonymous Hackers Plead Guilty to PayPal Cyber Attack <http://techland.time.com/2013/12/09/anonymous-hackers-plead-guilty-to-paypal-cyber-attack/> (Letöltés ideje: 2018.08.08.)

¹⁶ Anna DUBUIS: Anonymous declares war on Islamic State after Paris attacks in chilling video: 'We will hunt you down' <http://www.mirror.co.uk/news/world-news/anonymous-declares-war-islamic-state-6839030> (Letöltés ideje: 2018.08.08.)

Mivel a hagyományos vezetékes és mobil telefonok könnyen lehallgathatók a hatóságok által, ezért az Internet nyújtotta kommunikáció nagyon népszerű a terrorista szervezetekben. A sok helyről letölthető és könnyen kezelhető titkosító programok segítségével kódolhatják az üzeneteiket, így nehezítve meg a felderítésüket. Az utóbbi időben előszeretettel használják a különböző játékkonzolok játékainak azon funkcióit is, amelyek segítségével a játékosok kommunikálhatnak egymással.

Az információszerzés igen lényeges a terrorszervezetek számára és az internet adta lehetőségeket ki is használják. Ha beírjuk a Google keresőjébe a „How to make a bomb?” kérdést 244 000 000 találatot kapunk 0,36 másodperc alatt. Itt számtalan videót is találhatunk, amelyek lépésről-lépésre mutatják be a bombakészítés módszereit. De a terrorakciók szervezéséhez jó szolgálatot tehet például a Google Maps, melynek segítségével fel lehet térképezni akár egy potenciális támadás környezetét is. Számos épület 3D-s látványképei és alaprajzai is megtalálhatók a neten. A lehetőségek széles tárházát támasztja alá egy al-Kaida kézikönyv, ami szerint nyilvános forrásokból, többnyire az internetről a szükséges információk 80%-a megszerezhető.¹⁷

Az Internet nagyon lényeges eszköz a terroristáknak az eszméik, szervezeteik és tevékenységük bemutatására, hiszen a hagyományos médiákat nem használhatják propaganda célokra. Ezért saját web oldalakat üzemeltetnek itt számolva be tetteikről, céljaikról. Mindig hangsúlyozzák, hogy az ellenségeik hajthatatlansága miatt, céljaik elérésére nincs más lehetőségük, mint az erőszak. Saját magukat szabadságharcosnak állítják be és így próbálnak szimpátiát ébreszteni maguk és az ügyük iránt. A könnyen befolyásolható embereket akár terrorcselekmények elkövetésére is ösztönözhetik az ilyen oldalak. A propaganda másik célja a félelemkeltés, a pszichológiai hadviselés. A legjobb példa erre az Iszlám Állam, amely professzionális szintre fejlesztette ezt a tevékenységet. Nap-nap után töltötték fel a különböző videomegosztó helyekre a hatásosan megvágott, HD minőségben felvett videókat, elraboló emberek lefejezéséről, elfogott katonák tömeges kivégzésekről. Ezekkel a felvételekkel nemcsak a keresztény világnak üzentek, hanem az ellenük harcoló muszlimoknak is. A módszer működött is, hisz katonai sikereiket nem egyszer az iraki vagy a szír hadsereg megfutamodásának kösönhetették.

A terrorista szervezetek működésük finanszírozásához is felhasználják az Internetet, weboldalaikon, fórumokon gyűjtenek adományokat. Figyelemmel kísérik a közösségi oldalakat is, ahol azokat a felhasználókat, akik pozitívan nyilatkoznak hozzászólásaiban róluk, e-mailben keresik meg, hogy támogatást kérjenek tőlük. Természetesen nem terrorcselekmények támogatását kérik az olva-

¹⁷ Timothy L. THOMAS: Al Qaeda and the Internet: The Danger of “Cyberplanning”
<http://strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/parameters/Articles/03spring/thomas.pdf>
(Letöltés ideje: 2018.08.08.)

sóktól, hanem árvaházakét, gyermekekét, amely sok esetben hatásos érvelésnek bizonyul.¹⁸

Biztosak lehetünk benne, ha egy terrorszervezetnek lenne lehetősége létfontosságú rendszerelemek elleni kibertámadásra, amellyel emberéleteket is veszélyeztetne, habozás nélkül megtennék. Szerencsére azonban még nincsenek birtokában annak a tudásnak, mely ilyen támadás kivitelezéséhez szükséges. Már törtek be rendszerekbe, loptak el adatokat, módosítottak honlapokat, de komolyabb támadást még nem sikerült véghezvinniük. Az nyilvánvaló, hogy ha egy hagyományos terrortámadást össze tudnának vonni egy kibertámadással, amely egymással összefügg, komoly károkat okoznának.

Kiberhadviselés:

A hagyományos fegyverekkel végrehajtott támadások kibertámadásokkal való ötvözése már a kiberhadviselés témaköréhez tartozik. A szerző véleménye szerint kiberhadviselésről abban az esetben beszélhetünk, ha egy ország egy másik ország számítógépes hálózatai, létfontosságú rendszerelemei ellen indít támadást informatikai és fizikai eszközökkel saját nevében vagy egy harmadik fél bevonásával. E harmadik fél lehet állam, valamilyen szervezet vagy csoport. Ezt azonban az elmúlt évek támadásaiban még egyszer sem sikerült bizonyítani, hiszen minden hírbe hozott ország határozottan tagadta a vádakát. Legjobb példa erre az Észtországot 2007-ben ért kiterjedt, több héten át tartó kibertámadás, mely egy szovjet hősi emlékmű eltávolítása nyomán keletkező konfliktus folyamánya volt. A célpontok kiválasztása, a támadások összehangoltsága, precíz kivitelezése és hatékonysága arra mutatott, hogy e támadások hátterében szervezett erők állnak. Néhány esetben szakértők megállapították, hogy a támadások orosz szerverektől indultak, amit az orosz hatóságok természetesen tagadtak. Ugyanakkor a megtámadott szerverek jellegéből adódóan nyilvánvaló, hogy a támadások célja egyértelműen a balti állam kritikus információs infrastruktúrájának bénítása volt.¹⁹

Kibervédelem Magyarországon

Hazánkban már nagyon korán felismerték a szakemberek a információbiztonság fontosságát, így az első szabályzó már 1994-ben napvilágot látott. Ez volt a Miniszterelnöki Hivatal Informatikai Tárcaközi Bizottságának 8. sz. ajánlása, egy informatikai biztonsági módszertani kézikönyv, amely egy tájékoztató volt az informatikai biztonság megteremtésének legfontosabb elemeiről. Ennek célja az

¹⁸ HAIG Zsolt.: Internet terrorizmus

Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, XI. évfolyam, 2. szám Budapest, 2007. pp.: 81-93.

¹⁹ HAIG Zsolt, KOVÁCS László: Fenyegetések a cybertérből

Nemzet és biztonság I. évfolyam, 5. szám. Budapest, 2008. pp.: 61-69

volt, hogy a szervezetek felkészülhessenek az informatikai biztonsági koncepciójának kialakítására. A kézikönyv tartalmazott egy kockázatelemzési módszertant is.

1996-ban jelent meg a MeH ITB 12. sz. ajánlása, amely az informatikai rendszerek biztonsági követelményeit tartalmazta. Ezek nem csak logikai védelem előírásait jelentette, hanem részletes követelményeket és védelmi intézkedéseket is az informatikai biztonság adminisztratív és a fizikai védelem területeire, valamint a szervezeti, személyi és fizikai biztonság kérdéseire is.²⁰

Sajnos azonban ezeket az elveket – néhány kivételtől eltekintve - nem sikerült a gyakorlatban megvalósítani, ugyanis az ajánlásokat nem tették kötelezővé. 2013-ban a kormány elfogadta Magyarország nemzeti kiberbiztonsági stratégiáját, amelyben rögzítették, hogy a megelőzésre épülő hatékony védelmi intézkedések útján elsődleges cél a kibertérben jelentkező és a kibertérből érkező fenyegetések és az ezzel járó kockázatok kezelése, az ehhez szükséges kormányzati koordináció és eszköztár erősítése.

Ezzel összhangban elfogadták a 2013. évi L. törvényt (továbbiakban: lbtv.), amely, állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról szól. Ezzel hivatalosan is, törvénybe foglaltan kimondatott:

„A nemzet érdekében kiemelten fontos – napjaink információs társadalmát érő fenyegetések miatt – a nemzeti vagyon részét képező nemzeti elektronikus adatvagyon, valamint az ezt kezelő információs rendszerek, illetve a létfontosságú információs rendszerek és rendszerelemek biztonsága.

Társadalmi elvárás az állam és polgárai számára elengedhetetlen elektronikus információs rendszerekben kezelt adatok és információk bizalmosságának, sértetlenségének és rendelkezésre állásának, valamint ezek rendszerelemei sértetlenségének és rendelkezésre állásának zárt, teljes körű, folytonos és a kockázatokkal arányos védelmének biztosítása, ezáltal a kibertér védelme.”²¹

A törvény rendelkezett az állami és önkormányzati szervezeteknél az elektronikus információs rendszer biztonságáért felelős személy kinevezéséről, aki felel a szervezetenél előforduló valamennyi, az elektronikus információs rendszerek védelméhez kapcsolódó feladat ellátásáért. A törvényi megfelelés a következő feladatokat róta az érintettekre:

- Elektronikus információs rendszerek biztonsági osztályba sorolása kockázatelemzés alapján
- Szervezet biztonsági szintbe sorolása

²⁰ Az informatikai biztonság kézikönyve

Verlag Dashöfer Ltd. Budapest, 2004. ISBN 9639313122 p.3.2.5

²¹2013. évi L. törvény az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=a1300050.tv
(Letöltés ideje: 2018.08.11.)

- Cselekvési terv a biztonsági osztály meghatározásánál megállapított hiányosságok megszüntetésére.

A törvény szerint a szervezet vezetője köteles gondoskodni az elektronikus információs rendszerek védelmi feladatainak és felelősségi köreinek oktatásáról, saját maga és a szervezet munkatársai információbiztonsági ismereteinek szinten tartásáról. Itt kell megjegyezni, hogy a törvény az az állami és önkormányzati szervezetekre kötelező, a civil szférára nem.

A biztonsági osztályba és biztonsági szintbe sorolás követelményeit először a 77/2013. (XII. 19.) NFM rendelet szabályozta részletesen, amelyet 2015-ben a 41/2015. (VII. 15.) BM rendelet váltott fel. A szervezeteknek az ebben a rendeletben előírt logikai, fizikai és adminisztratív védelmi intézkedéseket kell megvalósítaniuk, amelyek támogatják:

- a megelőzést és a korai figyelmeztetést,
- az észlelést,
- a reagálást,
- a biztonsági események kezelését.

Az Ibtv.-hez kapcsolódva a 233/2013. (VI. 30.) Korm. rendelet rendelkezett az elektronikus információs rendszerek kormányzati eseménykezelő központjának, ágazati eseménykezelő központjainak, valamint a létfontosságú rendszerek és létesítmények eseménykezelő központja feladat- és hatásköréről, amelyet szintén 2015-ben a 185/2015. (VII. 13.) Korm. rendelet váltott fel.

- Az addig a Puskás Tivadar Közalapítvány által üzemeltetett CERT-Hungary feladatait 2013. július 1-től a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat égisze alatt a Kormányzati Eseménykezelő Központ (GovCERT) vette át. Feladatai a következők lettek:
- Nonstop (0/24 órás) ügyeleti rendszer működtetése.
- Hálózatbiztonsági szolgáltatásokat nyújtása a támogatott közigazgatási és kritikus információs infrastruktúrákat üzemeltető szervek részére.
- Mint az országon belüli koordinációs szervezet, az internetet támadási csatornaként felhasználó incidensek kezelését és elhárításának koordinálásának ellátása.
- A felismert és publikált szoftver sérülékenységek közzététele. A szoftver sérülékenységek kockázatértékelés után, magyar nyelven, a honlapján történő publikálása, illetve jelentések és hírlevelek formájában a partnerek értesítése.
- A Központ szolgáltatások (preventív információ-megosztás és operatív incidens-kezelés) a kormányzati szervezetek és önkormányzatok részére történő nyújtása.

- A magyar társadalom felkészítése az internet minél tudatosabb és biztonságosabb használatára, amelynek keretében oktatási anyagokat dolgoz ki, tréningeket tart, felvilágosító, szemléletformáló kampányokat szervez.²²

Megalakításra került a Létfontosságú Rendszerek és Létesítmények Informatikai Biztonsági Eseménykezelő Központja (továbbiakban: LRLIBEK) a Belügyminisztérium Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóságán. Az LRLIBEK feladatait a 185/2015. (VII. 13.) Korm. rendelet, valamint a 187/2015. (VII.13.) Korm. rendelet szabályozza, amelyek szerint fő feladatai:

- Ellátja a nemzeti létfontosságú rendszeremként azonosított informatikai rendszerek és hírközlő hálózatok felé irányuló, a globális kibertérből érkező beavatkozások elhárításának koordinálását,
- Rendszeres tájékoztatást ad a nemzeti létfontosságú rendszeremként azonosított informatikai rendszerek és hírközlő hálózatok felé a felismert és publikált sérülékenységekről,
- Más hálózatbiztonsági szervezettől átvett információk és adatok alapján, a nemzeti létfontosságú rendszeremet érintő, a globális kibertérből érkező beavatkozást, és az internet-forgalomba való beavatkozásra utaló jeleket kiértékeli, és folyamatos ügyeleti rendszerén keresztül értesíti a létfontosságú rendszerem üzemeltetőjét, valamint az érintett hálózatbiztonsági és létfontosságú elektronikus információs rendszer és létesítmény üzemeltetőjét,
- A megelőzés érdekében a szükséges technikai beavatkozásokat elvégzi, és a Belügyminisztérium és szervei érintett informatikai munkatársai részére képzéseket szervez, tart.²³

Az állami és önkormányzati szervezetek elektronikus információs rendszerei hatósági felügyeletét a 187/2015. (VII.13.) Korm. rendelet szerint a Nemzeti Elektronikus Információbiztonsági Hatóság végzi.

Az operatív szintű szervek mellett stratégiai szintű szervezetek is létrejöttek, amelyek közül a Nemzeti Kiberbiztonsági Koordinációs Tanácsot (továbbiakban: Tanács) érdemes kiemelni. A Tanács a kormány javaslattevő, véleményező szerve lett és összehangolta a védelmi tevékenységeket. A Tanács munkáját az általa felkért gazdasági, tudományos és civil szféra felsővezetőiből álló Kiberbiztonsági

²² Kormányzati Eseménykezelő Központ honlapja
<http://www.cert-hungary.hu/node/1> (Letöltés ideje: 2018.08.11.)

²³ BM OKF honlapja
http://www.katasztrofavedelem.hu/index2.php?pageid=lrl_ibek (Letöltés ideje: 2018.08.11.)

Fórum segítette, amely a Tanács munkáját véleményező és javaslattevő szervként támogatta.

A Tanács koordinációs tevékenységét, valamint döntéseinek végrehajtását ágazati és funkcionális kiberbiztonsági munkacsoportok segítik.

Ezzel a struktúrával Magyarország a kibervédelem tekintetében a világ élvonalába került. 2013 márciusában a kormány elfogadta Magyarország Nemzeti Kiberbiztonsági Stratégiáját (1139/2013. (III.21.) Korm. határozat), melyben rögzítette, hogy a megelőzésre épülő hatékony védelmi intézkedések útján elsődleges cél a kibertérben jelentkező és a kibertérből érkező fenyegetések és az ezzel járó kockázatok kezelése, az ehhez szükséges kormányzati koordináció és eszköztár erősítése.

2015-ben az Országgyűlés az e-kártya megvalósításához szükséges egyes törvények, valamint az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról szóló 2013. évi L. törvény módosításáról szóló 2015. évi CXXX. törvény elfogadásával módosította az információbiztonsági törvényt. Az információbiztonsági törvény felülvizsgálatával párhuzamosan a Kormány, valamint a Belügyminisztérium elvégezte a végrehajtási rendeletek felülvizsgálatát is. Ezek alapján a fent már említett 77/2013. és 233/2013. rendeletek hatályon kívül kerültek. Az átalakítás a szervezeti struktúrát is érintette. A 2014-es kormányzati átalakítás eredményeként már a korábbiakban a Belügyminisztériumhoz került a Nemzeti Biztonsági Felügyelet és a Nemzeti Elektronikus Információbiztonsági Hatóság is.

Az információbiztonsági törvény és annak végrehajtási rendeleteinek módosításával a Nemzeti Biztonsági Felügyelet sérülékenységvizsgálati szakhatósági feladatköre megszűnt, azt a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat vette át.²⁴

2015. október 1-jétől megalakult a Kormányzati Eseménykezelő Központot (GovCERT-Hungary), a Nemzeti Elektronikus Információbiztonsági Hatóságot és az E-biztonsági Intelligencia Központot (NBF-CDMA) egységes keretben magába foglaló, koordináltabb, hatékonyabb feladat-végrehajtást és információáramlást lehetővé tevő Nemzeti Kibervédelmi Intézet. Ezen intézkedésnek köszönhetően a Nemzeti Kibervédelmi Intézet az elektronikus információs rendszerek teljes információbiztonsági életciklusára vonatkozóan feladatkörrel rendelkezik, és nyomon tudja követni és segíteni tudja annak alakulását, a tervezési szakaszt, a szabályozást az ellenőrzést, valamint az incidenskezelést egyaránt. A Nemzeti Kibervédelmi Intézeten belül három szervezeti egység különül el a tevékenységüknek megfelelően, a Nemzeti Elektronikus Információbiztonsági Hatóság, a

²⁴ MISÁK István: Módosult információbiztonsági előírások
<http://www.jogiforum.hu/hirek/34135> (Letöltés ideje: 2018.08.11.)

Kormányzati Eseménykezelő Központ incidenskezelési szakterülete, valamint a Biztonságirányítási és Sérülékenységi vizsgálati terület.²⁵

Miután megjelent a Nemzeti Kiberbiztonsági Stratégia, 2013 szeptemberében kiadásra került a Magyar Honvédség Kibervédelmi Szakmai Konceptiója is. A dokumentum összhangban van a Nemzeti Katonai Stratégiával és a NATO Stratégiai Konceptiójában elfogadott kibervédelmi alapelvekkel. Kimondja, amit a NATO csak a 2016-ban, a varsói csúcstalálkozón deklarált, hogy a kibertér egyenrangúvá vált a hagyományos hadszínterekkel, amelyben különböző típusú felderítő, támadó vagy védelmi műveletek folyhatnak. Kijelöli azokat a létfontosságú rendszerelemeket, amelyek nélkülözhetetlenek a honvédelmi feladatok ellátásához. Meghatározott egy három lépcsős menetrendet a Magyar Honvédség Kibervédelmi Képességének kialakítására. A három lépcső a kezdeti, alap és a teljes képességeket fedi le. Többek között célként tűzi ki a létfontosságú információs rendszerelemek védelmét, sebezhetőségeinek csökkentését, az esetleges károk mielőbbi felszámolását. Fontos helyen említi a kutatás-fejlesztés erősítését és az oktatási feladatok fontosságát.²⁶ 2017. IV. 28-án jelent meg a honvédelmi célú elektronikus információs rendszerek biztonsági felügyeletét ellátó hatóság és a honvédelmi ágazati elektronikus információbiztonsági eseménykezelő központ feladatainak végrehajtásáról, valamint a sérülékenységvizsgálat lefolytatásának szabályairól szóló 15/2017. számú HM utasítás. Ez leírja a Katonai nemzetbiztonsági Szolgálat alárendeltségében dolgozó Honvédelmi Ágazati Elektronikus Információbiztonsági Eseménykezelő Központ feladatait, a honvédelmi célú elektronikus információs rendszerek biztonsági felügyelete során ellátandó hatósági feladatokra, az eseménykezelésre és a sérülékenységvizsgálatra vonatkozó közös szabályait.²⁷

Következtetések

A fentiek alapján elmondható, hogy hazánkban a kibervédelem jól szabályozott, megfelelő törvényi háttérrel és szervezetrendszerrel rendelkezik. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lenne szükség további fejlesztésekre és minden rendben

²⁵ Nemzeti Kibervédelmi Intézet honlapja
<http://nbsz.hu/?mid=42> (Letöltés ideje: 2018.08.11.)

²⁶ HAIG Zsolt: Információ, társadalom, biztonság
NKE, Budapest 2015. ISBN 978-615-5527-08-1 p.250-251

²⁷ 15/2017. (IV. 28.) HM utasítása honvédelmi célú elektronikus információs rendszerek biztonsági felügyeletét ellátó hatóság és a honvédelmi ágazati elektronikus információbiztonsági eseménykezelő központ feladatainak végrehajtásáról, valamint a sérülékenységvizsgálat lefolytatásának szabályairól
https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A17U0015.HM×hift=ffffff4&txtrferer=00000001.TXT (Letöltés ideje: 2018.08.11.)

lenne. A kiberbiztonság mindenki ügye kell, hogy legyen, nemcsak azoké, akiket erre a törvény kötelez. Minél szélesebb körben kell elvégezni a tudatosítást, minél több emberhez kell eljuttatni a kibervédelemmel kapcsolatos információkat. Fejleszteni kell a nemzetközi együttműködést, az oktatást, a fiatalok körében a biztonságos, értékkeremtő és tudatos internethasználatot, fejleszteni az intézményrendszert, ösztönözni a kiberbiztonsággal kapcsolatos kutatás-fejlesztést, hatékonyabbá kell tenni a kiberbűnözés elleni fellépést és végül, de nem utolsósorban meg kell teremteni a megelőző védelmet szolgáló specifikus elhárító- és támadóképességet, létre kell hozni ennek szabályozási és szervezeti kereteit, amely elősegíti a biztonság fenntartását.

Felhasznált irodalom

- p. 59. (Letöltés ideje: 2018.08.01.)
- BOLCSÓ Dániel: Vigyázzon, csalók a Díjnet nevében akarnak adatokat lopni https://index.hu/tech/hoax/2018/06/07/vigyazzon_csalok_a_dijnet_neveben_akarnak_adatokat_lopni/ (Letöltés ideje: 2018.09.15.)
- Jennifer BUSSELL: Cyberspace - Enciklopedia Britannica <http://www.britannica.com/topic/cyberspace> (Letöltés ideje: 2018.08.01.)
- Anna DUBUIS: Anonymous declares war on Islamic State after Paris attacks in chilling video: 'We will hunt you down' <http://www.mirror.co.uk/news/world-news/anonymous-declares-war-islamic-state-6839030>
- HAIG Zsolt.: Internet terrorizmus Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, XI. évfolyam, 2. szám Budapest, 2007. pp.: 81-93.
- HAIG Zsolt: Információ, társadalom, biztonság NKE, Budapest 2015. ISBN 978-615-5527-08-1 p.250-251
- HAIG Zsolt, Kovács László: Fenyegetések a cybertérből Nemzet és biztonság I. évfolyam, 5. szám. Budapest, 2008. pp.: 61-69
- Kovács László: Információs hadviselés kínai módra Nemzet és biztonság II. évfolyam 7. szám. Budapest, 2009. pp.: 35-44
- MISÁK István: Módosult információbiztonsági előírások <http://www.jogiforum.hu/hirek/34135> (Letöltés ideje: 2018.08.11.)
- MUHA Lajos, Krasznay Csaba: Az elektronikus információs rendszerek biztonságának menedzselése Budapest, NKE, 2014., ISBN:978-615-5491-65-8 p.10
- NEMES Dániel: Hackerek a szcientológia ellen <http://pcworld.hu/kozelet/hackerek-a-szcientologia-ellen-20080128.html> (Letöltés ideje: 2018.08.08.)
- Nate RAWLINGS: Anonymous Hackers Plead Guilty to PayPal Cyber Attack <http://techland.time.com/2013/12/09/anonymous-hackers-plead-guilty-to-paypal-cyber-attack/> (Letöltés ideje: 2018.08.08.)

- Alexey SHULMIN, Sergey YUNAKOVSKY, Vasily BERDNIKOV, Andrey DOLGUSHEV: The Slingshot APT FAQ <https://securelist.com/apt-slingshot/84312/> (Letöltés ideje: 2018.08.05.)
- Timothy L. THOMAS: Al Qaeda and the Internet: The Danger of “Cyberplanning”
<http://strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/parameters/Articles/03spring/thomas.pdf> (Letöltés ideje: 2018.08.08.)
- BM OKF honlapja
http://www.katasztrofavedelem.hu/index2.php?pageid=lrl_ibek (Letöltés ideje: 2018.08.11.)
- CERT: Újabb taggal bővült a Stuxnet „család”
<http://tech.cert-hungary.hu/tech-blog/120810/ujabb-taggal-bovult-a-stuxnet-csalad> (Letöltés ideje: 2018.08.05.)
- Internet World Stats
<http://www.internetworldstats.com/stats.htm> (Letöltés ideje: 2018.08.19.)
- Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms
<http://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/dictionary.pdf?ver=2018-07-25-091749-087>
- Az informatikai biztonság kézikönyve
Verlag Dashöfer Ltd. Budapest, 2004. ISBN 9639313122 p.3.2.5
- Kormányzati Eseménykezelő Központ honlapja
<http://www.cert-hungary.hu/node/1> (Letöltés ideje: 2018.08.11.)
- Nemzeti Kibervédelmi Intézet honlapja
<http://nbsz.hu/?mid=42> (Letöltés ideje: 2018.08.11.)
- Számítástechnikai Bűnözés Elleni Egyezmény
<http://www.jogforum.hu/publikaciok/50> (Letöltés ideje: 2018.08.05.)
- 15/2017. (IV. 28.) HM utasítása honvédelmi célú elektronikus információs rendszerek biztonsági felügyeletét ellátó hatóság és a honvédelmi ágazati elektronikus információbiztonsági eseménykezelő központ feladatainak végrehajtásáról, valamint a sérülékenységvizsgálat lefolytatásának szabályairól
https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A17U0015.HM×hift=ffffff4&xtreferer=00000001.TXT (Letöltés ideje: 2018.08.11.)
- 2013. évi L. törvény az állami és önkormányzati szervek elektronikus információbiztonságáról
https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=a1300050.tv
(Letöltés ideje: 2018.08.11.)

Security and national security challenges from the perspective of the Hungarian Disaster Management

István Endrődi¹ – Petra Szalai²

Abstract:

The natural and civilizational risk sources of the contemporary world have an impact on the normal operation of a state. General opinion about a state (also) depends on the answers the state is able to formulate to address these classic and modern challenges: what types of defense mechanisms will be set up, and how state bodies manage to formulate the self-defenses of the society. Any research is useful and highly appropriate that deals with the causes of catastrophes, with the actualization of the safety dimensions, or with the analysis the modern age interpretation of the living conditions of the society, with an interdisciplinary approach.

The current validity of the topic is highlighted by the fact that numerous reports have been published in the 21st century clearly pointing out that our contemporary security environment is not stable, despite of the significant technological progress.

On a general level, from the point of view of security and national security, the exposure of Hungary is continuously changing, and the risks of multiple origins and of civilizational nature intertwine via many threads. Due to the complexity of risks and the ever-stronger dependences developing among them, the various institutions of the public administration are less capable to prepare and react to new types of risks. For this reason cooperation initiatives among various professional orders, public and local administration institutions are gaining ground, just as well as bilateral treaties with neighboring countries, the strengthening of the civil protection mechanisms operating with regard to the common risk assessment procedures of the European Union, the establishment of the conditions for requesting international aid, etc.

Keywords: security, national security, risk. disaster management, analysis

¹ Dr. habil. István Endrődi firef. Colonel PhD. National University of Public Service, Institute of Disaster Management, Disaster Management Operations Department, Head of Department Orcid: 0000-0002-3376-1389

² Petra Szalai National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, PhD. student, ORCID: 0000-0001-6145-4645

Absztrakt:

Napjaink természeti és civilizációs eredetű veszélyeztető forrásai, kockázatai befolyásolják egy ország normális működését. Az államok megítélése függ attól (is), hogy ezekre a klasszikus és modernkori kihívásokra milyen válaszokat adnak, milyen védelmi mechanizmust építenek ki, hogyan alakítják ki a társadalom önvédelmi reflexét. Minden olyan kutatás, mely a katasztrófákat előidéző okokkal, biztonsági dimenziók tipizálásának aktualizálásával foglalkozik, a társadalom életfeltételeinek modernkori értelmezését elemzi, interdiszciplináris jelleggel kutatja, mindenképpen hasznos és időszerű.

A téma aktualitását az indokolja, hogy a XXI. században több olyan jelentés került a nyilvánosság elé, melyek egyértelműen felhívják a figyelmet arra, hogy napjaink biztonsági környezete a számos technológiai fejlődés ellenére sem stabil.

Általános értelemben biztonsági és nemzeti biztonsági szempontból Magyarország kitettsége folyamatosan változik, és a különböző természetű, civilizációs eredetű kockázatok egyre több szálon kapcsolódnak egymáshoz. A kockázatok összetettsége és a köztük kialakuló egyre erősebb függőségi kapcsolatok miatt a közigazgatás egyes szervezetei külön-külön kevésbé képesek felkészülni és reagálni az új típusú veszélyekre, ezért ma hazánkban egyre inkább előtérbe kerülnek az egyes hivatásrendek, az államigazgatási,- és önkormányzati igazgatási szervek közötti együttműködések, a szomszédos országokkal kötött bilaterális egyezmények, az Európai Unió közös kockázatbecslési eljárási rendjét figyelembe vevő polgári védelmi mechanizmus erősítése, a nemzetközi segítségnyújtás-kérés feltételeinek kiépítése stb.

Kulcsszavak: biztonság, nemzeti biztonság, kockázat, katasztrófavédelem, elemzés

Introduction

Due to the geographical location and characteristics of Hungary, climate change is a risk that poses an increased threat to the national economy – a risk that enforces action. Based on comprehensive analyses, in the following decades, the significantly altering heat and rain conditions, the possible shift of seasons, the increasing strength and frequency of some extreme weather phenomena places our valuables, waters, forests, agricultural produce, structures, habitats at risk, just as well as the health and the quality of life of the population.³

In the system of defense against domestic catastrophes, the Fundamental Law of Hungary, together with Act No. CXXVIII of 2011 concerning disaster management and the amendment of certain related acts⁴ established the uniform system of prevention guidelines, tasks and tools.

This means that, in the defense mechanism, prevention as well as measures decreasing the probabilities of catastrophes triggered by risk effects of natural and civilizational origin are becoming more important. One of the effective tools for this is the risk assessment procedure; where the outcome is a disaster management classification corresponding to the specified risk level describing the threats of the settlements examined. This result provides the basis of the unified document system encompassing the the management of any disaster or emergency arising in the area of Hungary: the emergency prevention planning.⁵

At the end of 2012 the European Commission and NATO requested their member states to prepare, based on the national risk assessments, a comprehensive report on those more significant risks caused by natural and human factors they could face in the future and, if it is at all possible and relevant, to take into consideration the future effects of climate change and the necessity to

³ Második nemzeti éghajlatváltozási stratégia (NÉS) jelentés [Report of Second National Climate Change Strategy], (Budapest, 2013), http://nakfo.mbfisz.gov.hu/sites/default/files/files/NES_final_131016_kikuld_kozig_egyeztetes.pdf.

⁴ Hungarian Government, Act No. CXXVIII of 2011 concerning disaster management and amending certain related acts, <https://www.ecolex.org/details/legislation/act-no-cxxviii-of-2011-concerning-disaster-management-and-amending-certain-related-acts-lex-faoc129205/>.

⁵ Hungarian Government, Act No. CXXVIII of 2011 concerning disaster management and amending certain related acts, (Budapest, 2011), <https://www.ecolex.org/details/legislation/act-no-cxxviii-of-2011-concerning-disaster-management-and-amending-certain-related-acts-lex-faoc129205/>

adopt to it.⁶ They were asked to identify, based on the report overview, the risks and risk types that affect many member states or the various regions of member states in a similar manner.

Due to the diversity of risk factors concerning Hungary, in order to identify risk types, and to specify effects and probabilities, a multidisciplinary approach was applied. In the focus of the guidelines the methods aiming at national risk assessment as well as prevention, preparation and planning, were centered. In order to coordinate and summarize this complex task in Hungary the professional disaster management organization was appointed. The concept and the logical background of the national disaster risk assessment was introduced on the 21st of October 2013. to the management and experts of the Humanitarian Aid and Civil Protection Directorate General of the European Commission.⁷ The methodology introduced was met by favorable feedback. It was considered exemplary that Hungary applied an integrated approach to the theory and practice of risk assessment.

Factors threatening security in Hungary

According to surveys, Hungarian society pictures the content of security primarily as financial security (social security), and public security. We consider these (together with political, economic, environmental security and social stability) the non-military aspects of security. Handling challenges occurring on these fields is not a task for the military, although, in cases of catastrophes, the military can participate in the rescue and response tasks. Fields of security where response to risks and threats is mainly in the scope of the military (e.g. participation in acts of war and peace keeping) are entitled the military aspects of security. In relation to the expression *security* Hungarians selected the military security of the country only as the third most important factor. This means that the Hungarian society, similarly to security experts, does not feel the country to be under threat from a military point of view.

Among the challenges of non-military nature, environmental security has an important place, as Hungary, due to its geographical location, is most directly affected by the threats of floods and inland inundation. Apart from this, in the past years, global warming is considered as an ever more significant challenge.⁸

⁶ European Commission, Guidance on Ex Ante Conditionalities; Part II., (Brussels, 15 March 2013).

⁷ ENDRŐDI István, Polgári Védelmi szakismeret 1. (Budapest, Nemzeti Közszerkeleti és Tankönyv Kiadó Zrt., 2015).

⁸ IEC 31010:2009, Risk management -- Risk assessment techniques, International Standard, 2009.

Consequently, extreme weather conditions are also more frequent (e.g. violent storms, extended droughts).

Similarly to other European countries, the question of energy security has also become an issue of primary importance in the past few years (the security of the supply as well as the extension of procurement lines and resources). Moreover, Hungary is also affected by such trans-European threats as the increasing number of states where central power is considered weak. The lack of a central power can cause economic, political and social crises (mass poverty) in far-away countries. This may strengthen illegal immigration to Europe and Hungary, just as well as terrorism and organized crime.⁹

Hungary may tackle these challenges most effectively if the country participates in the international peacekeeping, crisis management, stabilizing and state-building missions initiated by NATO and the European Union. Presently, these third-country missions primarily involve the soldiers of the Hungarian military. However, there is an ever-increasing need for the participation of police personnel, lawyers, public administration and other experts, or soldiers with such expertise, in the elimination of non-military challenges and risks outside our borders.

Hungary's National Security Strategy

National security is the security of the sovereignty and the constitutional order of a given state. It is a complex category that does not only include the military aspect, but political, economic, social, human rights, environmental and IT security as well. It strongly correlates with the security of the narrower and wider environment of the state as well as its allies.¹⁰

The definition and role of the strategy: during human history, the notion of strategy mainly concerned wars, and it primarily meant the general plan for the use of the practical means at the disposal of the military leader in order to successfully fight wars. From the second half of the 20th century the expression has become a somewhat more general term. It stood for an action plan that, in order to reach certain long term and short-term goals, elaborated on the means necessary to reach these goals, and it also included methods to be used to attain

⁹ European Commission, Commission staff working document; Risk Assessment and Mapping Guidelines for Disaster Management, (Brussels, 2010), https://ec.europa.eu/echo/files/about/COMM_PDF_SEC_2010_1626_F_staff_working_document_en.pdf.

¹⁰ Balázs BOGNÁR et al., *Létfontosságú rendszerek és létesítmények védelme: Kézikönyv a katasztrófavédelmi feladatok ellátására*, [Protection of critical systems and facilities: Handbook on disaster management tasks,] (Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2015), p. 149.

the targets. We must, however, make a distinction between strategy and tactics. While the latter refers to immediate, short-term steps, strategy is to define tasks for a longer period.¹¹

The system of strategies concerning Hungary's security

Security is a key notion for a state. As all activities directly concerning the security of a nation are in the scope of the governments, every state has multiple strategies for this field. The highest-level strategy of a state is normally entitled national security strategy.

It is worthwhile to take a short overview of the changes in the security policy principles of Hungary from 1990 to date. Decision 3617 was created in December 1991, then the proposed decisions 5699, 8958 and 8999 of 1992, then finally the proposed decision of 8624, which is an important milestone on the road leading to the first security policy principles. Finally, the proposed decision of 8959 of February 1993, then the following parliamentary decision 94/1998. (XII. 29) OGY on the homeland defense guidelines of the Republic of Hungary accepted on 28 December 1998. In the following periods, it was the actual reigning government to pass decisions on the actual strategy, based on these principles. This is how Government Decision on the national security strategy of the Republic of Hungary was drawn up then, in compliance with the new Fundamental Law and other cardinal laws, the government decision 1035/2012. (II. 21.) on Hungary's National Security Strategy was passed in 2012.¹²

In Chapter I., the Strategy discusses the security policy environment of Hungary, then, in Chapter II. it defines the place and security policy interests of Hungary in the world, as we have discussed this in detail in section VI and II.

The strategy specifically underlines that the fundamental frame of Hungary's security policy is based on our NATO and EU memberships. The Euro-Atlantic integration represents a community of values whose member states create a political-military alliance based on solidarity, and also represents a global economic-political power that can not only defend the population of their member states, but is capable of actively shaping its security environment and can contribute to the extension of international stability and security.

¹¹ Balázs BOGNÁR et al., „A létfontosságú rendszerek és létesítmények védelméről szóló szabályozás végrehajtása Magyarországon”, [Implementation of the regulation on the protection of vital systems and facilities in Hungary,] Bolyai Szemle, Vol. XXIII, No. 2, 2014, p 105-111.

¹² Balázs BOGNÁR et al., Létfontosságú rendszerek és létesítmények védelme: Kézikönyv a katasztrófavédelmi feladatok ellátására, [Protection of critical systems and facilities: Handbook on disaster management tasks,] (Budapest: Nemzeti Közzolgálati Egyetem, 2015), p. 149.

Hungary embraces the values of NATO and EU as stipulated in the treaties. A significant part of our fundamental national interests is embedded in the common interests; therefore, we can reach these goals, apart from applying our own national instruments, by the means of the framework of the Euro-Atlantic co-operation too.

The corner stone of the security of Hungary is Article 5 of the North Atlantic Treaty on collective defense. The active contribution to the collective defense and security is the most important security policy obligation of Hungary. NATO's Strategic Concept assigns the directions that make the alliance capable of fulfilling its role (while adapting to the changed security environment) as stipulated in the North Atlantic Treaty (Washington Treaty) and also capable of providing defense for its member states.¹³

We are invested in a strong, united Europe that remains on a successful integration curve, where cohesion remains strong during economic difficulties too, and where mutual solidarity applies. We can only be successful in tackling the security challenges of the 21st century in a broad sense if these conditions are met. The defining security policy goal of our union membership is facilitating and strengthening the creation of the Common Foreign and Security Policy as well as the common security and defense policy that forms an integral part of the former. The Lisbon Treaty of the European Union strengthens European identity, furthermore it deepens integration and gives momentum to the common security and defense policy of the Union, providing a framework for joint external action and for facilitating internal co-ordination.

Hungary continues to play an active role in the crisis management activities and missions of NATO and EU, as well as in the development of capabilities required to attain these goals, both in national and in joint means. We support the development of the common security and defense policy of the European Union with observance to the obligations on the member states from the North Atlantic Treaty, the strengthening of the real strategic partnership of the two organizations and the harmonized enforcement of their military and civil capabilities.¹⁴

Chapter III sums up the security threats and challenges concerning Hungary, and their management. It states that, due to the democratic transition and the successful Euro-Atlantic integration, the security situation of Hungary is fundamentally strong. At the same time, we must count with a number of security

¹³ European Council, Council Directive 2008/114/EC of 8 December 2008 on the identification and designation of European critical infrastructures and the assessment of the need to improve their protection, 2008, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_2008.345.01.0075.01.ENG.

¹⁴ Hungarian Government, Government Decree No. 65/2013. (III. 8.) of the Government implementing Act. CLXVI of 2012 on the identification, designation and protection of the critical infrastructures, 2012.

risks in our closer or wider environment that represent a strategic challenge from a national point of view.

It states that:

- The risks and weigh of traditional threats, large-scale military clashes among states has decreased. At the same time however, there is still a danger in our wider environment for local conflicts to arise due to ethnic, religious, or other tensions.
- Our security is further strengthened by the co-operation in the European Union based on shared commitment and mutual solidarity. The majority of our neighboring countries are members of NATO and the European Union, while those without membership maintain strong relationships with these organizations via their partnership instruments. It is our interest to support them in their outreach endeavors.
- Hungary is not in possession of weapons of mass destruction. Hungary is invested in preventing the spread of weapons of mass destruction, their carrier infrastructure and well as the means of their production. Hungary is also invested in the further enforcement of the international decommissioning process, and in the effective international elaboration and regulation of the arms control.
- Terrorism will remain a significant global threat of the age that will manifest differently in time and space and in a continuously changing way, while threatening our system of alliances and our system of values. The terror threat of Hungary is low, however, we must calculate with the threat of third-country origin domestic and third-country-based Hungarian institutions.
- The notion of financial stability now has a significantly increased value ever since the world economic crisis. The stability and resilience of the economic and financial systems of Hungary is an important national interest.

Important factors influencing security in Hungary¹⁵

- Cyber security. The strengthening of the defense of the national critical infrastructure.
- Energy security is of key importance for Hungary. Due to the high level of import dependency.
- Organized crime.
- Drug trafficking.
- Migration.

¹⁵ Hungarian Government, Act. CLXVI of 2012 on the identification, designation and protection of the critical infrastructures, 2012.

- The appearance of extremist groups exploiting social tension in the society represent a security challenge.
- The global climate and weather change,
- The effects of the weather becoming ever more extreme,
- The depletion of raw materials and natural resources,
- access to healthy drinking water,
- Food shortages appearing in an increasingly serious form in the world.

Global environmental, civilizational and health threats occurring in the region or in Hungary do not only threaten the security and development of the country but the region as well. Due to the geographical characteristics of Hungary, the environmental and civilizational harms, floods, water and air pollution arising in the neighboring countries have an increased effect in the country. The environmental hazards have an indirect effect on the health status of the population.¹⁶

a) The protection of the natural resources and assets, increasing flood and inland inundation safety, elimination of health risks, epidemics, the maintenance of food and water safety, the elimination of pollution in the soil and in subsurface waters, the elimination of environmental damages, the management of environmental risks – these are security policy issues for Hungary as well.¹⁷

b) In order to establish environmental security, it is inevitable to ensure an increased protection of the water bases and the agricultural land, to establish the conditions for the supply of the population with healthy drinking water and genetically not modified food products and to ensure the continuity of the supply, just as well as the preparation of public health for the defense against epidemics.¹⁸

Natural and industrial catastrophes. Processes that become uncontrollable in certain industrial, biological, chemical and especially nuclear establishments may threaten or harm human health, environment, life and property security on a

¹⁶ European Commission, An EU Strategy on adaptation to climate change, (Brussels, 18 April 2013), <http://www.cbss.org/wp-content/uploads/2012/12/EU-Strategy-on-Adaptation-to-Climate-Change.pdf>.

¹⁷ M. PAVLOVIC, Klímaadaptációs és kockázatértékelési kézikönyv; SEERISK projekt - „Közös katasztrófavédelmi kockázatértékelés és felkészülés a Duna makrorégióban”, Budapest, National Directorate General for Disaster Management, Ministry of the Interior, 2014.

¹⁸ Tibor FARAGÓ, István LÁNG and László CSETE, Climate change and Hungary: mitigating the hazard and preparing for the impacts (the „VAHAVA” report), Budapest, 2010, https://www.unisdr.org/files/18582_thevahavareport08dec2010.pdf.

large scale. The transportation of dangerous goods via road, rail, water, air and pipelines poses further risks.¹⁹

c) Hungary assigns a high priority to the effective defense of critical infrastructures necessary for the maintenance of the daily living conditions of the country and for the operation of the economic and state infrastructure.²⁰

d) We pay special attention to the further increase of the domestic nuclear security and defense as well as the corresponding monitoring, and we support the international efforts enforcing the global frameworks of these efforts.

e) The probability of accidents can be reduced by increasing state intervention, with the extension and rationalization of the administrative authorization and monitoring activities. Based on their specialized professional knowledge and preparedness, voluntary and civil organizations have a significant role to play.

f) We must take our geographical circumstances into consideration, we must also increase multilateral information exchange and co-operation, just as well as bilateral ones concerning neighboring countries. Flash floods created in the drainage areas of the neighboring countries require a continuous, daily contact.

g) In order to ensure life and property security, special attention must be paid to the appropriate preparation of the professional disaster management bodies and of other institutions involved in disaster management, as well as to the preparation of industrial facilities.

In section IV, the strategy sums up the set of instruments for the execution of the National Security Strategy. It states that:

- The security of Hungary must lay upon solid economic foundations that, on the one hand, creates the resources of an effective security policy, and, on the other hand, increases the negotiating power of the country by means of increasing the stability of the state.
- The security of Hungary must lay upon solid social foundations as well. An organic part of this is the management of social and demographic issues, especially the reduction of extreme poverty and social exclusion.
- Efforts to strengthen the security of the country, including here the international contributions of Hungary, must lay upon broad-range national agreement and support.

¹⁹ Hungarian Government, Government Decree 219/2011. (X. 20.) on the protection against major accidents involving dangerous substances, Budapest, 2011.

²⁰ Balázs BOGNÁR et al., „A létfontosságú rendszerek és létesítmények védelméről szóló szabályozás végrehajtása Magyarországon”, [Implementation of the regulation on the protection of vital systems and facilities in Hungary,] Bolyai Szemle, Vol. XXIII, No. 2, 2014, p 105-111.

- Hungary wishes to implement their security policy goals and interests by means of an active foreign policy activity and via bi- and multilateral diplomatic frameworks and systems of relationships.

- The comprehensive management of the threats described in the National Security Strategy requires an approach from the full scale of governance. Accordingly, the close and effective co-operation and co-ordination of defense, national security, law enforcement, judicial, disaster management and civic crisis management institutions and their comprehensive frameworks capable of adopting to the security environment must be strengthened.

It is the task of every governmental institution to continuously evaluate the elements of national and international security and risks on their own fields of expertise, and to make the necessary steps to manage and eliminate them.²¹

- The Hungarian Defense Forces are the fundamental institution for securing the sovereignty of Hungary, and, considering their international contributions, HDF is a determining tool for the elaboration of foreign policy. The principal task of the Hungarian Defense Forces is to guarantee the security of Hungary in accordance with the Fundamental Law, as well as to contribute to the collective defense of our allies.

- In order to fully and effectively execute international peacekeeping and crisis management tasks, the appropriate civil component must be added to the available military organizational elements and capabilities.

- One of the elements of this is the strengthening of the civil–military co-operation that has a significant role in the crisis management taking place in the framework of international operations.

Hungary has to increase capabilities that operate complex prevention systems, which can react quickly, efficiently and in an organized way in case of natural or industrial catastrophes in order to protect lives in the population, defend basic material goods and minimize unfavorable outcomes.²²

Special attention must be paid to cause the least obstruction to the daily life of the population and to the activities of the production units during any reaction to events. In order to achieve this, organizations concerned must have the essential tools at their disposal necessary for leadership, management and execution – these tools should be sufficient for both domestic and international use. In accordance with the international processes and demands, special attention

²¹ European Commission, Technical guidance on integrating climate change adaptation in programmes and investments of Cohesion Policy; Commission staff working document accompanying the document, (Brussels, 16.4.2013).

²² Hungarian Government, Government Decree no. 1035/2012. (II. 21.) on National Security Strategy of Hungary, 2012, http://2010-2014.kormany.hu/download/f/49/70000/1035_2012_korm_hatarozat.pdf.

must be paid to the external applicability of the internal crisis management capabilities and, also, to the optimization of capability development.

It stems from an overall interpretation perspective of security that the tasks originating from the execution of the National Security Strategy concern numerous governmental and non-governmental bodies as well.

Security and national security challenges from the point of view of the Hungarian Disaster Management

According to the definition of social values, we are facing issues of security or national security if the basic values of Hungary are under threat by a risk that could potentially lead to disorders in society.²³ Essentially, Hungary is under threat from three emergency/risk sequences of events:

- 1) events and risks that threaten the lives and health of people,
- 2) events or situations posing a risk of serious damage to domestic environment or economy,
- 3) external attack, on the security of Hungary with the potential of serious damage, or political/social effects manifesting in the form of terror attacks.

Based on the above, from the point of view of a risk assessment of Hungary, we can sum up the following essential national security interests: human (risk to life and to health), economic/environmental, and political/social. The above tasks represent a serious challenge for the Hungarian professional disaster management organization, therefore I wish to uncover, analyze and sum up the possibly arising scientific queries from the point of view of the new security risks via a comparative domestic and international introduction of the present system of tasks.

The answer to the problems cited is clear: governmental, local governmental, corporate and civilian bodies and persons must face a particularly complex set of security challenges today. For this reason we are facing a fundamental set of issues that require urgent solutions. Our scientific research attempts to provide current and substantive proposals, and to display scientific results. In the identification process, the goal is that those risk areas and risk scenarios that belong in the same main categories, model, as much as possible, the sequences of events that may have an impact on fundamental social values and interests.

²³ Zsuzsanna GYENES, Magyarország nemzeti katasztrófa kockázat értékelése, [Hungary's National Disaster Risk Assessment,] (Budapest, 2011).

Altogether twelve risk areas can be specified. These do not only incorporate all low/serious probability events or accidents, but they include the risk areas in question and events/accidents with regards to the Hungarian conditions.

When selecting unexpected events and accidents for further analysis, the primary aspect is that every examined event has to have an effect on one or more of the social values. On the other hand, there are no social values that would not be affected by at least one of the scenarios.

The risk scenario is a unique detailed description of an unexpected event and accident, the description of a future state and of the acts and/or events resulting this. In relation to the preparation of scenarios, it is a general principle that they should be the realistic scenarios relating to the worst possible case; in other words, they should outline scenarios describing very serious, but well-established consequences. The scenario therefore introduces the probable, but, at the same time, the worst imaginable cases. The description of the scenario contains factual information in accordance with the following:

1. Context/individual contexts
2. The course/development of events, cases
3. Potential area of consequences (effects)
4. Description of potential knock-on effects to support the management of multiple risks (for the identification of the items of the scenario that can be triggered by the knock-on effect)

Figure 1. – Major aspects of scenario development,

Source: created by the authors.

During analysis, events triggering potential emergencies and the indicators measuring effects must be assigned to the criteria established for the risk effects.

Effect criteria	Potential risk events	Indicators measuring effects
Death	chemical accident, dam burst, landslide, earthquake, terrorist act, epidemic, accident to nuclear power station, serious storms, morbidity and mortality in relation to heat waves, cold waves, forest fires, traffic accidents involving dangerous goods or materials, toxic materials, street violence, mining accidents, earth quake, nuclear accident, snow storm, flash floods caused by heavy rain falls, etc.	number, time of deaths (immediate: in one year; premature death: in 2-20 years)

Security and national security challenges from the perspective of
the Hungarian Disaster Management

<p>Injuries and sickness</p>	<p>chemical accident, large scale street violence, mining accident, earthquake, nuclear accident, injuries caused by snow storms, traffic accidents involving dangerous goods or materials, epidemics, serious storms, forest fires, etc.</p>	<p>number of people suffering from chronic diseases or seriously injured, incubation period in (1 year; in 2-20 years)</p>
<p>Lasting damage to nature and environment</p>	<ul style="list-style-type: none"> • (eco)toxic materials, chemical accident, nuclear accident, contamination of rivers and lakes, climate change, larger accidents involving dams, earthquake, forest fires, soil erosion caused by lack of rainfall or heavy rainfall, reduction of forests and areas suitable for agriculture due to frequent or intensive droughts, oil contamination of rivers, natural waters and groundwater bases, accidents to mining/tailing dams, accidents to structures used for the storage of dangerous materials (e.g. hazardous waste storage facilities). etc. 	<p>areas affected, duration of damage caused</p>
<p>Financial and material losses</p>	<p>significant flow of refugees, epidemics resulting in sick-leaves of masses, the collapse of the financial market, dam burst, landslides, earthquakes, nuclear accidents, chemical accidents, costs of damages caused by flooding and serious storms, agricultural damages caused by droughts, the reduction of the economic value of forest areas, increased energy demand in the summer periods due to heat waves etc.</p>	<p>costs, material damage, health damage, financial loss, accident and repair costs, full economic loss</p>
<p>Social unrest</p>	<p>behavioral reactions of people induced by fear and/or anger; civil disturbance and vandalism, demonstrations; irrational financial transactions (mass cash withdrawals); moving away/changing residence; avoidance of public spaces (work places, nurseries, schools) and public transportation, etc.</p>	<p>number of people involved in the behavioral reaction and the duration of the phenomenon</p>

Security and national security challenges from the perspective of
the Hungarian Disaster Management

<p>Disorders in everyday life</p>	<p>regular disruptions or lack of basic services: traffic, transportation, food, water, fuel, electricity, finance and economy, critical infrastructure. Regular disruptions or lack of secondary services: telecommunication, education, access to health care.</p>	<p>number of people concerned, duration</p>
<p>Weakening of nationwide governability</p>	<p>violating the democratic system, cyber attack (national institutions, financial institutions), terrorist acts, etc.</p>	<p>damages to the operation of public administration, damages to the operation of political governance, damages to the operation of the national financial system, damages to public order and public safety, damages to civil liberties and other rights (religious, freedom of speech, voting rights) etc.</p>
<p>Weakening of territorial administration</p>	<p>accident, the (partial or complete) inaccessibility of the country; tangible losses: the attack of an external power, the infringement of international treaties or laws that incorporates problems related to sovereignty and execution; operational damages: the destruction of buildings, flats, infrastructure, agricultural land, etc.</p>	<p>the geographical area affected, duration of damage</p>

Table 1. - Events triggering potential risks and indicators measuring effects,
Source: created by the authors.

When determining the uncertainty we can assume that, in the light of the probability of occurrence, the uncertainty factor is the probability of the occurrence of the risk, and is not determined by the estimated vulnerability. This means that in order to determine the probability of a risk scenario, categories used as minimum threshold (A), maximum threshold (F) and the projected mean value (K) must be examined. The examination may show that the three probability values are in the same category.

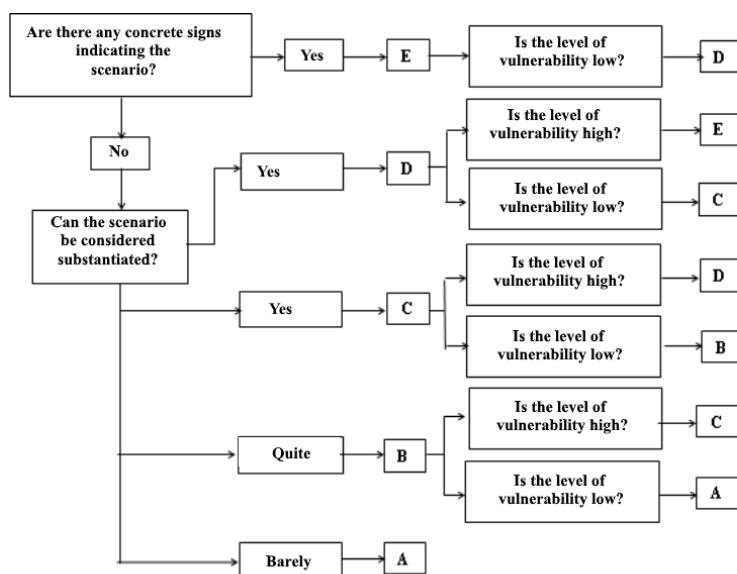

Figure 2. The procedure of determining probability (in case of intentional events)
Source: created by the authors.

When determining the probabilities of risk scenarios we consider the following:

- a) as a first step, we must evaluate the availability of quantitative data: event data, data related to failure, probability plan data, statistical data on climate conditions; if data is available probability must be determined based on them;
- b) if necessary, default probability must be adjusted in accordance with the filtering/expanding of the cause or condition (correction factor number 1.);
- c) If necessary, probability must be adjusted in accordance with the extent of effect described (correction factor number 2.);

- d) if necessary, probability must be adjusted in accordance with the tendencies related to the altered conditions (correction factor number 3.);
- e) if adjustment is taking place due to the change of the level of risk management ability, there is a change in the vulnerability classification too (correction factor number 4.)

The determination of the occurrence probability of the risk scenario always involves at least two items:

- 1) the probability that the given risk event actually occurs;
- 2) the probability that the given risk event in fact induces the described effect.

Risk areas
1. Extreme weather conditions
2. Damages to waters
3. Geographical risks
4. Epidemics
5. Space weather
6. Dangerous materials
7. Traffic accident
8. Nuclear accident
9. Terrorism
10. Cyber attack
11. Security policy crises
12. Crises of energy supply

Figure 3. Risk areas of Hungary: Source: created by the authors.

For the identification and analysis of the twelve risk areas and the related scenarios. The twelve risk areas do not only incorporate all low probability/serious events or accidents, but they include the risk areas and events/accidents as determined based on the information passed on by the public institutions concerned.

We can further classify main risks to further specific risk subfactors. This way altogether 72 security risks can be determined, whose effects and probabilities we are able to determine.

Scenarios		Subscenarios	
1. EXTREME WEATHER	1.1 Serious storms	1. Violent winds of destructive effects	
		2. Cloudbursts	
		3. Snow storms	
		4. Violent winds of destructive effects influenced by climate change C;	
		5. Cloudbursts influenced by climate change C;	
		6. Snow storms influenced by climate change C;	
	1.2. Extreme temperatures	1. Heat waves	
		2. Cold waves	
		3. Heat waves influenced by climate change C;	
		4. Cold waves influenced by climate change C;	
	1.3. Droughts	1. Droughts	
		2. Droughts influenced by climate change C;	
	1.4. Forest fires	1. Forest fires	
		2. Forest fires influenced by climate change C;	
	2. DAMAGES TO WATERS	2.1. Flash floods	1. 100-year floods
			2. 100-year floods influenced by climate change C;
2.2. Floods		1. 100-year recurrence interval (Danube)	
		2. 100-year recurrence interval influenced by climate change (Danube) C;	
		3. 100-year recurrence interval (Tisza)	
		4. 100-year recurrence interval influenced by climate change (Tisza) C;	
		5. 500-year recurrence interval (Danube)	

		6. 500-year recurrence interval influenced by climate change (Danube) C;
		7. 500-year recurrence interval (Tisza)
		8. 500-year recurrence interval influenced by climate change (Tisza) C;
	2.3. Inland inundation	1. 20-year recurrence interval (Tisza)
		2. 20. 20-year recurrence interval (Tisza)
3. GEOGRAPHICAL RISKS	3.1. Earthquakes	1. Magnitude: 2.5-4
		2. Magnitude: 4-5
		3. Magnitude: 5-6
		4. Magnitude: Over 6
	3.2. Surface displacement phenomena	1. Collapses of high embankment
		2. Large-scale inclined mass movements
		3. Medium-size inclined mass movements
		4. Collapses of high embankments influenced by climate change C;
		5. Large-scale inclined mass movements influenced by climate change C;
		6. Medium-size inclined mass movements influenced by climate change C;
	3.3. Collapse of cavities	1. Collapse of cavities with serious consequences
		2. Collapse of cavities without serious consequences
		3. Collapse of cavities with serious consequences influenced by climate change C;
		4. Collapse of cavities without serious consequences

		influenced by climate change C;
	3.4. Other effects of unfavorable geographical conditions	1. Dam bursts of tailings reservoirs 2. Dam bursts of tailings reservoirs C;
4. EPIDEMICS	4.1. (Repeated) outbreaks of infectious diseases	1. (Repeated) outbreaks of infectious diseases 2. (Repeated) outbreaks of infectious diseases influenced by climate change C;
	4.2. Worldwide influenza pandemic	1. Worldwide influenza pandemic
	4.3. Animal and plant health	1. Animal and plant health
	4.4. Invasive allergenic or poisonous plants	1. Allergen 2. Poisonous 3. Allergen influenced by climate change C;
5. SPACE WEATHER	5.1. Geomagnetic storms	1. Magnitude: Weak - Intermediate 2. Magnitude: Strong
	5.2. X-ray radiation related to sun storms	1. X-ray radiation reaching Earth's atmosphere
	5.3. Very high-energy charged particles of cosmic radiation reaching Earth	1. Very high-energy electrically charged particles of cosmic rays reaching Earth
	5.4. Very high-energy charged particles of solar origin reaching Earth's atmosphere	1. Very high energy electrically charged particle burst of solar origin that reaches Earth's atmosphere
	5.5. Solar radio bursts	1. Natural radio bursts of solar origin (for example during coronal mass ejection)
6. HAZARDOUS MATERIALS	6.1. Flammable and explosive materials	1. Flammable and explosive materials released in large

	released in large quantities	quantities
		2. Flammable and explosive materials released in large quantities influenced by climate change, C
	6.2. Poisonous materials released in large quantities	1. Poisonous materials released in large quantities
		2. Poisonous materials released in large quantities influenced by climate change, C
	6.3. Environmental damage caused by poisonous materials released in large quantities	1. Environmental damage caused by poisonous materials released in large quantities
		2. Environmental damage caused by poisonous materials released in large quantities influenced by climate change, C
7. TRAFFIC ACCIDENTS	7.1. Serious traffic accidents (shipping, road, rail and air traffic)	1. Serious road traffic accidents
		2. Serious road traffic accidents
		3. Serious waterway traffic accidents or serious shipping accidents
		4. Serious air traffic accidents
		5. Serious road traffic accidents influenced by climate change C;
		6. Serious waterway traffic accidents or serious shipping accidents influenced by climate change C;
8. NUCLEAR ACCIDENTS	8.1. Nuclear accident	1. Nuclear accident

9. TERRORISM	9.1. Act of terrorism (chemical, biological, radioactive, nuclear, explosive,)	1. Act of terrorism (chemical, biological, radioactive, nuclear, explosive,)
10. CYBER ATTACK	10.1. Cyber attack	1. Cyber attack
11. SECURITY POLICY CRISES	11.1. Security policy crises	Has been assessed indirectly
	11.2. Migration	1. Migration 2. Migration influenced by climate change C;
12. CRISES OF ENERGY SUPPLY	12.1. Crises of energy supply	Has been assessed indirectly

Table 2. The 72 security risks of Hungary,
Source: created by the authors.

Based on the results of the analysis of the critical infrastructures affected in the risk scenarios the following important conclusions can be drawn: the following important conclusions can be drawn:

- More than 40 scenarios concern the transport sector and more than 30 scenarios deal with the energy as well as the public and national security sectors.
- The legal order and the public administration sectors were the less affected.
- When using the weighted average method the results show a somewhat different picture: while the transport and energy sectors can still be regarded as largely affected, public and national security as well as industry sectors seem to be less affected.

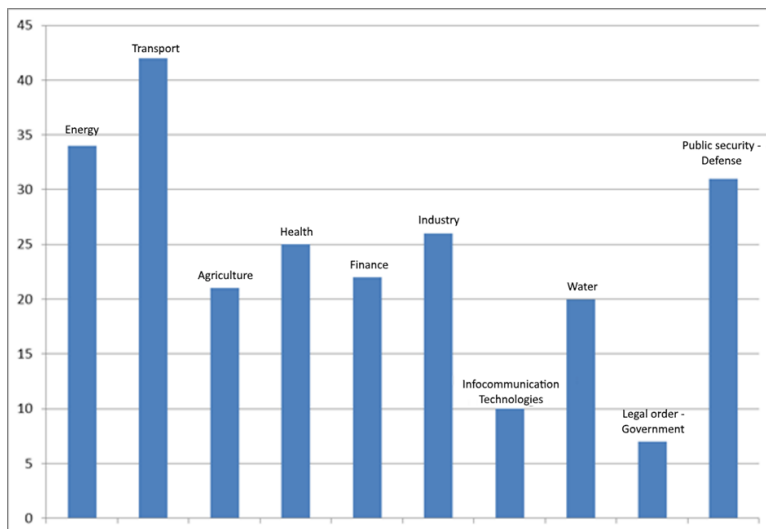

Figure 4.: Critical infrastructure sectors affected by the scenarios
– Number of affected scenarios,
Source: created by the authors.

Furthermore, it is also important to note that the result of the disaster risk assessment procedure provides only a basis for the identification of measures aiming at the management of serious risks. The various types of risks require the execution of measures of different nature and budgetary demands. The target oriented modification of the procedures and core activities of certain sectors is sufficient for the reduction of a risk level, while in case of other sectors the execution of exceptionally resource-intensive measures of detailed planning demand is necessary to achieve a similar risk level reduction.

The scenarios of significant risk levels are described in the next chapter. Risk areas that require the most significant resources for their management and that represent the most serious consequences compared to the others are as follows:

1. Extreme weather,
2. damages to waters,
3. influenza pandemic,
4. migration,
5. nuclear accident,
6. invasive allergenic or poisonous plants,
7. geomagnetic storms,
8. animal and plant health.

Security and national security challenges from the perspective of the Hungarian Disaster Management

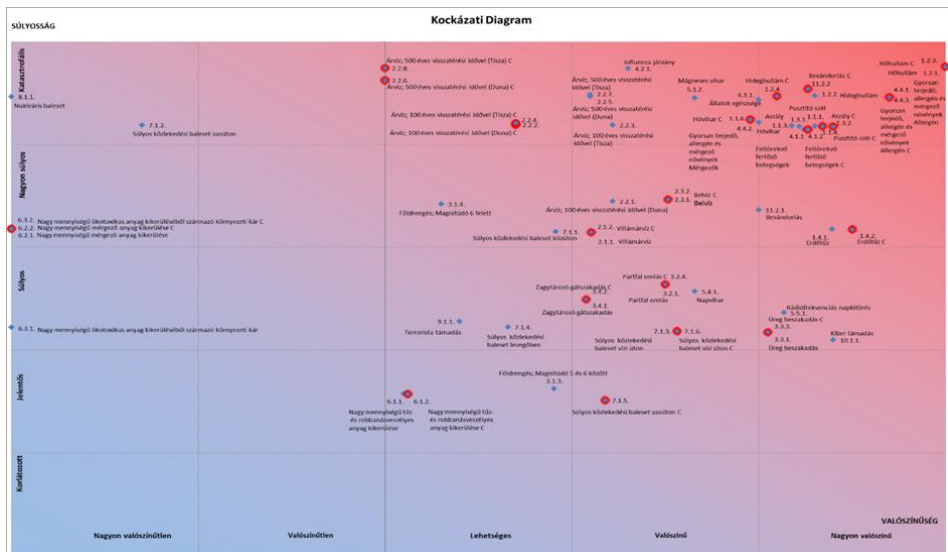

Figure 5.: Risk diagram of Hungary. Source: BM, OKF

Summary

Security and national security risks depend on effect and probability. According to the classic definition of risks, the extent of a risk is determined by the sum of the risk effect and the extent of the probability of the occurrence (where both factors represent the same significance). The matrix diagram introduced by us displays the probability of the various scenario events in five years and their worst consequences as described by the scenario. The comparative ranking of the scenarios is displayed visually from the color blue to red. In this case, this does not mean that those scenarios that have a higher ranking from the point of view of risk effects and probability would have a higher priority. The graphic display of the risks is represented in the risk matrix diagram in relation to the two mentioned scales in order to provide a relative comparability.

The risk diagram also contains the scenarios that belong to the climate change effects (C scenarios, displayed with red circles). This way, the various scenarios occurring based on the present conditions and due to the effects of the climate change can be compared to each other. Apart from this, implicitly, the risk values also incorporate the effects on effects triggering multiple risks.

When examining the risk level of the failure of the system of public administration it can be established that the set of scenarios only represent security and national security risks. Further subcategories can be created of those catas-

trophe risks that pose a high risk to the public administration becoming inoperable, such as a serious flood or nuclear catastrophe. This scenario is characterized by (very) low probability and serious consequences, and, from the point of view of the risk to the public administration becoming inoperable, the risk is primarily represented by the effect.

When discussing the possibility of the reduction of the risk, the question is which scenario represents a relatively easily attainable gain: for example by the development of capabilities and resources that could significantly reduce the extent of the risk. These typically mean high probability risks. Apart from the risk, it also plays an important role in this case that by developing capabilities there is an opportunity to improve the risk profile.

It can be concluded that, presently, events representing security risks taking place in our micro- and macro-environments (for example extreme weather, migration crisis, etc.) the resulting catastrophe situations, hazard sources increasingly focus governmental attention to the questions and issues of national security, public and disaster management as well as of economic security and defense readiness. In our opinion, further results of scientific value could be attained by the comprehensive study, analysis of these fields as well as with the elaboration of concrete development proposals of practical value.

Bibliography

- Második nemzeti éghajlatváltozási stratégia (NÉS) jelentés [Report of Second National Climate Change Strategy], (Budapest, 2013), http://nakfo.mbfisz.gov.hu/sites/default/files/files/NES_final_131016_ki_kuld_kozig_egyeztetes.pdf. Letöltés: 2018.03.30
- Hungarian Government, Act No. CXXVIII of 2011 concerning disaster management and amending certain related acts, <https://www.ecolex.org/details/legislation/act-no-cxxviii-of-2011-concerning-disaster-management-and-amending-certain-related-acts-lex-faoc129205/>. Letöltés: 2018.03.30
- Hungarian Government, Act No. CXXVIII of 2011 concerning disaster management and amending certain related acts, (Budapest, 2011), <https://www.ecolex.org/details/legislation/act-no-cxxviii-of-2011-concerning-disaster-management-and-amending-certain-related-acts-lex-faoc129205/> Letöltés: 2018.03.30
- European Commission, Guidance on Ex Ante Conditionalities; Part II., (Brussels, 15 March 2013). https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR17_15/SR_PARTNE_RSHIP_EN.pdf Letöltés: 2018.03.30
- Endrődi István, Polgári Védelmi szakismeret 1. (Budapest, Nemzeti Köszolgálati és Tankönyv Kiadó Zrt., 2015).

- The European Parliament And The Council Of The European Union, Directive 2012/18/EU of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on the control of major-accident hazards involving dangerous substances, amending and subsequently repealing Council Directive 96/82/EC Text with EEA relevance, 2012, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=celex:32012L0018>. Letöltés: 2018.03.30
- Cabinet Office of the United Kingdom, National Risk Register of Civil Emergencies, (London, 2012), https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/211858/CO_NationalRiskRegister_2012_acc.pdf. Letöltés: 2018.03.30
- European Commission, An EU Strategy on adaptation to climate change, (Brussels, 16 April 2013), <http://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2013/EN/1-2013-216-EN-F1-1.Pdf>. Letöltés: 2018.03.30
- IEC 31010:2009, Risk management -- Risk assessment techniques, International Standard, 2009. https://webstore.ansi.org/RecordDetail.aspx?sku=IEC%2031010:2009&gclid=EAlaIqobChMI4c-wkuPk2wIVGZ3VCh1FtgZTEAAYASAAEgIQevD_BwE, Letöltés: 2018.03.30
- European Commission, Commission staff working document; Risk Assessment and Mapping Guidelines for Disaster Management, (Brussels, 2010), https://ec.europa.eu/echo/files/about/COMM_PDF_SEC_2010_1626_F_staff_working_document_en.pdf. Letöltés: 2018.03.30
- BOGNÁR Balázs, BONNYAI Tünde, GÖRÖG Katalin, KÁTAI-Urbán Lajos, VASS Gyula LÉTFONTOSSÁGÚ RENDSZEREK ÉS LÉTESÍTMÉNYEK VÉDELME: Kézikönyv a katasztrófavédelmi feladatok ellátására Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2015. 149 p. (ISBN:[978-615-5057-49-6](https://doi.org/10.18018/978-615-5057-49-6))
- BOGNÁR Balázs, KÁTAI-Urbán Lajos, VASS Gyula: A létfontosságú rendszerek és létesítmények védelméről szóló szabályozás végrehajtása Magyarországon BOLYAI SZEMLE XXIII.:(2) pp. 105-111. (2014)
- Balázs BOGNÁR et al., Létfontosságú rendszerek és létesítmények védelme: Kézikönyv a katasztrófavédelmi feladatok ellátására, [Protection of critical systems and facilities: Handbook on disaster management tasks,] (Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2015), p. 149.
- European Council, Council Directive 2008/114/EC of 8 December 2008 on the identification and designation of European critical infrastructures and the assessment of the need to improve their protection, 2008, <https://eur-lex.europa.eu/legal->

content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2008.345.01.0075.01.ENG. Letöltés: 2018.03.30

- Hungarian Government, Government Decree No. 65/2013. (III. 8.) of the Government implementing Act. CLXVI of 2012 on the identification, designation and protection of the critical infrastructures, 2012.
- Hungarian Government, Act. CLXVI of 2012 on the identification, designation and protection of the critical infrastructures, 2012.
- European Commission, An EU Strategy on adaptation to climate change, (Brussels, 18 April 2013), <http://www.cbss.org/wp-content/uploads/2012/12/EU-Strategy-on-Adaptation-to-Climate-Change.pdf>. Letöltés: 2018.03.30
- M. PAVLOVIC, Klímaadaptációs és kockázatértékelési kézikönyv; SEERISK projekt – „Közös katasztrófavédelmi kockázatértékelés és felkészülés a Duna makrorégióban”, Budapest, National Directorate General for Disaster Management, Ministry of the Interior, 2014. <http://real.mtak.hu/18908/1/2648-7285-1-PB.pdf>, Letöltés: 2018.03.30
- Tibor FARAGÓ, István LÁNG and László CSETE, Climate change and Hungary: mitigating the hazard and preparing for the impacts (the „VAHAVA” report), Budapest, 2010, https://www.unisdr.org/files/18582_thevahavareport08dec2010.pdf. Letöltés: 2018.03.30
- Hungarian Government, Government Decree 219/2011. (X. 20.) on the protection against major accidents involving dangerous substances, Budapest, 2011.
- Hungarian Government, Government Decree 1035/2012. (II. 21.) on National Security Strategy of Hungary, 2012, http://2010-2014.kormany.hu/download/f/49/70000/1035_2012_korm_hatarozat.pdf. Letöltés: 2018.03.30
- J Kristóf PLÉBÁN and István ENDRŐDI, “Regional Disaster Management Strategy in Hungary,” Elixir Applied Chemistry, No. 116 (March 2018), pp. 50114-50118.
- Zsuzsanna GYENES, Magyarország nemzeti katasztrófa kockázat értékelése, [Hungary's National Disaster Risk Assessment,] (Budapest, 2011). http://hadmernok.hu/134_06_cserpregip_2.pdf, Letöltés: 2018.03.30

A nemzetközi tanulmányi migráció jellemzői

Dr. M. Császár Zsuzsa¹ - Bányai Bence² - Gyura Gábor³ - Farkas Marcell⁴

Abstract

Az oktatási- kulturális célú hallgatói migráció az elmúlt évtizedben, amely térbeli struktúráját tekintve eltéréseket mutat, globális jelenséggé nőtte ki magát. Ez a folyamat számos biztonságpolitikai kockázatot rejthet magában. A tanulmány a hallgatói migráció folyamatába illetve tárja fel annak dinamizmusát és sajátosságait, illetve a vonatkozó szakirodalom és statisztikák elemzése alapján próbálja annak lehetséges rizikófaktorait bemutatni. E kockázatok kapcsán kiemelt szerepet kap a terrorizmus és az egészségügyi vonatkozás. Írásunk a Magyarországra irányuló felsőoktatási migrációval kapcsolatos jogi rendelkezések elemzésén keresztül, a rendszer hiányosságaira és az ebből fakadó lehetséges egészségügyi kockázatokra is igyekszik felhívni a figyelmet.

Kulcsszavak: hallgatói migráció, biztonságpolitika, terrorizmus, kémkedés, egészségügyi kockázatok

Abstract

Student migration with different educational and cultural purposes, which has significant differences in terms of its spatial structure, has grown into a global phenomenon over the past decades. This process may involve several security policy risks. The study aims to reveal the dynamism and the peculiarities of the process of international student migration and attempts to present potential risk factors through the analysis of relevant literature and statistics. Terrorism and healthcare are strongly related to these risks. Our paper attempts to pay attention to the shortcomings of the system and the potential (i. e. health) risks arising from it, through the analysis of the legal provisions on higher education migration to Hungary.

Keywords: student migration, security policy, terrorism, spying, health risks

¹ ORCID - 0000-0002-8472-5468, Habilitált egyetemi docens, PTE TTK, Politikai Földrajz, Fejlesztési és Regionális Tanulmányok Tanszék

² ORCID - 0000-0001-9449-2306, Történelem – földrajz szakos tanár, PhD aspiráns

³ Doktorandusz hallgató, PTE Földtudományi Doktoriskola

⁴ Doktorandusz hallgató, PTE Földtudományi Doktoriskola

Bevezetés

A migráció napjainkra tömeges és folyamatos jelleget ölt, ami egyre több politikai és társadalmi feszültséggel jár a fogadó országokban. Azonban kevésbé köztudott, hogy a migráció egyik típusának tekinthető tanulmányi célú mobilitás⁵ is igen dinamikusan fejlődést mutat. A nemzetközi hallgatói migráció egyik sajátossága (miszerint többségében a fejletlenebb térségekből a fejlettebb felé irányuló mozgásról van szó), hogy a migráció többi típusával azonos célországokat érinthet. A migrációs folyamat számos nemzetbiztonsági kockázattal rendelkezik. Ezek közül a terrorizmus – különösen a 2001. szeptember 11-i egyesült államokbeli illetve a közel múlt európai nagyvárosokat (Párizs, Nizza, Brüsszel, Barcelona stb.) érintő merényletei óta a legnagyobb biztonságpolitikai veszélyfaktorrá vált. Felvetődik a kérdés, vajon a nemzetközi hallgatói migráció hozzájárul-e közvetlenül vagy közvetve a terrorizmus erősödéséhez? Milyen más biztonságpolitikai kockázatokat rejt a különböző kultúrákból, eltérő fejlettségű térségekből érkező diáktömeg a fogadó ország életére, minden napjaira? Magyarország biztonsága veszélybe kerülhet-e a növekvő külföldi hallgatószámoknak köszönhetően?

Tanulmányunkban a nemzetközi hallgatói migráció trendjének, jellemzőinek, a migráció, mint jelenség lehetséges rizikófaktorainak rövid felvázolását követően a külföldi hallgatói jelenlét egyes biztonságpolitikai kockázatait elemezzük nemzetközi jelentésekre és szakirodalomra támaszkodva. Végezetül a Magyarországra érkező külföldi hallgatók belépésének jogszabályi hátterét és a felmerülő esetleges kockázatokat elemezzük.

Nemzetközi tanulmányi migráció jellemzői

A nemzetközi hallgatói migráció napjaink felsőoktatásának egyik leginkább kutatott jelensége. Bár különböző formákban korábban is jelen volt, a mai értelemben vett folyamat az 1960-as évektől erősödött fel igazán, ugyanis ekkor jöttek létre az első főbb hallgatóáramlási útvonalak, melyek ma is a leginkább meghatározzák a trendeket. 2015-ben több mint 5 millió fő folytatott külföldön felsőoktatási tanulmányokat, 2020-ra pedig becslések szerint 7 millió felettire emelkedik a számuk. A folyamat jelentőségét mutatja, hogy a migráció tíz legfontosabb válfaját elemző migrációkutató központ (Migration Policy Institute) a 9. helyre sorolta a tanulmányi célú vándorlásokat.

A nemzetközi tanulmányi migráció térbeli folyamatként jelentős földrajzi különbségeket mutat. Globális skálán nézve a hallgatók általánosságban keletről nyugatra, valamint a nem angol nyelvű országokból az angol nyelvű országok irányába mozognak (BROOKS, R. – WATERS, J. 2013). Európát tekintve elmond-

⁵ Tanulmányunkban nemzetközi hallgatói migrációként nevezzük a folyamatot

ható, hogy a fő hallgatóáramlási irányok a szegényebb, elsősorban déli, mediterrán országokból a gazdagabb, északi térségek (elsősorban Nagy-Britannia és Írország, valamint Belgium, Dánia, Franciaország, Hollandia, Németország, Svédország) felé mutatnak (KING, R. 2003), továbbá a földrajzi közelség és a kulturális hasonlóság is fontos szerepet játszik a célország kiválasztása során (LANZENDORF, U. 2006). Azok az országok, amelyekben a tömegesedés folyamata már lefutott, illetve ahol a demográfiai folyamatok sajátosságai a felsőoktatási rendszer fenntartásának, szinten tartásának lehetőségeit korlátozzák, a külföldi hallgatók beiskolázásával tudják működtetni oktatásukat, számukra alapvető érdek minél nagyobb számú hallgató fogadása. Az egyetemek (kiváltképp a privát, üzleti alapon működő intézmények) számára a külföldi hallgatók által befizetett tandíjak közvetlen gazdasági hasznot jelentenek. Azonban a folyamat gazdasági hatásai értelemszerűen nem merülnek ki a befizetett tandíjakban, hiszen a hallgatók külföldi tanulmányaik során életvitelszerűen egy másik országban, azon belül pedig egy városban tartózkodnak, így természetesen jelentős összeget költenek szállásra, élelmiszerre és számos egyéb termékre, szolgáltatásra, ezzel közvetve munkahelyeket teremtenek és hozzájárulnak a GDP növeléséhez. Ezt igazolta az M. Császár Zsuzsa vezette kutatás is Magyarország három nagy egyetemvárosában, Pécsen, Szegeden és Debrecenben (M. CSÁSZÁR ZS. ET AL. 2017, 2018).

A migráció biztonságpolitikai kockázatai

A migrációval kapcsolatos *biztonságpolitikai kockázatok* alapvetően nyolc nagyobb csoportba sorolhatóak Kóhalmi (2016) szerint. Ezek a sokszor emlegetett nemzet- és közbiztonsági, illetve etno-kulturális és integrációs kockázatok mellett a politikai és gazdasági instabilitás, a szociális ellátás fenyegetettsége, az egészségügyi, valamint a környezeti veszélyek. A tanulmányi célú migrációval kapcsolatban, a fejezetben elsősorban a terrorizmus, mint nemzetbiztonsági kockázat, illetve a fejlődő országokból érkező hallgatók esetén a migráció egészségügyi kockázatainak rövid bemutatására kerül sor.

A terrorizmus, mint a migráció legfőbb *nemzetbiztonsági kockázata* egyértelműen azonosítható, de ezzel szoros kapcsolatban áll az *etno-szociális és integrációs kockázat* is. Az, hogy ez a rizikófaktor a valóságban mekkora, számos tényező (pl. a migráció volumene, bevándorló háttérűek szegregáltsága és integráltsága, társadalmi-gazdasági mutatók, migrációs és integrációs politika sikeresége, a terrorelhárítás hatékonysága stb.) függvénye, amit a szubjektív elemek sokasága miatt nehéz megbecsülni. Azonban a migráció és a terrorizmus konkrét összefüggéseinek vizsgálata ehhez adalékul szolgálhat.

Már a 2000-es évek elején megjelent hazánkban a téma vizsgálata (Szabó 2003), azonban a legtöbb, a migráció és a terrorizmus kapcsolatával foglalkozó tanulmány csak a 2015-ös európai menekültválságot és terrorhullámot követően

került publikálásra. Ezek alapján közvetlen összefüggés mutatható ki a két jelenség között, hiszen az elkövetők minden esetben (39 ilyen támadás történt 2010-2017 augusztusa között bevándorló *hátterű személyek*. Ez viszont azt is jelenti, hogy állampolgárságukat tekintve a támadók már többnyire a felmenőiket befogadó országok dokumentumaival rendelkeznek, elsöprő többségük (pl. a párizsi és barcelonai merényletek elkövetőinek kivételével) másod- és harmadgenerációs bevándorló (Rostoványi 2016; Ambrus 2018). Az ő esetükben az általuk sokszor kilátástalannak ítélt gazdasági helyzet, a munkaerőpiaci elhelyezkedés nehézsége, az oktatási lehetőségek szűkössége, az általános kitesztettség érzése és emiatt a többségi társadalomtól való távolságtartás, egyes általános normák, szabályok el nem fogadása, különálló (párhuzamos) társadalmi berendezkedések meghonosítása vezet a sikertelen integrációjukhoz (Póczik 2016; Rostoványi 2016).

Ezzel párhuzamosan kijelenthető, hogy az *illegális migrációnak* csak érintőleges, esetleges kapcsolatai figyelhetőek meg a terrorizmussal (pl. a párizsi merényletek Európába jutása), egyértelmű összefüggést egyelőre nem lehet megállapítani. Ez egyelőre annak ellenére szintén igaz a *menekült- vagy oltalmazott státusszal* rendelkezőkre, hogy a két németországi (Würzburg, Ansbach), egy londoni és a finnországi Turkuban elkövetett merényletek esetében az elkövetők vagy a kitervelők között korábban menedékkérelemért folyamodó személyeket találunk, de rajtuk kívül is számos egyéb megghiúsult merénylet kapcsán is humanitárius védelmet élvező személy a gyanúsított (Böröcz 2014; Ambrus 2018). Európába igyekvők tömegei azonban éppen az Iszlám Állam, a talibán és egyéb radikális iszlamista szervezetek fegyveres támadásai, merényletei elől menekülnek a térségünkbe. Az illegális migrációval, mint nemzetbiztonsági kockázattal azonban egyértelműen számolni kell, és a sajátosságai (pl. az ezzel összefüggő emberkereskedelem) miatt eltérő eszközökkel kell kezelni (Nagy 2017). Nem szabad elfeledkeznünk azonban arról a tényről sem, miszerint a terrorizmussal leginkább sújtott térségekből tanulói vízummal a legkönnyebb többek között hazánkba, ezáltal pedig az Európai Unióba legális úton bejutni, mindez pedig valós biztonságpolitikai kockázattal, a vízumot odaítélők esetében pedig kiemelt felelősséggel jár. Fontos megemlíteni, hogy bár a 21. századi Európában a bevándorló hátterűekkel összefüggő terrorizmus erőteljesen összekapcsolódik az *iszlám radikalizmussal*, addig ez globálisan nem jelenthető ki egyértelműen, hiszen többek között az Egyesült Államok vagy a latin-amerikai országok esetében ezek aránya elenyésző. Ugyanakkor az európai muszlimok nagyobb hányada integrációpárti és a terrorizmussal, az erőszakos dzsiháddal szemben egyértelműen elutasító állásponton van (Rostoványi 2016).

Az egészségügy oldaláról is tömeges kockázatként jelentkezett a 2015-ös migrációs válság során ideérkezők szűrése, az esetleges járványveszély megelőzése, illetve az út során szerzett számos sérülés, egészségügyi problémák kezelése, orvoslása. A probléma azonban a hallgatói migráció esetében is fennáll, hi-

szen a fejlődő országok számára biztosított ösztöndíjprogramokkal olyan térségből is érkeznek hallgatók, ahol a járványveszély mindennapos, a különböző fertőzések, betegségek (kiemelten a malária, hepatitis A és B, tífusz, TBC, HIV stb.) pedig a lakosság nagyobb részét érintik. A szűrés az ő esetükben is kiemelt fontossággal bír, hiszen a beérkező hallgatóval érintkező bevándorlási és oktatási szakemberek, a szolgáltató szektorban dolgozók, hallgatótársak stb. immunrendszere nem rendelkezik az alapvetően eltérő higiénias viszonyokkal jellemezhető államokból érkezők által hordozott baktériumokkal és kórokozókval szembeni védekezés képességével (Kőhalmi L. 2016, Póczik Sz. 2016). A vízumkérelem megszerzésének egyik kívánalma az orvosi vizsgálatok megléte, amelyért a fogadó ország felel. E vizsgálatok szabályozottsága és lebonyolítása országonként jelentős minőségbeli eltérést mutathat.

A tanulmányi célú migráció, a terrorizmus és más biztonságpolitikai veszélyforrások kapcsolata

A nemzetközi hallgatói migrációnak számos pozitív hatása mellett biztonságpolitikai kockázatai is lehetnek. Ezek közül jelen fejezetben elsősorban a terrorizmus kérdésével foglalkozunk, illetve azzal, hogy a terrorizmus ellen hozott biztonsági intézkedések hogyan hatnak a nemzetközi oktatásra, akadályozzák, fékezik-e a hallgatók beáramlását. A fentiek mellett a különféle információk vagy technológiák megszerzésére irányuló kísérletekre is hozunk példát illetve az egészségügyi kockázatokkal foglalkozunk.

Az elmúlt években az Európai Unió tagállamaiban elkövetett iszlamista terrortámadások kapcsán elmondhatjuk, hogy e brutális cselekmények elkövetői a másod- illetve harmadik generációs bevándorlók közül, valamint menekült státusszal rendelkező, arra váró, vagy az EU-ban illegálisan tartózkodó személyek köréből kerültek ki.

Ellentétben az USA-ban tapasztaltakhoz, elkövetett terrorista akciókkal, itt nem találunk külföldről (esetünkben az Európai Uniótól kívülről) érkező, felsőoktatásban résztvevő diákokat. E tények ismeretében kijelenthetnénk, hogy nincs kapcsolat a tanulási célú migráció és az egyre gyakoribbá váló erőszakos cselekmények között, azonban a képet árnyaltabbá teszi, ha megvizsgáljuk egyes muszlim többségű országok, illetve területek magasabb iskolai végzettséggel rendelkező muzulmán vallású lakosság terrorizmushoz, mint eszközhöz való viszonyulását. Egy 2001-ben készült felmérés rámutat, hogy Ciszjordánia és a gázai övezet palesztin lakosságának körében a 12 évnél többet tanult személyek 68%-a, a legfeljebb 11 évet tanultak 63%-a, míg az írástudatlanok csupán 40%-a tartja legitimnek ezeket a fegyveres akciókat. (ROSTOVÁNYI 2004) Egy másik felmérés, amely közvetlenül a 2001. szeptember 11.-i terrortámadások után készült, 25-41 év közötti, magasan iskolázott szaúd-arábiai polgárok véleményét vizsgálva megállapította, hogy 95%-uk rokonszenvez az *Al-Qaidával* (ATRAN 2003) Ez különö-

sen érdekes, ha figyelembe vesszük, hogy Szaúd-Arábia is a különféle terrorcselekmények kedvelt célpontja. Láthatjuk tehát, hogy a magasabb iskolai végzettség (különösen a Közel-Keleten) sok esetben nem kizárja, ellenkezőleg akár növelheti is a terrorizmus elfogadottságát. Ennek tükrében a muszlim országokból érkező, európai felsőoktatási intézményekben tanuló diákok, ha közvetlen módon nem is, mégis biztonsági kockázatot jelenthetnek, hiszen a terrorizmus fogalma nem merül ki a konkrét cselekményekben, annak támogatottsága is veszélyfaktort jelent. Szintén nem elhanyagolható, hogy a terrorszervezetek vezetői között jócskán találunk magasan képzett személyeket, elég *Osama bin Ladenre* gondolnunk. *Osama Bin Laden* személye és élettörténete különösen releváns számunkra, ha figyelembe vesszük, hogy egy időben Drezdában folytatott mérnöki tanulmányokat.

Ennek tudatában érdemes áttekintenünk, hogy a leginkább terror sújtotta országokból érkezett tanulók mekkora számban illetve arányban vannak jelen a németországi felsőoktatási intézményekben. Németország részletes elemzése indokolt, hiszen az Európai Unió vezető hatalma, amely számos terrortámadás áldozata volt az elmúlt években. A terrorizmus mértékét vizsgáló *Global Terrorism Index* szerint 2017-ben a terrorizmusnak leginkább kitett 10 ország sorrendben a következő: Irak, Afganisztán, Nigéria, Szíria, Pakisztán, Jemen, Szomália, India, Törökország és Líbia.⁶ Az ezekből az országokból érkezett hallgatók számát illetően Német Szövetségi Statisztikai Hivatal 2016/2017-es téli szemeszterre vonatkozóan közzétett felsőoktatásról közzétett jelentése⁷ alapján a török, indiai, szíriai, nigériai, líbiai és pakisztáni diákok számáról rendelkezünk adatokkal. Az Indiával kapcsolatos adatok esetünkben elhanyagolhatók, hiszen India, bár jelentős muzulmán népességgel rendelkezik, nem muszlim többségű ország. India nélkül, az öt muzulmán többségű ország összesen 50.476 tanulója folytatott felsőfokú tanulmányokat Németországban. Ezzel a számmal ezek a diákok az összes külföldről érkező hallgató (358.895 fő) 14%-át teszik ki. Amennyiben Indiát is számításba vesszük, ez az arány 18,4%, tehát a Németországban felsőfokú tanulmányokat folytató diákok közel 1/5-e a legveszélyeztetettebb országokból származott ebben az időszakban.

Érdemes közelebbről vizsgálni az Amerikai Egyesült Államokat is, ahol sajnálatos okokból immár több évtizednyi tapasztalat és elemzés áll rendelkezésre a témához kapcsolódóan. A kiindulópont itt az ország történetének egyik legna-

⁶ Global Terrorism Index Report 2017. 10. oldal
(<https://drive.google.com/file/d/1SfpFJB8EVuoDPJ2yJDOoilR1yKzsXkf/view> letöltés dátuma: 2018.05.18.)

⁷ Bildung und Kultur- Studierende an Hochschulen (Statistisches Bundesamt)
(https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/BildungForschungKultur/Hochschulen/StudierendeHochschulenEndg2110410177004.pdf?__blob=publicationFile letöltés dátuma: 2018.05.18.)

gyobb traumáját okozó 2001. szeptember 11-i terrortámadás, melynek előkészítói között diákvízummal érkező személyt is találunk, és – amint látni fogjuk – további halált okozó erőszakos cselekmények elkövetői között is találunk külföldi diákokat.

Az FBI a 2001. szeptember 11-i támadást követően éveken keresztül felhívta a Kongresszus figyelmét arra a veszélyre, hogy egyes, terrorizmust támogató államok olyan céllal finanszírozzák a hallgatók amerikai tanulmányait technológiai szakterületeken, hogy azok később tömegpusztító fegyverek gyártásában is részt vehessenek (URIAS-YEAKEY 2005). Szintén aggályokat ébreszt, hogy a bevándorlási hatóságok a szeptember 11-i támadások után több mint ezer arab vagy muszlim diákot sikertelenül próbáltak meg lokalizálni pedig ötödükkel terrorizmussal kapcsolatos kihallgatás miatt próbálták meg felvenni a kapcsolatot. Mivel mind az 1993-as, első World Trade Center elleni merényletben, mind a 2001. szeptember 11-i támadásban részt vett diákvízummal rendelkező terrorista, logikus volt, hogy a 2001-ben elfogadott Patriot Act rendelkezett arról is, hogy egy sokkal naprakészebb, részletesebb, elektronikus nyilvántartást vezessenek a külföldi diákokról. Emellett az új szabályozás hatására nehezebb lett magát a diákvízumot is megszerezni, ami főként a muszlim férfiak vízumigénylésének lassításában, akadályozásában volt tetten érhető. A szabályozás hatályba lépését követően, 2003-tól 2,4 százalékkal visszaesett a felvett külföldi hallgatók száma, ami az USA számára jelentős bevételi forrás csökkenést is jelentett (URIAS-YEAKEY 2005).

A terrorizmus-ellenes intézkedések nemzetközi oktatásra gyakorolt nem szándékolt következményeit más elemzések is vizsgálták. Egy az Egyesült Államok Kongresszusa számára készített jelentés (KNEZO 2002) a felsőoktatásra és kutatás-fejlesztésre fókuszálva elemzi a szeptember 11 utáni kormányzati biztonsgppolitikai lépések hatásait. A fent már említett diákvízum-korlátozás valamint a külföldi hallgatók fokozottabb nyilvántartása és felsőoktatásban való nyomon követése mellett az USA-ban számos olyan intézkedés került foganatosításra, melyek valamilyen formában a tudományos és technikai adatokhoz, információkhoz való hozzáférést korlátozták a külföldi diákok és kutatók számára. Az idézett tanulmány elemzi az ezekkel kapcsolatban felvetett az aggályokat, ellenérveket. Ezek arra hivatkoznak, hogy a korlátozások csökkenthetik az amerikai technológia versenyképességét, jelentős költségekkel terhelhetik az egyetemeket és kutatóintézeteket, miközben a tudományos információk áramlásának szabadsága is csorbát szenvedhet.

Egy évtizeddel később, az időközben bekövetkezett további incidenseket is figyelembe véve új elemzések születtek az USA-beli terrortámadások elkövetőinek származását vizsgálva. Eszerint az 1975 és 2015 közötti időszakban a 3432 halálos áldozattal járó, az USA területén elkövetett terrortámadások 88 százalékát külföldön születettek követték el, akik korábban bevándorlóként vagy turistaként léptek az USA területére (NOWRASTEH 2016). Az analízis során azt is

vizsgálták, hogy a külföldi terroristák milyen vízummal utaztak be az országba. Az adatok azt mutatták, hogy az elemezett 40 évben az összesen 154 külföldi születésű terroristából 19 érkezett diákvízummal, és ők összesen 158 halálesetet okoztak. (Köztük olyan is volt, aki a szeptember 11-i támadásban is részt vett, de abban az esetben az összes többi (18) elkövető viszont turista vízummal tartózkodott az USA-ban.) Ezzel a diákok (vagy legalábbis diákvízummal rendelkezők, hiszen nem feltétlenül kezdték meg ténylegesen tanulmányaikat) a második legnagyobb kategóriát képezik a külföldön született terroristák között, igaz messze lemaradva a turistáktól (NOWRASTEH 2016). A tanulmány azonban rámutat, hogy a merényletekben érintett 19 érintett személy az akkori, több mint 24 ezer diákvízum-birtokosból csak elenyésző, 0,08 százalékos arányt tesz ki. Más szóval, minden 1,272 millió, vízumot kapó diákra jut egy olyan, aki később terrorcselekményben vesz részt. A tanulmány mindezek alapján indokolatlannak és aránytalanoknak tartja, hogy a terrorfenyegetés miatt korlátozzák a diákvízumok (vagy más vízumok) kiadását.

Van azonban egy további szempont a kérdéskörben, amiről nem szabad megfeledkezni. Amennyiben el is fogadjuk, hogy nincs közvetlen összefüggés a tanulási célú migráció és a terrorfenyegetettség között, egy másik oksági kapcsolat még létezhet. Érdeemes foglalkozni azzal a kérdéssel, hogy a külföldi hallgatók fogadása és a „végleges” bevándorlók között milyen erősségű kapcsolat van. Egy, 78 ország bevándorlási adatait tartalmazó adatbázis elemzése szerint az Egyesült Államokban tanuló külföldi diákok fontos előrejelzői a későbbi migrációnak. Egy igen erős regressziós összefüggés mutatható ki, miszerint a külföldi diákok számában bekövetkező 10 százalékos emelkedés – ceteris paribus - 0,94 százalékkal növelheti az USA-ba való (végleges) bevándorlást (Dreher-Poutvaara 2011). Ez alapján pedig, amennyiben a migráció és a terrorizmus között van összefüggés, akkor - hosszabb távon és áttételesen – a tanulási célú (átmeneti) migráció is hozzájárulhat a terrorkockázatok növekedéséhez a végleges bevándorlás meg-alapozásával.

A külföldi hallgatók jelenlétének egy másik fontos biztonságpolitikai veszélyforrása lehet különféle technológiák megszerzésére irányuló kísérlet, kémkedés is. Ilyen esetre az USA-ból rendelkezünk példákkal. 2009-ben a *Columbia Business School*, *Cynthia Murphy* álnevet használó hallgatója kapott utasításokat az anyaország titkosszolgálatától arra vonatkozóan, hogy próbáljon olyan professzor(ok) közelébe kerülni, akik titkos információk birtokosai lehetnek.⁸ A külföldi hallgatók ezen felül közvetlen módon is veszélyforrást jelenthetnek. Egy konkrét példát kiemelve elgondolkodtató *Khalid Ali-M Aldawsari* esete, aki a

⁸ Higher Education and National Security- The Targeting of Sensitive, Proprietary and Classified Information on Campuses of Higher Education. U.S. Department of Justice Federal Bureau of Investigation. 2011. 5. oldal (<https://www.fbi.gov/file-repository/higher-education-national-security.pdf/view> letöltés dátuma: 2018.05.18.)

2011. februári letartóztatásáig a *Texas Tech University* vegyészmérnök hallgatója volt. Az ellene felhozott vád tömegpusztító (esetünkben feltételezhetően biológiai) fegyver létrehozására irányuló kísérlet volt. *Aldawsarinak* külső támogatója is volt a diák státusz elnyerésében, hiszen a már említett korlátozás miatt hivatalosan azt nem kaphatta volna meg. Ez a személy anyagilag is segítette a „tanulót”, ezzel biztosítva a „szükséges támogatást a dzsihádroz.”⁹

A terrorizmus szempontjából kockázatosnak minősülő országokból érkező hallgatók esetében számolnunk kell azzal az eshetőséggel is, hogy az érkezésüket követően változik meg az attitűdjük a fogadó közösséget illetően, és a kezdeti békés hozzáállást felváltja a gyűlölet. Ezt a folyamatot számos tényező befolyásolhatja úgy, mint a diszkrimináció, a társadalmi izoláció (ALGHAMDI-OTTE 2016) és a megalázottság érzése (HORGAN 2017), melyek felboríthatják az egyén lelki egyensúlyát annyira, hogy fogékonnyá váljon a radikális eszmékre. Ezek mind olyan tényezők, amik nem csupán a második- vagy harmadik generációs bevándorlók, a menekültként érkezők, hanem a tanulmányi céllal érkezők esetében is megnyithatják a kaput a radikalizáció előtt.

A felsőoktatásban részt vevő hallgatók egészségügyi kockázatot is jelenthetnek. Míg a terrorista cselekmények pártolása vagy végrehajtása a személy saját döntésén alapul, a különféle betegségek esetleges megléte azonban független az egyén szociológiai tényezőitől. Az egészségügyi kockázat ilyen jellegű természete lehetővé teszi, hogy a felsőoktatásban részt vevő tanulók körétől függetlenül, a migráció egészére vonatkozóan foglalkozzunk a kérdéssel. Ilyen szempontból különösen az afrikai országokból érkezők jelenthetnek kockázatot. Egyes betegségek, mint az ebola kapcsán ugyan csak elszigetelt esetekről beszélhetünk, ám más betegségek, például a HIV vírus a szubszaharai országokban (ide tartozik Nigéria is, amely a legnagyobb számú hallgatót kibocsátó ország) a fertőzöttek száma meghaladja a 25 millió főt (AMUCHE- EMMANUEL-INNOCENT 2017). Ugyanebben a régióban található a TBC által leginkább sújtott 10 ország közül 8.¹⁰

A tuberkolózis esetében fontos kiemelnünk, hogy hasonlóan sok egyéb trópusi betegséghez, cseppfertőzés útján terjed, könnyen fertőz akár a lappangási időszakban is. A tényeket figyelembe véve tehát a hallgatói migráció egészségügyi kockázataival is számolnunk kell.

⁹ uo. 5. oldal

¹⁰ The health of the people- African Regional Health Report 2014. WHO report. 2014. (<http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/137377/9789290232612.pdf;jsessionid=5B851B84CDB6C82F37D544653BF1E969?sequence=4> letöltés dátuma: 2018.05.19.)

A tanulmányi célú migráció és kockázatai Magyarország esetében

A befelé irányuló nemzetközi hallgatói migráció egyre hangsúlyosabb szerepet kap a magyar felsőoktatásban is. Évről évre emelkedik azok száma, akik külföldi állampolgárként hazánkban folytatnak felsőoktatási tanulmányokat: a gyors növekedést jól mutatja, hogy míg a 2010/2011-es tanév őszi félévében 18 850, addig hat évvel később már 28 628 külföldi hallgató tanult Magyarországon. Hazánkban a teljes idejű képzéseket figyelembe véve hagyományosan az orvosképzés a legnépszerűbb a külföldi hallgatók körében, mely jelenleg négy egyetemünkön található meg: ezek a fővárosi Semmelweis Egyetem, a Debreceni Egyetem, a Pécsi Tudományegyetem, valamint a Szegedi Tudományegyetem. Az orvosi képzésben hatalmas stratégiai előnyt jelent Magyarország számára, hogy a küldő országokban létszámkorlátok vannak és számukra költséghatékonyabb ez a megoldás. De nem elhanyagolható szempont az alacsonyabb tandíj és relatíve olcsóbb megélhetés a nyugati országokhoz képest. Az orvosi képzéseink mellett egyre több másik képzési terület – műszaki képzések, közgazdasági, informatikai, nemzetközi tanulmányok stb. - válik népszerűvé a külföldi hallgatók számára, így a további sikeres toborzás érdekében egyre több egyetemünkön indulnak újabb és újabb tandíjas angol nyelvű képzések. Külön jogi kategóriát alkotnak azok a külföldi hallgatók, akik a *Stipendium Hungaricum*^{11 12} nevű program keretei között ösztöndíjasként folytatnak tanulmányokat magyar felsőoktatási intézmények nappali rendszerű képzésein. Esetükben a képzés ingyenes, ezen felül lakhatási hozzájárulást, ösztöndíjat, biztosítást és egészségügyi biztosítást is kapnak a képzés szintjétől függően. Hozzájuk hasonlóan kisszámú ösztöndíjas programban ingyenesen tanulnak az üldözött keresztények egyes csoportja is. Jelenleg több mint 160 országból érkeznek hazánkba tanulási céllal.

Külön vizsgálatot érdemel annak elemzése, hogy a külföldi hallgatók jelenléte mennyiben jelent valóságos migrációs kockázatot hazánk számára. A fejlődő világban zajló társadalmi- gazdasági átalakulás következtében megnőtt az érdeklődés az oktatási lehetőségek iránt, ez egy szűk felsőosztály számára a külföldi tanulás szándékával is együtt jár. Van olyan vélemény, miszerint pénzügyi, befektetési szempontok vizsgálata alapján, szinte célszerűbb a jogszerű, külföldi tanulást választani, mint vállalni az illegális migrációban való részvétel kockázatát. Igaz, a szerzők hozzátesszik, hogy ez azzal jár, hogy a tanulmányi migrációt választóknak rendelkeznie kell okmányokkal, nyelvtudással és befejezett előtanulmányokkal.

¹¹ 285/2013. (VII. 26.) Korm. rendelet a *Stipendium Hungaricum*ról (<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300285.kor> letöltés dátuma: 2018.05.28.)

¹² *Stipendium Hungaricum* Program Működési Szabályzata (http://web.unimiskolc.hu/files/6650/Stipendium%20Hungaricum%20szab.%20275_2017.pdf letöltés dátuma: 2018.05.28.)

Ha a hazánkba érkező külföldiek összetételét vizsgáljuk, különösen a szub-szaharai országokból érkezők kapcsán merülhet fel az a szándék, hogy az illegális migráció helyett a tanulmányi célú beutazást vállalják (SZATMÁRI P. – SUHA GY. 2015). Ez idáig komoly biztonsági kockázattal rendelkező diákcsoportokat nem tártak fel, vagy nem vált ismertté jelenlétük. Ugyanakkor vannak olyan vélemények, hogy mivel a hazai felsőoktatási intézmények minőségi előképzettséggel rendelkező, a tanulás iránt elkötelezett, de migrációs szempontból csak mérsékelt kockázatot jelentő hallgatókat kívánnak fogadni, amely hosszú távon versenyhátrányt jelent és ez távol áll a globalizálódó oktatási piac realitásaitól. A tapasztalatok alapján ugyanis jelentős igény lenne Indiában, Bangladesben, Pakisztánban, Afganisztánban, Nepálban, a volt FÁK-térségben, GCC-országokban a magyar felsőoktatási intézmények kínálatára (SZATMÁRI P. – SUHA GY 2015).

A magyarországi felsőoktatási képzésben való részvételre jogosultak körét a nemzeti felsőoktatásról szóló, 2011. CCIV. törvény¹³ határozza meg. A vonatkozó jogszabályok különbséget tesznek a külföldről érkezett hallgatók között aszerint, hogy az Európai Gazdasági Térség¹⁴ államaiból¹⁵ vagy azon kívüli, harmadik országból¹⁶ érkeztek-e. Esetünkben a harmadik országból érkezettek személyekre vonatkozó rendelkezések¹⁷ a relevánsak. Azok a harmadik országbéli állampolgárok, akik Magyarországon szeretnének felsőfokú tanulmányokat folytatni, 90 napot nem meghaladó ittlét esetén érvényes úti okmánnyal és vízummal kell, hogy rendelkezzenek. 90 napot meghaladó, de 180 napon belüli tartózkodáskor a személynek, több kritériumnak is meg kell felelnie. Beutazása és tartózkodása céljának meghatározásán, illetve a kötelező úti okmány és vízum meglétén túl anyagi fedezetét, hallgatói jogviszonyát és nyelvtudását is igazolnia kell, valamint tanulmányai alatt szállás- vagy lakóhellyel is szükséges rendelkeznie valamint nem állhat kiutasítási vagy beutazási és tartózkodási tilalom alatt. A harmadik országbéli állampolgárok tartózkodási engedélye, Magyarországon működő magyar illetve külföldi, köznevelési vagy felsőoktatási intézmény nappali tanulói

¹³ 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról.

(<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100204.tv> letöltés dátuma: 2018.05.28.)

¹⁴ Tobábbiakban: EGT

¹⁵ 2007. évi I. törvény

a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek beutazásáról és tartózkodásáról (<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A0700001.TV> letöltés dátuma: 2018.05.28.)

¹⁶ 2007. évi II. törvény a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról (<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A0700002.TV> letöltés dátuma: 2018.05.28.)

¹⁷ 114/2007. (V. 24.) Korm. rendelet a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény végrehajtásáról (<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0700114.kor> letöltés dátuma: 2018.05.28.)

jogviszony meglétéhez kötött. Két évet nem meghaladó tartózkodás esetében az engedély időtartama a képzés időtartamához igazodik, hosszabb ittlét esetén ez az engedély kerül meghosszabbításra. Az engedélyek kiadása, illetve meghosszabbítása a Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal regionális igazgatóságának hatáskörébe tartozik.

A hazánkban tanuló külföldi diákok kapcsán eddig csak néhány esetben tudunk kisebb problémákról, konfliktusokról. Ezek az esetek többnyire szórakozóhelyeken történt atrocitások,¹⁸¹⁹ de gazdasági célú visszaélésekről is tudunk, miszerint a „hallgatók” érkezésüket követően a tanulás helyett valamilyen illegális tevékenységbe vagy vállalkozásba kezdenek.²⁰

Vélhetően a nemzetközi hallgatói migráció Magyarországra leselkedő legnagyobb biztonságpolitikai kockázata az egészségügyi.

A harmadik országbeli állampolgárok itt tartózkodása kapcsán végzett egészségügyi kockázatok feltárásának mikéntjéről és kezeléséről a már bemutatott 114/2007. (V. 24.) Kormányrendelet 48. paragrafusa ad útmutatást. Ezek szerint *„a harmadik országbeli állampolgár tartózkodási engedély iránti kérelmében köteles nyilatkozni arról, hogy tudomása szerint az egészségügyért felelős miniszter rendeletében meghatározott betegségben szenved-e, fertőzőképes, illetve kórokozó hordozó állapotban van-e, illetőleg közegészséget veszélyeztető betegség, fertőzőképes, illetve kórokozó hordozó állapot fennállása esetén részesül-e kötelező és rendszeres ellátásban.”*²¹ A rendelet kapcsán a legfontosabb kiemelnünk azt, hogy csak abban az esetben foganatosít orvosi vizsgálatot vagy kezelést, ha a nyilatkozattévő a kérvényében kóros állapotáról nyilatkozott. Amennyiben az illető a fertőző betegségről nem tud vagy eltitkolja azt, semmilyen orvosi vizsgálaton nem kell részt vennie, az esetleges szükséges kezelésben nem köteles részesülnie. Ez egy olyan biztonsági rés, amely komoly egészségügyi kockázatokat rejt. Ennek a veszélyforrásnak egy magyarországi példája annak a Pécsi Tudományegyetemen tanuló kenyai hallgatónak az esete, akinél 2017 augusztu-

¹⁸ Tömegverekedés volt egy szegedi diszkóban. (<http://www.vasarhely24.com/kek-hirek/tomegverekedes-volt-egy-szegedi-diszkoban> letöltés dátuma: 2018.06.08.)

¹⁹ Együtt fordultak a biztonságiak ellen a verekedő izraeli és nigériai diákok. (<http://regi.sofar.hu/hu/node/90974> letöltés dátuma: 2018.06.08.)

²⁰ Zámbo Katalin: Tanulmány a külföldi diákok bevándorlásáról az Európai Unióba. Magyarország nemzeti jelentése az EMH részére. Európai Migrációs Hálózat jelentés. 2012. (http://emnhungary.hu/sites/default/files/a_kulfoldi_diakok_bevandorlasarol_az_europai_unioba_2012.pdf letöltés dátuma: 2018.06.18.)

²¹ 114/2007. (V. 24.) Korm. rendelet a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény végrehajtásáról 48. § (1).

sában fertőző TBC-t állapítottak meg. Mire a betegség diagnosztizálására sor került, emberek százaival érintkezhetett.²²

Összegzés

A napjainkban egyre nagyobb méreteket öltő migráció, számos pozitív gazdasági, illetve kulturális hozadéka mellett egyre inkább felszínre hozza a folyamattal járó etnikai-vallási és szociális feszültséget, mely veszélyfaktorai közül a terrorizmus okozhatja a legnagyobb károkat rövid-, és hosszútávon egyaránt. E mellett a kémkedés, illetve az üzleti hírszerzés okozta negatív hatások is jelentősek lehetnek. Az EGT- kívüli, harmadik országokból érkező migráció, beleértve a hallgatói mobilitást is, növekvő tendenciát mutat. Ennek oka, hogy a diák státusz megszerzése az Európai Unióba történő bejutás egy legitim módja. Ez a jelenség nagyobb körültekintésre illetve óvatosságra ad okot, hiszen a terrorizmus és az illegális hírszerzés lehetősége mellett az egészségügyi kockázatok is jelentősek lehetnek az ezen országokból érkezők esetében. Az utóbbi aspektus különösen releváns Magyarország vonatkozásában, hiszen a jogi szabályozás hiányosságai-ból adódóan az országunkba érkezők, így a külföldi hallgatók egészségügyi állapota sem ellenőrzött.

Felhasznált irodalom

- Alghamdi H.-Otte S.(2016): The Challenges and Benefits of Study Abroad. In: International Journal of Humanities and Social Science. 2016. 16-22. (http://www.ijhssnet.com/journals/Vol_6_No_5_May_2016/2.pdf letöltés dátuma: 2018.05.19.)
- Ambrus A. (2018): A tömeges migráció és az iszlamista terrorizmus közti kapcsolat az Európai Unióban. In: SVKK Elemzések 2018: Paper 11. 19 p.
- Amuche J. Emmanuel I. E. (2017)- HIV/AIDS in sub-Saharan Africa:
- Current status, challenges and prospects. In: Asian Pacific Journal of Tropical Disease 2017; 7(4): 239-256. (https://www.researchgate.net/publication/316598262_HIVAIDS_in_sub-Saharan_Africa_Current_status_challenges_and_prospects letöltés dátuma: 2018.05.19.)
- Atran S. (2003): Genesis of Suicide terrorism. Science, American Association for the Advancement
- of Science, 2003. 299. 1534-1539. oldal (https://www.researchgate.net/publication/10867816_The_Genesis_of_Suicide_Terrorism letöltés dátuma: 2018.05.18.)

²² PTE ÁOK, Műveleti Medicina Tanszék, Migráció-egészségügyi Tanszéki Csoport munkanyaga, kézirat

- Böröcz M. (2014): Az illegális migráció és a terrorizmus közti összefüggések vizsgálata. In: Terror & Elhárítás 2014:(2) pp. 1-20.
- Császár Zs.-Alpek L. (2018): A nemzetközi hallgatók vidéki egyetemvárosokra gyakorolt gazdasági szerepe Magyarországon Pécs példáján. In: KÖZÉP-EURÓPAI KÖZLEMÉNYEK 11:(2) pp. 30-41. (2018)
- Császár Zs. – Wusching T. (2017): International Students' Impact On The Economic Life Of A City, Based On A Case Study From Pécs In: Duško Dimitrijević, Milovan Radaković (szerk.) Dunavska Strategija Evropske Unije U 21. Veku. 346 p.
- Horgan G. J. (2017): Psychology of Terrorism: Introduction to the Special Issue. In: American Psychologist © 2017 American Psychological Association 2017, Vol. 72, No. 3, 199–204.
(https://www.researchgate.net/publication/316045659_Psychology_of_Terrorism_Introduction_to_the_Special_Issue#pf6 letöltés dátuma: 2018.05.19.)
- Kőhalmi L. (2016): A migráció néhány biztonságpolitikai összefüggése. In: Szakmai Szemle 11:(4) pp. 81-100.
- Knezo, G. J. (2002): Possible Impacts of Major Counter Terrorism Security Actions on Research, Development, and Higher Education. Congressional Research Service Report for Congress
- Nagy M. (2017): Migráció és terrorizmus: Adalékok a 2015. novemberi párizsi terrortámadások társadalmi-politikai hátteréhez. In: BESENYŐ J. – MILETICS P. szerk. (2017): Szemelvények a XXI. századi migráció témaköréből. pp. 71-79.
- Nowrasteh, A. (2016): Terrorism and Immigration - A Risk Analysis. Cato Institute Policy Analysis, September 13, 2016, Number 798.
- Szabó A. F. (2003): A terrorizmus elleni küzdelem és a nemzetközi migráció. In: Felderítő Szemle 2:(3) pp. 58-65.
- Póczik Sz. (2016): Nemzetközi migráció, biztonságpolitika, biztonság. In: Tarrósy I. – Glied V. – Vörös Z. szerk. (2016): Migráció a 21. században. 396 p.
Pécs: Publikon Kiadó, 2016. pp. 103-137.
- Ritecz Gy. (2016): A terrorizmus és a migráció viszonya a számok alapján. In: Acta Humana 4:(5) pp. 103-123.
- Rostoványi Zs. (2004): AZ ISZLÁM ÉS A NYUGAT- INTERPRETÁCIÓK ÖSSZECSAPÁSA, AVAGY A KÖLCSÖNÖS FENYEGETETTSÉG MÍTOSZA ÉS VALÓSÁGA. CORVINA KIADÓ KFT. BUDAPEST. 2004. 112. OLDAL
- Rostoványi Zs. (2016): Iszlám, migráció, terrorizmus. In: Ezredvég XXVI:(3) pp. 129-147.
- Szatmári P. – Suha GY. (2015): Felsőoktatási lehetőségek a magyar gazdaságdiplomácia stratégiájában In: Polgári Szemle 1-3 szám

(http://epa.oszk.hu/00800/00890/00060/EPA00890_polgari_szemle_2015_1-3_669.htm)

- Urias A.D.-Yeakey C.C. (2005): International Students and U.S. Border Security. In: The NEA Higher Education Journal, p. 187-198. (http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:http://www.nea.org/assets/img/PubThoughtAndAction/TAA_05_18.pdf letöltés dátuma: 2018.05.18.)

Internetes források

- Global Terrorism Index Report 2017. 10. oldal (<https://drive.google.com/file/d/1SfpFJB8EVuoDPJ2yJjDOoIR1yKzsXkf/vi>) letöltés dátuma: 2018.05.18.)
- Bildung und Kultur- Studierende an Hochschulen (https://www.destatis.de/DE/Publikationen/Thematisch/BildungForschungKul-tur/Hochschulen/StudierendeHochschulenEndg2110410177004.pdf?__blob=publicationFile) letöltés dátuma: 2018.05.18.)
- Higher Education and National Security- The Targeting of Sensitive, Proprietary and Classified Information on Campuses of Higher Education U.S. Department of Justice Federal Bureau of Investigation. 2011. 5. oldal (<https://www.fbi.gov/file-repository/higher-education-national-security.pdf/view>) letöltés dátuma: 2018.05.18.)
- The health of the people- African Regional Health Report 2014. WHO report. 2014. (<http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/137377/9789290232612.pdf;jsessionid=5B851B84CDB6C82F37D544653BF1E969?sequence=4>) letöltés dátuma: 2018.05.19.)
- 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról. (<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100204.tv>) letöltés dátuma: 2018.05.28.)
- 2007. évi I. törvény a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek beutazásáról és tartózkodásáról (<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A0700001.TV>) letöltés dátuma: 2018.05.28.)
- 2007. évi II. törvény a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról (<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A0700002.TV>) letöltés dátuma: 2018.05.28.)
- 114/2007. (V. 24.) Korm. rendelet a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról szóló 2007. évi II. törvény végrehajtásáról (<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0700114.kor>) letöltés dátuma: 2018.05.28.)

- 285/2013. (VII. 26.) Korm. rendelet a Stipendium Hungaricumról (<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300285.kor> letöltés dátuma: 2018.05.28.)
- Stipendium Hungaricum Program Működési Szabályzata (http://web.unimiskolc.hu/files/6650/Stipendium%20Hungaricum%20szab.%20275_2017.pdf letöltés dátuma: 2018.05.28.)
- Zámbó Katalin: Tanulmány a külföldi diákok bevándorlásáról az Európai Unióba. Magyarország nemzeti jelentése az EMH részére. Európai Migrációs Hálózat jelentés. 2012. (http://emnhungary.hu/sites/default/files/a_kulfoldi_diakok_bevandorlasarol_az_europai_unioba_2012.pdf letöltés dátuma: 2018.06.18.)

Az energiabiztonság három legfontosabb jellemzője - Egymástól függő, integrált, összekötött energiarendszerek

Takács Gergely¹

Absztrakt:

Winston Churchill 1913-as, azóta híressé vált döntését követően az olaj előbb vált stratégiai terméké, mint hogy kereskedelmi áruként megjelent volna a piacokon. Ez kihatással volt az első majd később a második világháború menetére, illetve a két világháború követően a szövetséges országok közel-keleti befolyásszerzési törekvéseire. A biztonsági tanulmányokat alakulását befolyásoló 20. századi események rövid áttekintést követően jelen tanulmányban a nemzetközi kapcsolatok elméletein keresztül kívánom bemutatni az energiabiztonság kérdését, külön kitérve annak geopolitikai és geoökonómiai aspektusaira is.

Kulcsszavak: energiabiztonság, geopolitika, geoökonómia, függőség, szénhidrogén

Abstract:

Following the landmark decision of Winston Churchill in 1913, oil has developed to be a strategic product even before it became a commercial item appearing on the markets. The aforementioned decision also had consequences to the course of the First and the Second World War, and affected the later efforts of the allied countries to gain influence in the Middle East. After a short historical overview of the main events of the second half of the 20th century from the perspective of the security studies, this paper wishes to present the topic of energy security through the lenses of international relations theories, with a special emphasis on its geopolitical and geoeconomic aspects.

Keywords: energy security, geopolitics, geoeconomy, dependency, carbon-hydrogen

¹ PhD aspiráns, PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola

Bevezetés

Az erőforrások szűkösségéről való gondolkodás nem a huszadik század terméke, amit jól bizonyít Thomas Robert Malthus 1798-as műve, a Tanulmány a népesezés törvényéről. Malthus szerint a népesség növekedése sokkal nagyobb mértékű, mint a lakosság ellátásához szükséges élelmiszer rendelkezésre állása. A népesség exponenciális növekedése és a környezeti degradáció miatt elengedhetetlen, hogy idővel a nemzetek között küzdelem alakuljon ki az erőforrásokért.

Az erőforrások jelentőségét mutatja, hogy a történelem alakulására sok történész szerint ez egyik legnagyobb befolyással Winston Churchill 1913-as azon döntése volt, amellyel a brit hadiflottánál alkalmazott üzemanyagot lecserélték szénről kőolajra. Ahogy Churchill mondta, hogy az olaj egyet jelent a „nagyobb tüzerővel és sebességgel kisebb költségen”². A haditengerészet átállítása szénről kőolajra egyet jelentett azzal, hogy a walesi szén helyett ezt követően egy hat-ezer mérföld távolságra lévő országból, az akkori Perzsiából kellett energiahor-dozót szállítani. Churchill azóta híressé vált döntését követően az olaj előbb vált stratégiai terméké, mint hogy kereskedelmi áruként megjelent volna a piacon. Ez kihatással volt az első majd később a második világháború menetére, illetve a két világegyet követően a szövetséges országok közel-keleti befolyás-szerzési törekvéseire.

A nyugat-európai országok számára, akik a közel-keleti olajtól váltak nagy-mértékben függővé, az energiabiztonság részben egyet jelentett ezektől a szén-hidrogénektől való függőség csökkentésével. Ez kifejezetten nagy kihívással járt, ugyanis gazdasági növekedésük szerves részévé vált a kőolaj. A hetvenes évek gazdasági válsága következtében egyre több kritikus hang jelent meg a kormány-zati szabályozást és az intervenciók politikákat illetően, aminek az eredménye-ként a nyolcvanas években egyre inkább szükségessé vált a monopóliumok ha-talmát csökkentő, és az ágazaton belüli versenyt növelő intézkedések megtételé-re. A hidegháborús korszakot követő évtized során több olyan lépés is történt, amelyek az energiapiacok liberalizációja, valamint a kitermelő/importáló orszá-gok diverzifikációja irányába mutattak.

Ezzel párhuzamosan – tekintettel arra, hogy a szénhidrogének jellemzően földrajzilag koncentráltan és általában politikailag instabil régiókban található-k meg nagyobb arányban – a regionális konfliktusok kialakulásának esélye meg-nőtt, ezáltal pedig ellátásbiztonság kockázata is fokozódott az egyes kitermelő országokban. Az 1945 után született biztonságpolitikai elméletek és a biztonság fogalma jellemzően katonai aspektusúak voltak, a hatvanas és hetvenes években látott nemzetközi politikai és gazdasági folyamatok következtében azonban egy-re szükségesebbé vált az értelmezési keret, és a figyelembe veendő szempontok

² Yergin (2012) p. 267

kiterjesztése. Nyilvánvaló volt ugyanis, hogy a katonai eszközök mellett egy ország biztonsága szempontjából a gazdasági tényezőknek is fokozott szerep jut. Ebben az időszakban már azt az álláspontot is széles körben elfogadták, hogy az államok kölcsönös függőségére épülő nemzetközi rendszer fontos feltétele a biztonság, ugyanis kizárólag saját erőre alapozva, még a gazdaságilag komoly potenciált képviselő államok sem tudnak gondoskodni a biztonságukról. Joseph Nye szerint a kölcsönös függőség egy koncepció egy olyan világról, amelynek három ismertetőjele van: (1) sokrétű csatornák a társadalmak között és a szereplők sokasága, amelyek nem csak államok; (2) témák sokfélesége, amelyek nem hierarchikus rendben viszonyulnak egymáshoz; és (3) fenyegetések és erőszak alkalmazásának a szükségletensége azon államok között, amelyeket a kölcsönös függőség összeköt.³

A biztonság gazdasági dimenziója a hetvenes évek elejétől került a figyelem középpontjába, amikor az olajválsággal párhuzamosan globális problémává vált az adósság, az infláció és a munkanélküliség növekedése és ezzel párhuzamosan a társadalmi engedetlenség. Emellett megerősödött az a gondolat is, hogy a nyersanyagforrások és a piacok hozzáférhetősége valamennyi állam közös érdeke, amely miatt érdemes együttműködési formákat kialakítani. A nyolcvanas években a biztonság fogalma a gazdasági aspektusok figyelembevételét követően egy újabb dimenzióval egészült ki, a környezetvédelemmel.⁴ Ezt érzékelve számos szerző kezdett gazdasági, környezeti és egyéb elemeket is a biztonság, mint rendkívül komplex fogalom részévé tenni. A biztonságpolitikai elméletekkel foglalkozó szerzők ebből a szempontból két részre oszthatók. Az egyik csoportba teoretikusoknak azon képviselői tartoztak, akik szerint nem volt szükség a biztonságpolitika elméleti kereteinek kitégítésére, míg az ellenkező álláspontra helyezkedők úgy gondolták, hogy a világpolitikai és gazdasági folyamatok haladása igenis megköveteli ezt.

A biztonság fogalmának kiterjesztésére irányuló igény – tudományos és szakpolitikai szinten – a nyolcvanas években jelent meg még erőteljesebben, miközben politikai szinten ennek szempontjai már lényegesen korábban a döntéshozatali mérlegelés részét képezték. A kilencvenes évek biztonságpolitikai elemzései jellemzően a Szovjetunió összeomlását követően kialakult geopolitikai vákuummal, a volt szovjet tagállamok területén maradt nukleáris arzenál elhelyezésével (proliferáció problematikája), valamint az instabil jugoszláv és orosz belpolitikai helyzettel voltak elfoglalva. A tanulmánya témájára tekintette indokolt megjegyezni, hogy a szovjet utódállamok több szempontból is stratégiai jelentőséggel bírtak mind Moszkva, mind a nyugati szövetségi rendszer tagjai

³ GARTNER (2007) p. 129.

⁴ Ráadásul ez tipikusan olyan kérdés, ahol a problémák (víz, talaj és levegőszennyezés) nehezen lokalizálhatók, ezért közös fellépésre van szükség a megelőzés, és a már meglévő gondok felszámolása érdekében.

számára: vagy a területükön található ásványkincsek (pl. szénhidrogének, urán-érc), vagy az energiahordozók szállítására szolgáló gáz- és kőolajvezetékek iránya fekvése miatt. Ebből kifolyólag nem véletlen, hogy több biztonságpolitikával, valamint geopolitikával foglalkozó szerző Rudyard Kipling Kim című regénye alapján az „új nagy játszmaként” jellemezte a közép-ázsiai országok feletti befolyási megszerzéséért folytatott küzdelmet. Mindez azt mutatja, hogy az energiabiztonság kérdése közvetetten folyamatosan jelen volt a kilencvenes években is.

Egy rövid, közel egy évtizedes intermezzót követően Oroszország – gazdasági helyzetének javulását, valamint a hatalmi struktúra konszolidációját követően – ismét visszatért az offenzív, némely esetben inkább agresszívnek tekinthető külpolitikai eszközrendszerhez, amely értelemszerűen magában foglalta az energiafegyver (az exportőri nyomásgyakorlás) alkalmazását is.

A rövid történeti bevezetést követően, melyben bemutatásra került, hogy az energiaellátás folyamatos biztosítása már a második világháborút megelőzően, majd az után is milyen stratégiai jelentőséggel bírt a nemzetközi kapcsolatok alakítása szempontjából, a tanulmány következő alfejezeteiben azt kívánom bemutatni, hogy az energiabiztonság hogyan vált egyre meghatározóbb geopolitikai, geoökonomiai tényezővé, ennek mik lehetnek az okai, és ezzel párhuzamosan, hogyan formálta a nemzetközi kapcsolatok elméleti kereteit. Céлом ezzel az, hogy az ellátásbiztonság kérdésének államközi viszonyokra gyakorolt hatásán keresztül mutassam be az energetikai ágazatot jellemző – meglátásom szerint három legfontosabb – tulajdonságot: interdependes, integrált, interkonnektált rendszerek. A jelenleg ismert energiahordozók, valamint a kitermelésükhöz és felhasználásukhoz alkalmazott technológiák kiegészülve az ezredforduló utáni nemzetközi gazdasági folyamatokkal és informatikai fejlesztéseivel (pl. globalizáció) olyan mértékű kölcsönös függőséget, összekötöttséget eredményeztek országok, kormányzatok és a vállalati szféra szereplői között, amire korábban soha nem volt példa, és ami alapvetően meghatározza, befolyásolja a nemzetközi viszonyrendszerek alakulását, alakíthatóságát.

Energia, mint geopolitikai tényező generációs attitűd változása

Az energiabiztonság jelentőségét és hatalmi tényezővé válása visszavezethető arra, hogy az ágazat négy alapvető tényező mentén különbözik teljes mértékben a többi szektortól.⁵ Az első a tőkeintenzitás. Az energiaszektor az egyik legtőkeintenzívebb a világon, ami kihatással van az energiaforrások feletti kontrolra is. A második az energiaszállító infrastruktúrák jellegéből fakadó meghatározottság, ami sok esetben egyet jelent a monopolhelyzet kialakulásával. Nincs még egy olyan ágazat, ahol a kitermelés (előállítás) és a fogyasztók közötti távolság megtételében ilyen jelentős szerepet játszik az infrastruktúra, amely ráadásul a tran-

⁵ BRESSAND (2013)

zitorságok tekintetében – részben a jelentős költségvetési bevételt jelentő tranzitdíjak miatt – komoly politikai fegyvertényt jelent. (Ebből a szempontból az árampiacok még speciálisabbak, ugyanis a kőolajjal és a földgázzal ellentétben a tengereken keresztül történő szállításra nem igazán van gazdaságilag hatékony módon lehetőség.) A harmadik a bevételek, illetve a bevételek elosztása feletti konfliktus. Mindezen tényezők előre vetítik, hogy a negyedik az állam szerepe, illetve az állami tulajdoni hányad nagysága lesz, ami kihatással van a szektort érintő szakpolitikai, jogszabályi környezet kialakítására, valamint a geopolitikai elképzelésekre is. Mindezt a Christopher Allsopp–Bassam Fattouh szerzőpáros⁶ azzal egészítette ki, hogy az olajra mindig is politikai áruként tekintettünk, és úgy gondoltuk, hogy központi szerepe van a nemzetközi kapcsolatok alakításában. Az olaj talán ennél is több: globális áru. A nyersolaj, a finomított termékekkel együtt a világ szélesebb körben kereskedett terméke mind az érték, mind a mennyiség tekintetében.

A biztonságpolitika és a geopolitika elméleti kereteinek kiszélesítésére irányuló igényt mindezen politikai és gazdasági tényezőkön kívül mutatja az is, hogy az ezredfordulót követően, de leginkább az elmúlt 6-7 évben a nemzetközi szakirodalomban egyre gyakrabban használják az energia geopolitikája kifejezést, ami az energiaforrásokhoz való hozzáféréssel, az ellátás és a tranzit biztonságával, az energiatermelés technológiai hátterével, az ellátási útvonalak logisztikai aspektusaival, valamint a szükséges kritikus infrastruktúra működtetésével foglalkozik, azokat tanulmányozza.⁷ Az energiabiztonság vonatkozásában a geopolitika az energiaforrások földrajzi eloszlását jelenti, beleértve a regionális energiatermelők és fogyasztók közötti interakciókat, valamint a stratégiai elképzeléseiket, hogy elérjék az energiabiztonsági célkitűzéseiket.⁸

Az energiahordozóknak két tulajdonsága van, amelyek miatt geopolitikai kontextusba is vizsgálni kell őket.⁹ Az egyik ok, hogy Földön viszonylag koncentráltan, egy-egy régióban található meg a fosszilis energiahordozó-készletek több mint kétharmada. (A világ olajkészleteinek 80%-a felett kilenc ország diszponál, amelyekben a Föld lakosságának csak 5%-a él, miközben a földgáz esetében ez a szám tizenhárom országra növekszik. A Közel-Kelet önmagában az olajkészletek több mint 60%-a, a földgáztartaléknak pedig 40%-ot meghaladó aránya felett rendelkezik.)¹⁰ Ennek kapcsán a biztonsági kockázatokra való utalásképpen érdemes említést kell tenni arról is, hogy azon hét ország közül, amelyeket az EU terrortámogató, finanszírozó államokként tart számon, öt egyúttal energiakitermelő ország is. Irán és Irak ráadásul nagy kitermelőnek is számít, és emellett,

⁶ Allsopp, Fattouh (2013)

⁷ HUOTARI (2011) p. 122.

⁸ Bucka, Zechowska (2004)

⁹ METAIS (2013)

¹⁰ Uo.

ezen két ország rendelkezik a világ bizonyított olajtartalékjainak 20%-a felett.¹¹ A másik ok, hogy az energia biztonsági kérdéssé vált az által, hogy keresztül ment a szekuritizáció folyamatán. (Ez utóbbiról a következő fejezetben lesz részletesebben szó.) A Metais által megemlített első geopolitikai tulajdonság kapcsán szükséges említést tenni Goldthau¹² azon megállapításáról is, amely szerint miután a vezetékek – és vele együtt a befektetett tőke – a földre kerültek a tranzit-államok nyomásgyakorlási képességei jelentősen javulnak a kitermelőkkel és a felvásárlókkal szemben is. Stevens¹³ ezt nevezi földrajzi monopóliumnak. Az energiaszektorban részben ezzel a geopolitikai adottságával magyarázható az, hogy a költségtényezőn kívül miért hoznak döntést annyira nehezen egy-egy transznacionális infrastrukturális beruházásról az állami és/vagy a vállalati szféra szereplői.

Az energia geoökonómiája

A biztonság újra értelmezésével és a vizsgált geopolitikai dimenziók körének bővülésével párhuzamosan az elmúlt években a geoökonómia definíciója¹⁴ esetében is tapasztalható módosításra, kiegészítésre utaló igény. Ezt támasztja alá, hogy egyre gyakoribb fogalomként jelenik meg a szakirodalomban az „energia geoökonómiája” kifejezés, ami az államok külgazdasági politikáját tanulmányozza, amelynek célja, hogy előnyökhöz jusson az energetikai szektorral összefüggő mechanizmusok révén úgy, hogy közben ezt megpróbálja egyensúlyba hozni a nemzetközi energiabiztonsági területen megjelenő különböző érdekekkel.¹⁵ Álláspontom szerint ez szintén az energiabiztonság fokozódó jelentőségére irányítja rá a figyelmet. A geopolitikán és a geoökonómián belül az energiabiztonsággal összefüggő kérdések felerősödése egyértelműen azt mutatja, hogy „a katonai csapások helyét átveszik a gazdasági szankciók, a katonai szövetségeket az egymással versengő kereskedelmi rendszerek. A valutaháborúk valószínűsége

¹¹ Energy Information Agency, <https://www.eia.gov/beta/international/country.php?iso=IRN>; <https://www.eia.gov/beta/international/country.php?iso=IRQ> Letöltés ideje: 2018.09.03.

¹² GOLDTHAU (2016)

¹³ Stevens (2009)

¹⁴ Edward Luttwak szerint a geoökonómia ugyanúgy, mint a geopolitika összetett fogalom, amely egyet jelent a konfliktusok megoldásának beleépítésével a kereskedelmi mód-szerekbe. Az állam célja a „szerepmegőrzés és a szerepnövekedés bürokratikus ösztönzése állami eszközökkel és gazdasági érdekcsoportokkal” annak érdekében, hogy meg tudjanak előzni mindenki mást a világgazdaságban. A XXI. században nem a politika és a tér kapcsolata lesz az elsődleges, hanem a gazdaság lép minden elé, a gazdaságosság, a nyereség – csupa közgazdaságtani fogalom – lesz mindenható.

¹⁵ ZHIZNIN (2010)

ma sokkal valószínűbb, mint a területfoglalásoké, illetve bizonyos nyersanyagok árának manipulálása (például az olajé) hatásosabbnak bizonyul, mint a konvencionális fegyverkezési verseny. Mindezekből jól látható, hogy a geoökonómia fel-emelkedésének vagyunk a tanúi, egy olyan versenynek, amely a kereskedelem nyelvén, de a háború logikája szerint zajlik.”¹⁶ A háborús logikával összefüggésben indokolt megjegyezni, hogy a hibrid/nem hagyományos hadviselés elemei közé is beilleszthető az energiahordozók gazdasági és politikai nyomásgyakorlásra való használata.

Erre hívja fel a figyelmet a World Economic Forum 2015-ös jelentése is, amely szerint az alábbi hét kihívással és egyben tendenciával kell a 21. században szembesülni. (1) Gazdasági hadviselés. (2) Kereskedelmi párbeszédék átgeopolitizálódása. (3) Államkapitalizmus 2.0: állami intervenció a gazdasági szektorban, átpolitizált központi banki döntések, nemzeti bajnokok kialakításának a segítése. (4) A zárt piacokért és nem az erőforrásokért folytatott verseny. A modern transznacionális vállalatok megjelenésével és megerősödésével a küzdelem egyre kevésbé szól a természeti erőforrások megszerzéséért, helyette egyre inkább a piacokhoz való hozzáférés kerül előtérbe. (5) A nemzetközi élet legnagyobb szereplőinek túlélése (Kína, Oroszország, Németország) és ezzel párhuzamosan a periféria kiüresedése. (6) Az infrastruktúra-fejlesztéseken keresztül kiépülő kínai szövetségi háló, ami legalább akkora jelentőségű lehet, mint a 20. században az amerikaiak számára a legfontosabb tengeri útvonalak védelme. (7) Végül, az olajárak csökkenése, ami jelentős nyomást gyakorol a kitermelő országokra.

Az energiabiztonság és a geoökonómia közötti kapcsolat szorosabbá válását indokolják azok a politikai és az azzal szorosan összefüggő piaci folyamatok is, amelyek eredményeként tulajdonosi szerkezet tekintetében gyökeres változások következtek be az olajiparban.

A hatvanas években és a hetvenes évek első felében még a „hét nővérként” emlegetett nyugati olajvállalatok (BP, Chevron, Royal Dutch Shell, Texaco és Standard Oil California, New Jersey, New York) uralták a Föld olaj-, és földgáz-készleteinek 85%-át.¹⁷ A hetvenes években még nem létezett olyan, hogy globális olajpiac, a kereskedelem jellemzően egy-egy integrált olajvállalaton belül történt a különböző egységek között, ahogy az olaj vándorolt a kutakról a tankerhajókra, majd a finomítókhoz, végül pedig kereskedelmi forgalomba a benzinkutakhoz. Ebben az időszakban az olaj többnyire egy vállalaton belül maradt. Ennek megfelelően a kitermelt olaj nagy részét hosszútávú szerződések keretében értékesítették, de ezen kívül jelentős mennyiségek kerültek még a piacokra is, amelyeknek egy részével a hagyományos (integrált) vállalatok kereskedtek, míg a másik felével a külön erre a célra létrejött árukereskedők. A hetvenes évek álla-

¹⁶ CSIZMADIA (2016) 89

¹⁷ Forrás: <https://www.ft.com/content/471ae1b8-d001-11db-94cb-000b5df10621>. Letöltés ideje: 2018.09.03.

mosítási hullámai ezen változtattak és onnantól kezdve a földben található olaj már nem a nyugati vállalatoké volt.

Egyre inkább az államok kerültek az erőforrásokat birtoklók pozíciójába, kialakítva ezzel a „hét nővérnek” egy új körét (szaúdi Aramco, orosz Gazprom, kínai CNPC, iráni NIOC, venezuelai PDVSA, brazil Petrobras, maláj Petronas). Az újonnan létesített nemzeti energiavállalatok felett jellemzően az állam gyakorolja a tulajdonosi jogokat, amely előszeretettel hagyja figyelmen kívül a piaci mechanizmusokat a politikai és ideológiai célok érdekében. A globális/világpiac kialakulását pedig az segítette igazán elő, hogy a nyolcvanas évek elején Reagan elnök egyik első intézkedéseként eltörölte a fixált árakat. Hasonló történt a Nagy-Britannia esetében is szintén ugyanebben az időszakban. A New York-i árutőzsdén (NYMEX) is csak ezt követően kezdődött meg a kereskedés a különböző típusú olajokkal.¹⁸

Az évtizedek során végbement változások eredményeként Goldthau¹⁹ szerint a globális energiapolitika napjainkban az alábbi négy kulcsdimenzióból áll össze: piacok, biztonság, fenntarthatóság, fejlesztés. Az elmúlt évtizedekben a piac volt az a domináns mechanizmus, amelyik képes volt arra, hogy az ellátási oldalt reagálásra készítse a keresletnövekedésre. Nemzetközi szinten az olajpiacok globalizáltak, a gázpiacok regionálisak, az energiapiacokra pedig az egyre nagyobb mértékű integráció a jellemző, valamint az OECD-tagok esetében a magas fokú privatizáltság. Az elmúlt időszak alapján úgy tűnik, hogy a piac lesz az a meghatározó erő, amely képes kormányozni a globális energetikai folyamatokat. Azt, hogy az államok, mint piaci szereplők kezdenek ismételten megerősödni ebben az architektúrában mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy nem a liberális piacgazdaságok lesznek az elkövetkező 20-25 év legnagyobb energiafogyasztói, hanem olyan államok, mint Kína és India.

A Goldthau által bemutatott dimenziókon kívül a politikai és egyben geoökonómiai jelentőségét az energiaellátásnak az is erősíti, hogy konfliktus és együttműködés is csak az alábbi három csoport között alakulhat ki: országok között, vállalatok között, illetve kormányok és vállalatok között.²⁰ A Stopford–Strange²¹ szerzőpáros ezt nevezte el háromszög diplomáciának. Az a tény, hogy a politikai szereplők nagymértékben involválódnak az üzleti tevékenységekbe, valamint az, hogy a vállalatok viselkedésének vannak politikai kihatásai, egy dinamikus interakciót eredményez ebben háromdimenziós rendszerben. Ebben a viszonyrendszerben Nicola M. Black²² szerint négy különböző mechanizmus révén valósulhat meg az állami vállalat befolyása: tulajdonlás, szabályozás, nyomásgyakorlás, va-

¹⁸ YERGIN (2012) p. 168-169.

¹⁹ GOLDTHAU (2013) 3

²⁰ CLAES (2013) 177

²¹ Stopford–Strange (1991) 1

²² Nicola M. BLACK (2009)

lamint támogatás eredményeként. Ezeken keresztül egy cég külpolitikai célok becsatornázására is használható, a szabályozás révén pedig lehetőség nyílik a piacra lépő szereplők körének korlátozására, vagy éppen újak megjelenésének elősegítésére.

Fontos megemlíteni, hogy ebben a viszonyrendszerben a vállalatok szerepe és jelentősége ment át a legnagyobb változásokon az elmúlt évtizedekben. Hiszen amíg a hetvenes években még az volt a jellemző, hogy a nemzeti olajvállalatok belföldön működtek, az ezredfordulóra ez már jelentős mértékben módosult.

Számos nemzeti olajvállalat jelenik meg ugyanis nemzetközi kitermelési/szállítási projektekből. Ezzel párhuzamosan természetesen megfigyelhető egy másik trend is, mégpedig az, hogy nemzetközi olajvállalatok köthetnek szerződéseket az egyes nemzeti kormányzatokkal, és juthatnak hozzá – egyes országok esetében a hetvenes években tapasztalat államosításokat követően újból – kitermelési lehetőségekhez. Könnyen belátható, hogy a fenti folyamatok átalakítják az erőteret és a nemzetközi aréna szereplőinek körét is, és emellett kihatással lesznek a piaci folyamatokra is.

Az energiabiztonság kérdésköre

Részben egyetértve a biztonság szűkebb értelmezését valló szerzőkkel (pl. Stephen M. Walt, Kenneth Waltz), el kell ismerni, hogy a honvédelemhez, katonai biztonsághoz képest az energiaellátás biztosítása csak második a fontossági sorban, azonban az egyértelmű, hogy a túléléshez, a jóléthez fejlett és fejlődő országok esetében egyaránt szükség van az energiára. Ugyanis az energiaellátás biztonsága a motorja a gazdasági fejlődésnek, azáltal pedig, hogy javul az adott ország gazdasági teljesítménye és katonai képességei, illetve a geostratégiai pozíciója is jobb lesz. A bevételek révén lehetőség nyílik katonai eszközök vásárlására, hogy megőrizzék a geostratégiai pozíciójukat az egyes államok. Ebből adódóan az energiabiztonság veszélyeztetése negatívan hathat a gazdasági fejlődésre, és kihatással lehet a katonai képességek fenntartására is. Mindezekből kifolyólag napjainkban már nem kérdés, hogy a biztonság és az energia között kapcsolat van, ebből kifolyólag a nemzeti biztonsági és külpolitikai stratégiáknak egyaránt részét kell, képezze az ellátás biztosításának módjára vonatkozó tekintés. Az energiabiztonság kérdésköre Nerlich²³ szerint kijelöl három egymással összefüggésben lévő külpolitikai problémát: az olaj-, és gázellátási lánc sérülékenysége; az olaj-, és gázkereskedelemben bekövetkező változások; a geopolitikai környezet módosulása a kitermelő országok vonatkozásában.

Az energiabiztonság kérdése a korábban már jelzetteknek megfelelően elsőként a hetvenes években, az olajárrobbanások idején került előtérbe, majd a 2006-os orosz-ukrán gázkonfliktus idején bizonyosodott be ismételt, hogy a

²³ NERLICH (2008)

geopolitikai gondolkodás egy fontos eleméről van szó. A hidegháborús időszakban, illetve az azt követő években az energiabiztonság kapcsán jellemzően a kőolajra és ezzel összefüggésben a legfontosabb kitermelőhelyekre, a Közel-Keletre asszociáltunk. Napjainkra azonban ez is alapvetően megváltozott, ugyanis a fekete aranyon kívül az áramkimaradásokat, egyes térségekben a szélsőséges időjárási körülményeket, az iráni nukleáris program aktuális helyzetét, vagy a kritikus infrastruktúrákkal szemben végrehajtott terrortámadásokat is az energiabiztonság részének tekintjük. Mindezek miatt fontosnak tartom rögzíteni, hogy az energiabiztonság a legegyszerűbb definíció szerint egyet jelent az ország folyamatos fejlődéséhez szükséges mennyiségű energiahordozókhöz való hozzáférés garantálásával.²⁴ Emellett természetesen fontos, hogy mindez megfelelő áron, megbízható szállítótól, lehetőség szerint több forrásból történjen, és biztosított legyen a piacokra való tranzitáláshoz szükséges infrastruktúra is. A megbízható energiaellátás azt jelenti, feltételezi, hogy kevés alkalommal következik be zavar a szállításba, a rendszer kevésbé sérülékeny.

Az elmúlt időszak áramkimaradásai és ellátási zavarai, melyek közül a 2012-es indiai²⁵ volt az egyik legsúlyosabb, amelynek következtében több mint 600 millióan, a Föld lakosságának tíz százaléka maradt villamosenergia nélkül, rávilágítottak arra is, hogy az energiabiztonságot szélesebb értelemben, több dimenzióban szükséges értelmezni: ki kell terjeszteni az energiaellátást biztosító infrastruktúrára is. Az is látható, hogy a kitermelő és a felvásárló országok közötti viszonyt a konfliktusok helyett egyre inkább a kölcsönös függőség és a kooperáció jellemzik.

Ezt erősíti fel, hogy az informatikai és kommunikációs technológiák rohamos fejlődésének az eredményeként az egyes események hatásait szinte azonnal lehet érzékelni. A kitermelésben, szállításban, ellátásban bekövetkező negatív fejlemények hatásait pedig fokozhatja, hogy a globális pénzügyi és energiapiacok gyakorlatilag azonnal lereagálják ezeket az eseményeket akár további jelentős – gazdasági – károkat okozva egy adott cégnek vagy egy teljes ágazatnak, az adóbevételeken keresztül pedig az államnak is. Az elmúlt 20-25 évben az energiaszektor az egyre komplexebb, a korábbiaknál lényegesen integráltabb rendszerek, hálózatok kialakítása irányába indult el, ami azt eredményezte, hogy nőtt az ellátásbiztonság, az energiahatékonyság és csökkent az egy-egy exportőr országnak vagy cégnek való kiszolgáltatottság. Tehát sikerült korlátozni egyes monopol szereplők befolyását.²⁶ Az interkonnektivitás egyes esetekben fizikai összekötte-

²⁴ YERGIN (2005)

²⁵ <https://www.theguardian.com/world/2012/jul/31/india-blackout-electricity-power-cuts>

²⁶ Csak az USA-ban több mint 150 finomító, 4000 offshore platform, 160.000 mérföld csővezeték, 10.400 erőmű, és több mint 160.000 mérföld villamosvezeték, 410 földalatti gáztároló és 1.4 millió mérföld földgázvezeték volt 2006-ban, ami jól mutatja, hogy mek-

tést jelent az ellátási lánc mentén, az integráció azonban megjelenik pénzügyi és kommunikációs oldalról is, ami egyben újabb sérülékenységi támadható pontokat is generál. Ennek a fokú „összekötöttségnek” megvan tehát a hátrányos oldala is, amit jól demonstrált az a komplex ellátásbiztonsági helyzet, ami az Egyesült Államokban 2005-ben a Katrina, illetve a Rita hurrikánokat követően kialakult.

A Mexikói öbölben kitermelt olajat a vezetékeken keresztül nem tudták elszállítani, ugyanis az azok üzemeltetéséhez szükséges áram nem állt rendelkezésre a szolgáltatáskimaradás miatt. Hasonló helyzet alakult ki a földgáz esetében is, ahol szintén a vezetékekben maradt a szénhidrogén, mivel az azt feldolgozó üzemek az áramszünet miatt nem működtek. Ilyen és ehhez hasonló integrált ellátásbiztonsági helyzet kialakulására a rendszerek összekapcsoltsága miatt manapság lényegesen nagyobb esély van, mint korábban.

Az integrált, interkonnectált (határokon átnyúlóan összekötött) és interdependes (egymástól kölcsönösen függő) energiarendszerek nem az egyedüli változást jelentik az energiabiztonság definíciója tekintetében. A biztonság mást jelent az olajkitermelők számára, ahol termelési szint fenntartása, vagy növelése szempontjából fontosak az előre jelezhető és tervezhető árak. Mást jelent a fejlődő országok esetében, mint amilyen például Kína vagy India is, ahol az számít, hogy a gazdaságuk működtetéséhez szükséges energiahordozók folyamatosan és stabil áron rendelkezésre álljanak.

Az energiabiztonság tehát egy ernyőfogalom. Ennek megfelelően sok olyan dimenzióból áll, ami kapcsolódást mutat a gazdasági növekedés és a politikai hatalom között. Az egyes elemek közötti hangsúlyeltolódás attól függ, hogy az ellátási láncban ki, hol foglal helyet. Mást jelent az energiabiztonság egy külső forrásoktól nagymértékben függő ország számára, mint egy olaj-, és gázkészletekkel rendelkező állam esetében. Függetlenül attól, hogy az államokról, vagy energiavállalatokról van szó, az érdekazonosság adott mindkét szituációban. A hagyományos értelemben vett energiabiztonság fogalom magában foglalja a kitermelőhelyeket, a fogyasztókat, a geopolitikai környezetet és a piaci szerkezetet, illetve a különböző helyzetekre reagálni képes intézményeket is, mint amilyen a Nemzetközi Energiaügynökség, amelynek lehetősége van a stratégiai olaj-tartalékok feletti rendelkezésre.

A biztonságpolitikai és nemzetközi politikai elemzéseken belül az energiabiztonsággal (is) foglalkozó tanulmányok az ezredfordulót követően jelentek meg rendkívül nagy számban. Az egyetemi tudományos szférában és a *think tanek* körében nem nagyon lehetett olyat találni, ahol ne foglalkoztak voltak az energiabiztonság kérdésével. Az elméletek száma, amelyek azt próbálták meghatá-

kora feladatról van szó. Folyamatos együttműködésre van szükség a kitermelők, a szállítók, a tranzitterületek, a hálózatüzemeltetők, a fogyasztók és a kormányzatok között (Yergin 2006, p. 80).

rozni, hogy pontosan mit is jelent az energiabiztonság fogalma, Putyin hatalmával párhuzamosan szintén exponenciálisan nőtték az évek során. Ez a sokféleség részben abból fakad, hogy a nemzetközi politikai életben nem ez az egyetlen fogalom, amelynek nincs általánosan elfogadott meghatározása.²⁷

A nemzetközi tanulmányok és a biztonságpolitika tudományterületeken belül az energiabiztonság kérdése Magyarországon elég elhanyagolt a mai napig. Amennyiben a nemzetközi kapcsolatok elméletével és biztonságpolitikai kérdésekkel foglalkozó magyar szakfolyóiratokat (pl. Nemzet és Biztonság, Felderítő Szemle, Szakmai Szemle, Külügyi Szemle, Politikatudományi Szemle, Grotius, Stratégiai Védelmi Kutatóközpont elemzése) tekintjük át. Egy-egy nemzetközi esemény kapcsán látható, hogy az megihlette a hazai tudományos közeget is, azonban az energiabiztonság elméleti megközelítésével (akár közgazdasági, akár geopolitikai, biztonságpolitikai aspektusból) viszonylag kevesen foglalkoztak. A publikációk jelentős része a nemzetközi események elemzésére, háttérének megvilágítására szorítkozik. Mivel az energetika gyakorlatilag minden más szakpolitikai területtel is valamilyen szinten és mértékben kapcsolatban hozható, talán az egyik legkomplexebb kérdésnek tekinthető. Ennek megfelelően annak érdekében, hogy megfelelő módon lehessen foglalkozni vele, kétfajta megközelítésre van szükség: politikai (beleértve szak/biztonság/geopolitikai aspektusokat is) és gazdasági. Ennek indokoltságát alátámasztja az a tény, hogy az energia egyszerre számít terméknek és stratégiai jelentőségű erőforrásnak, amelyen a modern társadalmak és azok intézményrendszerei alapulnak.

Közös tanulmányukban Goldthau és Sovacool²⁸ négy pontba szedve mutatják be, hogy az energetika miért és miben különbözik a többi szakpolitikától. (1) Erős vertikális komplexitás: az energetika minden más szektorral és ágazattal kapcsolatban áll. Ezek a szektorok egymásra épülnek, egyik sincs meg a másik nélkül, egyfajta energialáncot, hálózatot hoznak létre. (2) Horizontális komplexitás: az energetika mikro, mezo és makro szinten is megjelenik, és lényegét tekintve, mindenhol kihatással van a szereplőkre beleértve az egyéneket, a vállalatokat és az állami intézményeket is. (3) Magasabb költségszint: az energetika rendkívül tőkeintenzív ágazat, mennyiségileg és minőségileg is magasabb értéket ér el, mint a többi szektor. (4) Nagyfokú a járt út követés függőség/bezárttság²⁹ hatás: azaz az energiaszektorban a szereplők ragaszkodnak a bevált technológiák alkalmazásához, mivel az újra való áttérés túl nagy költséggel járna. Emellett a szereplők általában meg vannak győződve arról, hogy így költséghatékonyabban tudnak működni, azonban hosszú távon feltételezhetően a technológiai váltás előnyösebb lenne. A rendszert bonyolulttá teszi az is, hogy

²⁷ Ezek között lehet megemlíteni például a terrorizmus, a hibrid hadviselés, vagy éppen a bevándorlók definícióját.

²⁸ Goldthau és Sovacool (2012)

²⁹ A szerzők által használt angol kifejezés: path dependency, lock-in effect.

az államnak számos helyen be kell lépnie, hogy korrigálja a piac működéséből fakadó egyenetlenségeket, hibákat. Az intézkedések egy része intézmények létrehozását jelenti, amelyek sok esetben az államtól függetlenül működnek és vigyáznak a jogszabályi keretek betartására.

Az energetikai kérdések tekintetében megkerülhetetlen szakértőnek számító – Pulitzer-díjas kövvszerző – Yergin³⁰ szerint az energiabiztonságnak tíz kulcsfontosságú alapelve van, amelyeket szem előtt kell tartani. Ezek ismertetését indokoltnak tartom, mert ezáltal könnyebben érhetővé válnak – a sokszor csak egy-egy fogalommal operáló – energiabiztonsági elméletek is. (1) A diverzifikáció a kiindulópont, ez a legfontosabb alapja az energiabiztonságnak, hiszen a rendelkezésre álló források számának növelésével csökkenteni, kompenzálni lehet az ellátási zavarok negatív hatásait. (2) A politikaformálónak észre kell venniük, hogy egy olajpiac van csak hatalmas logisztikai háttérrel, aminek része az Egyesült Államok, Kína és Európa is. (3) A biztonság azt is jelenti, hogy kell lennie biztonsági tartaléknak. Az energia esetében ez extra termelési kapacitást vagy stratégiai készleteket jelent. Ezzel nem csak az ellátási zavarokat lehet kivédeni, hanem az esetleges hirtelen/váratlan piaci zavarok hatásait is lehet tompítani, csökkentve ezzel az olajár volatilitását. (4) Az olajpiac az évtizedekkel ezelőttihez képest lényegesen rugalmasabb. Ebből adódóan az intervenciók és más kontrollfunkciók alkalmazása kontraproduktívá tud válni, hiszen megakadályozzák, hogy a piaci mechanizmusok révén következzen be az alkalmazkodás a változásokhoz. (5) Folyamatosan arra kell törekedni, hogy a kitermelő és a vásárló országok közötti kapcsolatok a kölcsönösen elfogadott érdekeken alapuljanak. Az exportáló országoknak piacokra van szükségük, az importálóknak pedig folyamatos ellátásra és ésszerű árakra. Mindkét fél nemzetgazdaságának a növekedése függő viszonyban van ettől a konstrukciótól. (6) Hasonló dialógusra és kooperációra kell törekedni az energiapolitika tekintetében a nemzetközi élet olyan feltörekvő szereplői irányába is, mint amilyen Kína és India. Energiaszükségletük, energiaéhségük folyamatosan növekvő mértéke miatt meghatározó tényezőivé váltak a szénhidrogének piacának. (7) A kitermelők és az importálók között kialakult kölcsönös függőség szükségessé teszi egy biztonsági keret kialakítását annak érdekében, hogy együttesen megakadályozzák, vagy reagáljanak a fizikai támadásokra, amelyek az ellátási láncolatot érik. Ehhez szükség van a folyamatos felderítésre, a keletkező információk megosztására, az egyes országok rendvédelmi, nemzetbiztonsági és katonai szervei közötti koordinációra. A terrorkockázatok fokozódásával, valamint a kereskedelmi útvonalakon tapasztalat egyre aktívabb és erőszakosabb kalóztevékenységgel szemben közös fellépésre van szükség.

³⁰ YERGIN (2005)

A kikötők, erőművek, olajfinomítók, valamint a kontinenseket behálózó földgáz, kőolaj és villamosvezetékek, mint kritikus infrastruktúrák védelme³¹ szintén ide tartozik. A fizikai kockázatokon kívül említést kell tenni a kibertámadások jelentette egyre nagyobb fenyegetettségéről is, amelyeknek az elhárítására szintén komoly erőfeszítéseket kellene tenni. (8) Amikor a piacokon a rendelkezésre álló források mennyisége nem elégséges, vagy ellátási probléma alakul ki, akkor a közvéleményben könnyen generálódik pánikhangulat, amelyet aztán felvásárlási láz követhet. Ennek eredményeként pedig – egyfajta önbeteljesítő jóslatként – ténylegesen is hiány, ellátási zavar alakulhat ki. Ebből kifolyólag a kormányzati és piaci szféra szereplőire is nagy felelősség hárul abban a tekintetben, hogy jól időzítetten és megfelelő minőségű információkkal nyújtsanak tájékoztatást. (9) Egészséges (környezetkímélő) és a technológiai fejlődést, innovációt előtérbe helyező energiaiparra van szükség az energiabiztonsághoz. (10) Elkötelezettség a rendszer valamennyi szereplője részéről a kutatás és fejlesztés irányába a fenntarthatóság és a hatékonyság fokozása érdekében.

Az energiabiztonság korábban bemutatott speciális tulajdonságaiból, geopolitikai adottságaiból, valamint az imént felvázolt alapelvei alapján levonható a következtetés, hogy az energiahordozók, azon belül is a szénhidrogének egyértelműen felhasználhatók hatalom-, és gazdaságpolitikai célok elérésére. Tekintettel arra, hogy ezen eszközrendszer alkalmazása az állami célkitűzések megvalósítását gyakorlati oldalról segítik elő, indokoltnak tartom az úgynevezett energiafegyver használatára vonatkozó elemzési keret rövid ismertetését még az energiabiztonságnak a nemzetközi kapcsolatok elméletén belül történő megjelenésével foglalkozó fejezet előtt ismertetni.

Az ezredfordulót követően látható volt, hogy az energiafegyvert használhatják politikai célokra, ebből adódóan az energiabiztonság szűken vett fogalmába – amely többnyire az energiaellátás, és az energia árának a gazdasági dimenziójára fókuszált – szükséges involválni a függőségi viszonyokat, valamint a politikai területét is a kérdésnek, ami biztonsági kockázatként is értékelhető.

Az energiafegyver használatának morális megítélése kapcsán a Pascual³² megjegyzi, hogy amennyiben elkerülhető vele egy háború, vagy más erőszakos konfliktus, akkor nem lát problémát a külpolitikai célokra való felhasználásban a nemzet biztonságának megvédése érdekében. Pascual emellett felvázolt egy új elemzési keret is, aminek a „hatok szabálya” nevet adta. Ennek lényege, hogy hat olyan intervenció eszközt mutat be, amelyek többségével az egyes országok élni

³¹ Ezen kérdés jelentőségére és súlyosságára jól rávilágít Yergin egy 2006-os tanulmányában, amikor felvázolta, hogy csak az USA-ban több mint 150 finomító, 4000 offshore platform, 160.000 mérföld csővezeték, 10.400 erőmű, és több mint 160.000 mérföld villamosvezeték, 410 földalatti gáztároló és 1.4 millió mérföld földgázvezeték volt 2006-ban.

³² PASCUAL (2015)

tudnak, hogy a nemzeti biztonsági politikájuk érvényesítése érdekében beavatkozzanak az energiapiacok működésébe. A felvázolt hat piaci beavatkozási lehetőség taktikai lépéseknek minősülnek és a nemzeti érdekek védelmére szolgálnak. (1) Export blokkolása, szankció alá vonása ezáltal csökkenteni lehet egy adott ország piaci részesedését, és ami még ennél is fontosabb, a bevételeit. (2) Korlátozott termelési kapacitás: egy-egy ország esetében a termelési kapacitások olyan nagyok, hogy azok blokkolása súlyos komplikációkkal és áremelkedéssel járna regionális, vagy akár globális szinten is. Ezért helyette a befektetések és a kereskedelem korlátozását választják, ami kihatással lehet az energiaipar jövőbeli növekedési képességeire. (3) Piacok elárasztása. A kitermelő országok eszköze lehet, hogy saját kapacitásaikat felhasználva elárasztják a piacokat a versenytársak kiszorítása, piaci részesedés megszerzése, vagy egyes szereplők büntetése érdekében. (4) Piacok kiéheztetése: a domináns ellátó országok megpróbálkozhatnak azzal, hogy az energiahordozókhöz való hozzáférést korlátozzák a nagymértékben függő országoknak. Ez volt látható Oroszország részéről Finnország, Ukrajna, Bulgária, a Balti államok esetében. (5) Barátok kisegítése: szállítással, kitermelés fejlesztésével segíteni a baráti országokat, hogy túléljék a vészhelyzeteket, vagy képesek legyenek a jövőbeli igényekhez szükséges kapacitások kialakítására, és megakadályozni másokat, hogy előnyt szerezzenek az átmeneti gyengeségekből. (6) Az energiafogyasztás szerkezetének megváltoztatása: pénzügyi, technikai, diplomáciai eszközök felhasználása arra, hogy rávegyenek egyes országokat az energiafogyasztásuk szerkezetének megváltoztatására a fenntarthatóság érdekében.

Ahhoz, hogy ezek a taktikai lépések sikeresek lehessenek az alábbi piaci tényezők teljesülése szükséges. A piaci részesedés nagysága, azaz minél nagyobb egy kitermelő piaci részesedése annál nehezebb és kockázatosabb lesz az export blokkolása. A befektetések áramlása: annak érdekében, hogy egy ország kitermelését korlátozni lehessen, szükség van az ágazati befektetések, fejlesztések visszafogására. Egészen addig, amíg van hozzájárulás a termelési potenciálhoz, a megnövekedett termelési kapacitás meg fogja találni az útját a piacokra. Koalíciók alkotása: az országoknak együtt kell működniük annak érdekében, hogy a szankciók eredményesek legyenek. Fenntartási képesség: Az érintett feleknek képesnek kell lenni arra, hogy az eredmény elérése érdekében a megfelelő ideig fenntartsák a szankciókat. 5. Rövid reakcióidő: a meghatározott célok érdekében való gyors cselekvés, hogy ezzel is demonstrálni lehessen a szándék komolyságát. Saját kockázatok: a kormányzatok minden esetben felméri az energiapiacokon alkalmazott szankciók, vagy intervenciók lehetséges hatásait a nemzetgazdaságokra.

A felvázolt taktikai lépések, valamint az azok eredményességéhez szükséges piaci feltételek megléte esetén néhány ország valóban képes lehet arra, hogy az energiát geopolitikai, geoökonómiai eszközként használja. Azonban az már mindenkire igaz, hogy az energia hatással van valamennyi ország geopolitikai érdeke-

ire. Ha meg akarjuk érteni az energia geopolitikáját, akkor azt is meg kell értenünk, hogy a változó piacok, és annak szereplői milyen hatással vannak az országokra, illetve hogyan képesek az egyes országok a kapacitásaikkal beavatkozni a piaci folyamatokba.

A tanulmány következő részében azt kívánom bemutatni, hogy a nemzetközi kapcsolatok elméletének meghatározó irányzataiba milyen módon és mértékben illeszthetők be az energiabiztonság kérdései.

Felhasznált Irodalom

- Allsopp, Christopher – Fattouh, Bassam (2013): The Oil Market: Context, Selected Features, and Implications. In: Andreas Goldthau: The Handbook of Global Energy Policy, Wiley-Blackwell, UK
- Black, Nicola Mary (2009): A grounded theory of commercial diplomacy. In: Blood Money. A grounded theory of corporate citizenship. Myanmar (Burma) as a case in point. Black, University of Waikato
- Bressand, Albert (2013) The Role of Markets and Investment in global energy. In: Andreas Goldthau: The Handbook of Global Energy Policy, Wiley-Blackwell, UK,
- Bucka, Pavel – Zechowska, Sylwia Wanda (2004): The geopolitical determinations of energy security, Management and Socio-Humanities, p. 65-77. Letöltés ideje 2018.06.15.
http://www.afahc.ro/ro/revista/Nr_2_2011/Articol_Bucka&Zechowska_nr2_2011.pdf
- Claes, Dag Harald (2013): Cooperation and conflict in oil and gas markets. In: Andreas Goldthau: The Handbook of Global Energy Policy, Wiley-Blackwell, UK, p. 176-189.
- Csizmadia Norbert (2016): Geopillanat. A 21. század megismerésének térképe. L'Harmattan Kiadó, Budapest
- Gartner, Heinz (2007): Nemzetközi biztonság. Fogalmak A-tól Z-ig. Zrínyi Kiadó, Budapest
- Goldthau, Andreas (2013): The public policy dimension of energy security. In: Benjamin K. Sovacool (Edit.): The Routledge Handbook of Energy Security. Routledge International Handbooks Series, Published by Routledge (UK)
- Goldthau, Andreas (2016): Assessing Nord Stream 2: regulation, geopolitics and energy security in the EU, Central Eastern Europe and the UK. Published by the European Centre for Energy and Resource Security (EUCERS) and the King's Russia Institute
- Goldthau, Andreas – Sovacool, Benjamin K. (2012): The Uniqueness of the energy security. Justice and governance problem. In: Energy Policy 41. February, p. 232-240.

Az energiabiztonság három legfontosabb jellemzője –
Egymástól függő, integrált, összekötött energiarendszerek

- Huotari, Jussi (2011): Energy policy and (energy security) as a part of Russian foreign policy p. 122. In: Nordia Geographical Publications, 40/4, 121–132. <https://wiki oulu.fi/download/attachments/29067436/Huotari11.pdf?version=1&modificationDate=1360921420000>. Letöltés ideje: 2017. december 12.
- Metais, Raphael (2013): Ensuring Energy Security in Europe: The EU between a market-based and a geopolitical approach. EU Diplomacy Papers, No. 03.
- Nerlich, Uwe (2008): Energy security or a new globalization of conflicts? Oil and gas in evolving new power structures. In: Strategic Insights, Vol. VII.
- Pascual, Carlos (2015). The New Geopolitics of Energy. Columbia/SIPA. Center on Global Energy Policy, New York city
- Stevens, Paul (2009): Transit troubles. Pipelines as a source of conflict. Chatam House, London
- Stopford, John – Strange, Susan (1991): Rival States, Rival Firms – Competition for World Market Shares. Cambridge University Press, Cambridge
- Yergin, Daniel (2005): Energy Security and Markets pp. 51-64. In: Jan H. Kalicki and David L. Goldwyn: Energy and Security. Toward a New Foreign Policy Strategy. Woodrow Wilson Center Press, Washington D.C. and The Johns Hopkins University Press, Baltimore
- Yergin, Daniel (2006): Ensuring Energy Security: Old question, new answers. In: Foreign Affairs, Vol. 85., No. 2., p. 80. Letöltés ideje: 2017. november 22. <https://www.foreignaffairs.com/articles/2006-03-01/ensuring-energy-security>
- Yergin, Daniel (2012): The Quest. Energy, security, and remaking of the modern world. Penguin Books, New York
- Zhiznin, Stanislav (2010): Russian Energy Diplomacy and International Energy Security (Geopolitics and Economics) In: Baltic Region, pp. 7-17. Forrás: <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0168-ssoar-255290> Letöltés ideje: 2017. december 7.

FÓRUM

A titkosszolgálati témakörök politikatudományi oktatásának lehetőségeiről

Révész Béla¹

Absztrakt:

A különböző nemzetbiztonsági témakörök oktatása évek óta jelen van a hazai felsőoktatásban. Az egyik úttörő a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Politológiai Tanszéke. Jelen tanulmány elsődleges célja, hogy bemutassa az itt alkalmazott modellt és az oktatás során felmerülő tartalmi és módszertani kérdéseket.

Kulcsszavak: titkosszolgálat, állambiztonság, politikatudomány, titok, nyilvánosság, felsőoktatás

Abstract:

The teaching of various national security topics has been present in the Hungarian higher education for many years. One of the pioneers is the Department of Political Science at the University of Szeged Faculty of Law and Law Faculty. The main aim of this study is to present the model used here and the content and methodological issues that arise during the education.

Keywords: secret services, state security, political science, secret, publicity, higher education

¹ SZTE egyetemi docens, ORCID azonosító: 0000-0003-1885-8307

Bevezetés

A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Politológiai Tanszékén közel két évtizedes hagyománya van a titkosszolgálati témakörök oktatásának.¹ Ez az időszak kevésnek is tűnhet, ha a politikatudományok hagyományos oktatási rendszerének klasszikus témaköreivel vetjük össze, amely ismeretek átadása magának a politikának a megjelenésével tekinthetők egyidősnek. De mindenképpen jelentős ez a két évtized annak az adósságnak a törlesztése szempontjából, hogy a legkülönbözőbb szolgálati ágak képzési-oktatási rendszerétől eltekintve² a titkosszolgálatokra vonatkozó „civil” tudásátadásnak a legutóbbi időig jóformán semmi jelével nem találkozhattunk.³ A tanszéken megkezdett munka kezdetben – a „könnyebb ellenállás” irányába haladva – a hazai, rendszerváltás előtti időszakban működő állambiztonsági rendszer bemutatására vállalkozott [„A diktatúra állambiztonsági rendszerének politológiai vizsgálata (1950-1990)"]. Nem sokkal később, a történeti háttér változatlan felhasználása mellett a titkosszolgálatoknak inkább a politikatudományi vonatkozásai kerültek előtérbe, módszertanilag ugyanazokat a megközelítési lehetőségeket alkalmazva, amelyek más, „bevett” témakörök elemzése során is használatosak [„Az állambiztonsági szervek politológiai kutatásainak kérdéseihez”]. Ezzel egy időben az összehasonlítás igényével, illetve a világpolitikai kontextus figyelembevételével a külföldi szolgálatok bemutatása is megkezdődhetett [„A titkosszolgálatok és a nemzetközi politika változásai”, „Az Európai Unió tagállamai biztonsági szolgálatainak hírszerző és elhárító szerepe”]. A kérdéskör elmélettörténeti vonatkozásainak vizsgálatát a mindenkori állami főhatalom stabilizálására irányuló hadtudományi, illetve titkosszolgálati nézetek szisztematikus összefoglalása indokolta [„Az állami szuverenitás védelmére vonatkozó nézetek változásai”]. A titkosszolgálatok a modern társadalomban egyre inkább a nyilvános szabályozás keretei között működnek, ezért a jogdogmatikai szempontok igényelték a sajátos alkotmány- és közigazgatástani aspektusok bemutatását is. [„A nemzetbiztonsági igazgatás közigazgatástani kérdései”]. Mivel a mindenkori titkosszolgálatok működésének lényegét azon titokban végzet információszerző és elhárítási ténykedések sora jelenti, amelyeket az államhatalom megóvása érdekében fejtenek ki,

¹ A legkülönbözőbb tantárgyak vonatkozásában a „titkosszolgálatok” gyűjtőfogalom használatának praktikus voltára lásd: I. 3.

² A felsőoktatásban jobbra a történeti jellegű kurzusok érintik a titkosszolgálatok oktatását. A Nemzeti Közsolgálati Egyetem Nemzetbiztonsági Intézetén, illetve a Katonai és Polgári Nemzetbiztonsági Tanszékén, a katonai és polgári nemzetbiztonsági specializáció keretein belül, alap- és mesterszakokon folyik a zárt rekrutációjú képzés a szolgálatok tagjai számára.

³ Az egyes szolgálati ágak belső képzési rendszerére lásd: Jobst 2012, 417-436. pp.; Dobák 2014; Boda 2016, 145-159. pp.

ezen problémák vizsgálata is önálló kurzus indítását igényelte [„A titkosszolgálati eszközök alkalmazásának kérdései”]. Néhány további tantárgy vonatkozásában pedig a közös kutatási területek tették szükségessé a titkosszolgálati vonatkozásokra történő kitekintést [„Politikai pszichológia”, „Manipuláció és ellenőrzés a »diktatúrák választásain«”].

A Kar oktatási struktúrájának megfelelően a kurzusok az állam- és jogtudományi képzésen túl elsősorban a politológia szak és a nemzetközi tanulmányok szak [BA, MA] hallgatói számára kerültek meghirdetésre. A fokozódó hallgatói igényeket nem csak a kurzusok iránti (illetve az azokon tapasztalt) növekvő érdeklődés jelzi, de jelentős számban készültek, készülnek évfolyam és szakdolgozatok a fenti témakörökben.⁴ A külföldi hallgatói elvárásoknak megfelelően több mint egy évtizede van lehetőségük az Erasmus-program keretében a Karra érkező hallgatóknak a titkosszolgálatok kutatása terén elmélyíteni ismereteiket [„Political Sciences and the Analysis of Security Services”]. A PhD-képzés terén pedig a hazai hallgatók mellett az utóbbi években megjelentek a doktori iskola külföldi résztvevői is.⁵

Az alábbiakban azokra a tartalmi és módszertani kérdésekre igyekszünk röviden kitérni, amelyek az elmúlt években a titkosszolgálatok kérdéseinek politikatudományi oktatása során megfogalmazódtak, és amelyek az államtudományok oktatás során más tudományterületek közös kutatási lehetőségeit is felvázolhatják.

⁴ Néhány téma ezek közül: Büntetőjog a személyi kultusz fényében: a koncepciók perек; Az osztályharc fokozódásának dogmája és a Rajk-per; A pártvezetés kapcsolata az Államvédelmi Hatósággal 1950-1953-ig; A rendőrhatalom felügyelet vagy őrizet alá helyezés az 1950-es években; „Bulányisták” Egy „államellenes szekta”; Magánnyomozók a politika szolgálatában; A nyugati és a baráti titkosszolgálatok médiaképe a Magyar Népköztársaság sajtójában; A fegyveres erők állami monopóliumának alternatívái, avagy állambiztonságból nemzetbiztonságba; Az államellenes bűncselekmények megítélés a rendszerváltás után.; Az SS útja a pártórségtől az állambiztonságig; A szovjet hírszerzés és brit kémelhárítás konfliktusai. A „Cambridge Five” eset; A II. világháború utáni angliai magyar emigráció és a magyar hírszerzés; Az Egyesült Államok és Kuba kapcsolatainak változásai a hidegháborútól napjainkig; A szovjet titkosszolgálatok utóélete a Szovjetunió felbomlása után.

⁵ Néhány téma ezek közül: Lampedusa as a prime transit point for migrant from Africa; European freedom and security within a global world; Solidarity movement till the martial law in Poland; Syrian war and the turkish bipolarity; Global surveillance. Impact of Snowden’s revelations on global security; Comparison between the ministries of defence of Spain and Hungary; The future of French intelligence after the Bataclan’s attacks; Foreign actions of the North Korea’s secret services; The interethnic relations in the context of the international security: national models, problems and solutions; European security services and cooperation between member states.

A titkosszolgálatok vizsgálatának főbb területei

1. Ha abból indulunk ki, hogy a titok lényege a fordított, azaz „negatív kommunikáció,”⁶ esetleg a „tudatos elrejtés,”⁷ akkor máris azzal a sajátos paradoxonnal találkozunk, hogy a megismerés szempontból leginkább akadályozott területekre nézve alakul ki a legintenzívebb társadalmi igény az így kialakult-kialakított információs vákuum megszüntetésére. A mindenkori „miért” kérdésre adható válaszok elmaradása fokozza a kognitív bizonytalanságérzetet, az elmaradt információk pedig növelik a magyarázatok hiánya miatti társadalmi feszültséget.⁸ Ráadásul a titok nem egyszerűen szubjektív információhiányt jelent, hanem az is szükséges hozzá, hogy a tulajdonképpeni informátor szándékosan váljon „de-kommunikátorrá,” azaz az információk birtokosa ezen ismeretek tudatos rejtegetőjévé. Ily módon a titok nem egyszerűen a normális kommunikációs folyamatok szándékos megakadályozását jelenti, hanem eleve tartalmazza a közöttük lévő aktív társadalmi viszonyt, *konfliktusaik kölcsönhatását* is.

Ugyanakkor láthatók a titok természetének *relatív és történeti* vonatkozásai is. Különböző kultúrák, szubkultúrák, csoportok és intézmények eltérő hírszükséglettel rendelkezve más-más információk elmaradását tekintik nem-kommunikációnak, titoknak. A korábban nyilvános tartalmakat utóbb védelmébe veheti a titkolózás, miközben ez a tendencia megfordítva még inkább igaz: ami korábban titok volt, az később már nélkülözheti e védelmet. Nem véletlen, hogy Habermas éppen az abszolút államiság árkánium-gyakorlatának történelmi meghaladottságából vezeti le a társadalmi nyilvánosság kialakulásának XVIII. századi kezdeteit.

A polgári nyilvánosság az állam és a társadalom közötti feszültségi térben bontakozik ki és bizonyos embereknek, csoportoknak hatalmában áll ezt a határt ellenőrizni, azaz a közre tartozó dolgok egy részét nem-nyilvánosnak minősíteni. *A titok ebből a szempontból nyilvános és a nem-nyilvános közötti, elmosódott kontúrral körberajzolható zóna.* Titok éppen azért lehetséges, mert létezik a dolgoknak egy „előzetes”, közmegegyezésen alapuló besorolása a „köz” és a „mágn” osztályába; *csak az az ügy minősülhet titoknak, amely természete szerint a nyilvánosságra tartozó.* Így a titok fogalmát nem csupán az ügy tartalmi, hanem

⁶ Lásd: Nikolov d. n., 5. p. Erre utal a titok, mint elrejtettség értelmezés is: Argejő 2015, 184. p.

⁷ Simmel 1973, 321. p.

⁸ Az oktulajdonítással, attribúcióval foglalkozó szakirodalom egyöntetű megállapítása, hogy a megmagyarázhatatlanság, az érthetlenség ugyanolyan kellemetlen és zavaró, mint amikor értékeinkben bizonytalanodunk el. Lásd: Hewstone – Antaki 1995, 130-161. pp.

hatalmi aspektusával is definiálhatjuk.⁹ Másképpen mondva: „a hatalomnak van valami titkos képessége, ha egyszer titokként jeleníti meg magát”.¹⁰

Politológiai szempontból az a kérdés, miként írja át folyamatosan a *nyilvános és nem-nyilvános határait a hatalom*. A konfliktus lényege az, hogy miközben a nyilvánosság hívei igyekeznek a „természetes” határokat helyreállítani és a közre tartozó ügyeket mindenáron a köz elé vinni, eközben a politikai hatalom ezeket – kisebb-nagyobb mértékben, de folyamatosan – titokban kívánja tartani. (Innen ered a „titok = rossz”, „nyilvánosság = jó” hamis séma.) Ebben az értelmezésben a titok és a nyilvánosság a viselkedési stratégiák összességéként interpretálódik, amely a nyilvános és nem-nyilvános határvonalának *ellenőrzésére, módosítására* irányul. Végső soron hatalmi harcok döntenek el, hogy mi válik láthatóvá, s mi marad elrejtve. A hatalmon lévő csoport nyilván annál erősebbé válik, minél több információt sikerül eltitkolnia.

Amikor az első közösségek, államok történetében megfogalmazódott az igény, hogy titkaikat – egzisztenciájuk védelmében – megőrizzék, máris megjelentek az ellenérdekeltek személyek, csoportok, akik ezeket a titkokat éppen meg akarták szerezni. Ezért a mindenkor hatalmi struktúra igen korán kijelölte azokat a hierarchikus pozíciókat, amelyekhez a saját titkok megvédésének, illetve mások titkai megszerzésének a funkciói kapcsolódtak. A titkokkal való rendelkezés vagy az azoktól való megfosztottság mindenkor *státuszkijelölő funkcióval* rendelkezik: a hierarchiában az lesz valamely személy autoritásának, privilégiumainak, a források újraelosztásából való részesedésének mércéje, hogy az államtitkok mekkora hányadának van birtokában. Aki viszont nem részesedik a titkokból, annak nincs is lehetősége a hatalom gyakorlásában részt venni.¹¹

A titok, mint érdekalapú megismerési konfliktus elemzéséből adódó egyik lényeges következtetés, hogy variációtól függetlenül, a *titok mindig két szubjektum aktív viszonya*, amit valamilyen *ellentét* generál. A titok szférája *reális vagy potenciális viszony*, amely két vagy több egyén között, vagy egyének csoportjai között jön létre. A titok nem mindig kapcsolatos az igazsággal. Lehetséges, hogy

⁹ Lásd: Szabó 2003.

¹⁰ Szabó 2016, 342. p.

¹¹ Ennek az alkalmazkodóképességnek individuális alaptípusa Joseph Fouché, a francia forradalom majd a császárság „örökös” rendőrmisztere. Zweig írja könyve előszavában, hogy Fouché figurájára eredetileg Balzac hívta fel a figyelmét, aki szerint a politikus „Bonaparténál is nagyobb hatalmat gyűjtött össze kezébe az emberek fölött”. Zweiget érdekelni kezdte a „zeniális kaméleon”, aki pályafutását szerzetesrendbeli tanítóként kezdte, de két év múlva, 1792-ben, már templomokat fosztogatott, aki a nép képviselőjeként rábólintott XVI. Lajos kivégzésére, majd pár évvel később milliomos lett, és a császár kegyelméből Otranto hercege. Szolgáltá-elárulta Napóleont, egyengette a restauráció útját, ám a Bourbonok visszatérése után bele kellett törődnie, hogy újra szürke kisember, amilyen volt fiatal korában. Zweig, 2006. 28. p.

a dekomunikátor hamis gondolatok vagy ismeretek elterjedésének korlátozására törekszik, a titokkutató pedig a hazugságot keresi. Mindez a titokban tükröződő ellentét jellegétől függ. Szigorúan véve a *titok az emberek közötti kapcsolatok és viszonyok természetes állapotának megbontására irányuló aktív erőfeszítés*. Az emberi tevékenység alapja ugyanis az együttműködés, ami pedig nem lehet kommunikáció nélkül. Ha valaki tudatosan korlátozza vagy megszünteti a kommunikációt, mindig olyan szociális viszony ellen cselekszik, amely segítené őt és mást szándékai vagy érdekei megvalósításában. A többiekkel való ellentét teszi bizonyos törekvéseit valamilyen titok tartalmává, a kommunikáció korlátozására irányuló viselkedés motivációjává. De a titok nemcsak megnyilvánulásában, hanem *okainál* fogva is társadalmi jelenség, bármennyire személyesnek látszódjék is a szituáció, amely ezt hordozza.

A politikai titoknak éppen az a sajátossága, hogy *minden formájában kollektív természetű*. A politika világában csak látszat, hogy lehet a titoknak individuális szubjektuma. Mindig valamilyen emberi közösségnek a titkáról van szó, ahogyan a hatalmi hierarchia csúcsán sem állhat abszolút értelemben egyetlen egyén¹². A politikai titok a különböző társadalmi csoportosulások közötti rivalizálás eleme, így az emberek csoportjainak közös állapotát jelenti. Míg például a gazdasági titok társadalmi jellege ellenére személyes titok is lehet, addig a politikai titok elképzelhetetlen személyes titokként (miközben természetesen a politikusnak is lehetnek személyes titkai).

A politikai harcnak ez a vonása közvetlenül rányomja bélyegét a *politikai titok belső szerkezetére* is. Adott állapotként ezt mindig bizonyos mértékű, csoportok közötti kommunikáció előzi meg, vagy egy ilyen kommunikációs folyamat eredményeként jelentkezik. A tudat rejtett állapota ilyenkor a csoportok közötti viszonyt jelenti, és már létezésével is egy meghatározott emberi közösség információs áramlatait jelzi. Innen ered például az *összeesküvés* valamennyi nehézsége is, hiszen a politikai titok nagyszámú szubjektuma sokkal nagyobb támadási felületet nyújt, mint a titoktartás bármely más formája. Minél szélesebb körű és minél összetettebb a politikai titkot hordozó csoport, annál rövidebb ideig őrizhető meg a titok. Ugyanakkor minél kevesebb embert foglal magában a titokkör, annál kevésbé stabilak a politikai hatalom alapjai. Ezért a *szubjektumok száma és a bizalmasság foka közötti optimális arány* létrehozása mindig együtt jár az egyik vagy másik partikuláris érdeknek, mint politikai titoknak a kialakulásával. Nem véletlen, hogy a társadalmi titkok kategorizálásának hierarchiájában a politikai titok kerül a legmagasabb helyre. Megőrzését minden állampolgár kötelességének tartják, elárulása morálisan elítélendő, jogilag pedig szankcionálandó, hiszen a titkot kiadó személy ezzel a közösségnek, illetve az azt védelmező államnak okoz kárt.

¹² Földes 2005, 47. p.

A titokgazda azon törekvését, hogy valamely információ elterjedését engedje vagy megakadályozza, általában a feltételek és kölcsönhatások meghatározott komplexumának *biztonságáról kialakult meggyőződése* határozza meg. Amikor el kívánja rejteti gondolatait, erőfeszítésének motivációja leggyakrabban abból a kívánságából fakad, hogy megvédje, megőrizze érdekeit valamilyen ellenséges hatással szemben. A *biztonság és a titok közötti kapcsolat* érvényes mind az egyén, mind a különböző emberi közösségek viselkedésére. De amíg az egyén esetében a titok megőrzése vagy megosztása egyszemélyi magatartás, addig társadalmi méretekben ezt a funkciót többnyire a *titkosszolgálati szervek* teljesítik. A társadalom többnyire nem a konfliktusos helyzetekre készül fel. De ha egy konfliktusszituáció tárgya a közösség egzisztenciális fennmaradásával kapcsolatos titkokért folyó harc, akkor mindig a titkosszolgálatok jelentik az összecsapás sikerének legfontosabb társadalmi tényezőjét.

2. Mi az a kutatási anticipáció, amely bátorítást nyújthat a titkosszolgálatok politológiai tanulmányozásának elindításához? Mindenekelőtt az a fikció, hogy módszertani szempontból „*normális*” társadalmi tényként tekintünk a kutatás tárgyára és a tudományos megismerés eljárási szabályainak megfelelően igyekeznünk belső összetevőit vizsgálni. A kérdés az, hogy az ilyen alapon szerveződő tudás egyáltalán igényt formálhat-e az ismert episztemológiai kritériumok szerint – mint az igazságra való törekvés, a megalapozottság igénye, a tévedhetetlenség elutasítása, a bizonyítottság (de legalábbis az igazoltság), az elméletalkotásra törekvés, az általánosság és objektivitás, stb. – a „tudományos” jelzőre.

Amennyiben a politológia vonatkozásában a titkosszolgálatok problémakörét explicit kutatási-oktatási témának tekintjük, úgy elkerülhetetlen azon tudományterületek áttekintése, amelyek már korábban is érintették a téma bizonyos vonatkozásait. Az implicit titkosszolgálati elemzések közül az *alkotmánytan*, a *közigazgatástan*, a *biztonságpolitikai kutatások*, valamint a *rendészeti tudományok* körébe tartozó részterületek vizsgálódásait érintjük a továbbiakban.

2. 1. A korábbi Alkotmánynak „A Magyar Honvédség és egyes rendvédelmi szervek” címet viselő VII. fejezete határozta meg a Magyar Honvédség és a Rendőrség alapvető feladatait, de a nemzetbiztonsági szolgálatokat viszont e tekintetben nem nevesítette. Az Alaptörvény viszont elkülönítve, önálló fejezetben foglalkozik – a rendőrséggel együtt – a nemzetbiztonsági szolgálatok kérdéseivel. A kétféle szabályozás közös annak a megállapításában, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjai nem lehetnek tagjai pártoknak, és nem folytathatnak politikai tevékenységet, illetve hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok szervezetére, működésére vonatkozó részletes szabályokat, a titkosszolgálati eszközök és módszerek alkalmazásának szabályait, valamint a nemzetbiztonsági tevékenységgel összefüggő szabályokat sarkaltos (korábban kétharmados) törvény határozza meg. Az Alaptörvény viszont a nemzetbiztonsági tör-

vényből¹³ beemelte a Kormány irányítói jogkörére,¹⁴ valamint a nemzetbiztonsági szolgálatok alapvető feladataira vonatkozó rendelkezéseket.¹⁵

Az Alaptörvényt nem érintve, de a szolgálati struktúrát legnagyobb mértékben átalakító, 2011. november 28-án elfogadott törvényi szabályozás a nemzetbiztonsági törvény elfogadása óta húzódó vitás kérdést – szükség van-e öt nemzetbiztonsági szolgálatra? – zárta le azzal a megoldással, hogy a Katonai Felderítő Hivatal és a Katonai Biztonsági Hivatal összevonásával megalakította a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálatot.¹⁶ Csekélyebb érdeklődést váltott ki, hogy a miniszterelnök a belügyi és külügyi tárcák között hányódó Információs Hivatal irányításával összefüggő miniszteri hatásköröket végül 2012 nyarán a Miniszterelnökséget vezető államtitkára ruházta át.¹⁷

Ettől kezdve Magyarország nemzetbiztonsági szolgálatai: az *Információs Hivatal*, az *Alkotmányvédelmi Hivatal*, a *Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat*, és a *Nemzetbiztonsági Szakszolgálat*, majd a nemzetbiztonsági törvény 2016-os módosítását követően kiegészülve a *Terrorelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központtal*.¹⁸

A rendőrség és a nemzetbiztonsági szolgálatok politikai függetlenségére nézve az Alaptörvény csupán a *hatalommegosztással összefüggő összeférhetlenségi szabályokat* tartalmazza. Így az Alaptörvény a korábbi Alkotmány részletes szabályaival ellentétben csak annyi követelményt támaszt, hogy a hivatásos állományban állók nem lehetnek tagjai pártnak és nem folytathatnak politikai tevékenységet. A hivatásos szolgálati viszonyban állók depolitizáltságának követelménye egyben a jogállamiság és a plurális demokrácia követelménye. A rendőrség tagjai ugyanis az államot képviselik, és kényszerítő hatalommal rendelkeznek, amelynek gyakorlása során különösen fontos a pártsemlegesség követelménye és a politikai befolyás kizárása.

¹³ 1995. évi CXXV. törvény.

¹⁴ A nemzetbiztonsági szolgálatok működését a Kormány irányítja. 45. cikk (4)

¹⁵ A nemzetbiztonsági szolgálatok alapvető feladata Magyarország függetlenségének és törvényes rendjének védelme, nemzetbiztonsági érdekeinek érvényesítése. 45. cikk (3)

¹⁶ 2011. évi CLXXI. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény katonai nemzetbiztonsági szolgálatok összevonásával kapcsolatos módosításáról, valamint az azzal összefüggő további törvénymódosításokról.

¹⁷ 1/2012. (VIII. 31.) ME utasítás a Miniszterelnökség Szervezeti és Működési Szabályzatáról.

¹⁸ A Terrorrelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ a terrorizmus elleni fellépéssel összefüggő egyes törvények módosításáról szóló 2016. évi LXIX. törvénnyel módosított nemzetbiztonsági törvény alapján új nemzetbiztonsági szolgálatként, 2016. július 17-én kezdte meg működését.

Ha közelebbről is megnézzük az Európai Unió tagállamainak nemzeti alkotmányait¹⁹, kiderül, hogy az immár Nagy-Britannia nélküli huszonhét tagállam közel fele, tizenkettő, semmilyen formában nem tartja fontosnak, hogy legfelső jogforrási szinten foglalkozzék a titkosszolgálatok kérdéseivel. Ezek Ausztria, Belgium, Dánia, Finnország, Franciaország, Horvátország, Írország, Lettország, Luxemburg, Spanyolország, Svédország, Szlovénia. A „nemzetbiztonság” („national security”) kifejezéssel hét ország alkotmányban találkozhatunk: Bulgária, Észtország, Görögország, Hollandia, Olaszország, Románia (négyyszer is), Szlovákia. Ezek többsége bizonyos alapjogi, illetve nemzetbiztonsági értékek kollíziója esetén kíván kivételes prioritást biztosítani a titkosszolgálatoknak. Ebből a szempontból igen sajátos a szabályozása a portugál alkotmánynak, amely nem csupán a hivatásos állományok, de a titkosszolgálati ügynököknek is korlátozza gyűlekezési, tüntetési, egyesületek alapítási jogát.²⁰ A Lengyel Köztársaság Alkotmánya szótárában viszont – a többi alkotmánytól eltérően – keveredni látszik a nemzetbiztonság - „national security” -, és az állambiztonság - „state security” – kifejezések használata.²¹ Mindez azért különös, mert a rendszerváltás utáni közép-európai országok általában következetesen abban, hogy az egypártrendszer körülményei közötti szolgálatok az „állami”, míg a már a jogállami követelményeknek megfelelő titkosszolgálatokat a „nemzeti” jelzővel illetik.

2. 2. *Államtani* szempontból érdemes a titkosszolgálatoknak a *szuverenitásvédelem*hez való viszonyát is érinteni. Általában véve az állam csak akkor és annyiban képes megőrizni főhatalmát a közösség viszonyainak irányítása fölött, ha az ezen pozícióját illegitim módon megszerezni/befolyásolni kívánó belső és külső hatalmi tényezők törekvéseinek sikerrel tud ellenállni; azaz képes ezeket időben felderíteni, megelőzni, elhárítani, megakadályozni. Ez a konfliktus igen korán nyilvánvalóvá tette, hogy az egyes államok, illetve az állam és a társadalom között kialakult alapfunkciókon túl az államnak kezdettől fogva önálló tevékenységi iránya saját belső hatalmi pozícióinak fenntartása, megőrzése. Az állam védelme így kettős értelemben is része a szuverenitás lényegének. Egyrészt a főhatalom kifelé irányuló – az államok közötti, továbbá a társadalom irányába mutató – cselekvési szabadságának előfeltételeit biztosítja, másrészt hatalmi szubjektum-

¹⁹ Lichtenstein 2016, 998. p.

²⁰ „The law may establish restrictions on the exercise of the rights of expression, meeting, demonstration, association and collective petition by full-time military personnel and militarised agents on active service.” Constitution of the Portuguese Republic (2005) Restrictions on the exercise of rights. Article 270.
><http://www.tribunalconstitucional.pt/tc/conteudo/files/constituicaoingles.pdf>< (letöltve: 2016. 12. 08)

²¹ The Constitution of the Republic of Poland (1997) Article 45, illetve Article 135.
><http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>< (letöltve: 2016. 12. 08)

ként a legfontosabb tényezője a változó mértékben, de mindig többtényezős politikai szerkezetnek.

Az állami szuverenitás és az állam biztonsága viszonyának vizsgálata a politológia és az államelmélet hagyományos problematikájának viszonylag kevésbé kutatott témaköre. Pedig a kérdésre, hogy vajon tekinthető-e az állam szuverenitásának – mint hatalmi struktúrák, normák, tevékenységi formák, funkciók sőt, eszmék, értékek, attitűdök és szerepek összességének – a védelme autentikus kutatási objektumnak a politikatudomány és az államelmélet számára, feltétlenül igen a válasz.

2.3. A titkosszolgálatok vizsgálatának – mint implicit kutatási témának – *közigazgatástani* befogadása mellett a korábbi közigazgatástani irányzatok különféle indoklásokkal érveltek. Mégis a rendszerváltás utáni új normativista szemléletben a jogállamisághoz visszatért titkosszolgálatok jogdogmatikai elemzés nem kapcsolódott össze ismét az évszázaddal korábban – már Concha Győző által – természetesnek tartott *politikai látásmóddal*²². A koherensnek látszó jogi szabályozás normativista szövegértelmezése így nem terhelte meg magát a kritikai feldolgozás feladataival, válaszai jobbára a problémamentesnek tűnő intézményi keretek egyszerű felmutatására szorítkoztak. Ezért elégségesnek látszódott a közrend, a közbiztonság, a belső rend fogalmihoz – a rendőrséghez hasonlóan – hozzárendelni a „nemzetbiztonsági igazgatást” és a kettőt együttesen *rendészeti igazgatásnak* lehetett elnevezni. Az e tekintetben definiált rendészet, „olyan jogilag szabályozott közigazgatási, illetve államigazgatási – szükség esetén közhatalmi eszközökkel is operáló – tevékenység, amely a közbiztonság (közrend) – és a belső rend megzavarásának megakadályozására, esetenként megelőzésére, a megzavart rend helyreállítására irányul.”²³ Arra nézve pedig, hogy a titkosszolgálati tevékenység, miként határozható meg „igazgatási” tevékenységként tulajdonképpen csak az a válasz kapható, hogy a rendészeti igazgatás másik alánya, a rendőrség is alkalmaz titkosszolgálati eszközöket. Ettől kezdve csupán a nemzetbiztonsági szolgálatok feladatai, hatáskörei, szervezetei, irányítási viszonyai, a parlamenti ellenőrzése, a nemzetbiztonsági szolgálatok által alkalmazható intézkedések, illetve a titkos információgyűjtés törvényi szabályozását kell elővenni, hogy a *titkosszolgálatok közigazgatástani elemzésének normatív értelmezése* előttünk álljon.

Ráadásul szervezeti, szabályozási vonatkozásait tekintve is a rendészeti, rendvédelmi igazgatás kérdései jóval ismertebbek, oktatási illetve kutatási tematizációja sokkal kidolgozottabb, mint a nemzetbiztonsági igazgatásé. A nemzetbiztonsági szolgálatok alapkérdéseivel való megismerkedés a közigazgatástanon kívül feladatot biztosít az állam- és jogtörténeti, az alkotmánytani, a büntető- és

²² Concha 1988, 232. p.

²³ Ficzer – Forgács 2004, 402. p.

büntető eljárási, továbbá a nemzetközi jogtudományi oktatás és kutatás számára is. (A nem jogi vonatkozású – szociológiai, pszichológiai, szervezési, politológiai stb. – vizsgálódási irányokat nem is említve.) A hatályos törvény rögzíti annak alapjait, ami a nemzetbiztonsági szolgálatok szabályozásának jogrendszerbeli helye, illetve az államszervezetben betöltött státusa szempontjából különös jelentőséget tulajdonít a közigazgatási vizsgálódásnak, továbbá e problémakör oktatásának. „Az Információs Hivatal, az Alkotmányvédelmi Hivatal, a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, a Terrorelhárítási Információs és Bűnügyi Elemző Központ (a továbbiakban együtt: polgári nemzetbiztonsági szolgálatok), a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat a Kormány irányítása alatt álló, az ország egész területére kiterjedő illetékességgel rendelkező, önálló gazdálkodást folytató költségvetési szervek.”²⁴ A szakirányú kutatások adóssága pedig – ami a titkosszolgálati kutatások egészére is érvényes – szembeűnő: „Ha számba vesszük a közigazgatási jog nemzetbiztonsági alágazatának elmúlt 15 évben megjelent publikációit, akkor arra a megállapításra juthatunk, hogy ez a tárgy adekvát paradigmarendszerrel nem rendelkezik.”²⁵

2.4. A titkosszolgálatok *biztonságpolitikai* megközelítésének sajátossága abban áll, hogy miközben igyekezett a hadtudomány hagyományos körétől és diszciplínáitól távolodni, ezektől önállósodni, a *politológia és szociológia vizsgálati látásmódját valójában nem volt képes integrálni* módszertanába, legfeljebb csak a külső – katonai és polgári – hírszerzés illetve elhárítás vonatkozásában. Ennek a szemléletnek a pontos kifejeződése – egyben az irányzat további megerősítője is – a *biztonságpolitikai alapelvekről* hozott hatályos országgyűlési határozat. Ez szándéka szerint a hagyományos politikai és katonai tényezőkön túl magába kívánja foglalni a széles értelemben vett biztonság egyéb – gazdasági és pénzügyi, emberi jogi és kisebbségi, információs és technológiai, környezeti, valamint nemzetközi jogi – dimenzióit is, de a biztonság- és védelempolitikát – e komplexitási igény ellenére – mégis csupán a *külső biztonságot* átfogó módon értelmezi és praktikusán a honvédelemmel azonosítja.²⁶

²⁴ 1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról 2. § (1) Módosította a 2016. évi LXIX. törvény 12. §.

²⁵ Balla 2012, 211. p.

²⁶ „A Magyar Köztársaság a biztonságot átfogó módon értelmezi, amely a hagyományos politikai és katonai tényezőkön túl magába foglalja a széles értelemben vett biztonság egyéb – gazdasági és pénzügyi, emberi jogi és kisebbségi, információs és technológiai, környezeti, valamint nemzetközi jogi – dimenzióit is. A globális kihívások, a nemzetközi politikai-gazdasági kölcsönös függőség, a technológiai fejlődés világában az euro-atlanti térség biztonsága oszthatatlan.” A Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveiről. 94/1998. (XII. 29.) OGY határozat. A határozat koncepciójának teoretikus alátámasztására lásd: Deák 2007, 642. p.

Az alapelvek elfogadását követően kialakított nemzeti biztonsági stratégia, biztató előrelépésétől, (azzal, hogy a belső stabilitást is a biztonság részének tekinti) függetlenül, a kutatások többségében, a sajtóban és a közfelfogásban is, változatlanul uralkodó maradt e szemlélet. Amint a szuverenitás vonatkozásában sem tulajdonítanak jelentőséget a *társadalom és az állam belső hatalmi viszonyai* elsőbbségének, úgy a biztonság/biztonságpolitika vonatkozásában továbbra is csak a nemzetközi, katonapolitikai, *külső biztonsági* aspektusokat érzékelik.

Tematikai kérdések a titkosszolgálatok politikatudományi oktatásához

1. A titkosszolgálatok nyilván csak akkor és annyiban tarthatnak igényt a politikatudományok érdeklődésére, amikor és amennyiben maguk a szolgálatok valamilyen mértékben részei a politikai reálfolyamatoknak. Nyilvánvaló, hogy titkosszolgálatok a mindenkori politika *eszközei*, esetenként viszont – a történeti és összehasonlító elemzések bizonyítékai szerint – annak *alakítóiként* is fellépnek. Ez a helyzet általában titkos, tehát láthatatlan, néha azonban nyilvános *politikaformáló* tevékenységben is kifejeződik. A politikai szempontból fontos titkosszolgálati tevékenységek politológiai elemzése azonban mégis várat magára. A szakmai reflexió elmaradása nem tudatos, sokkal inkább a hagyományos témakörökhöz való ragaszkodás a magyarázata. A titkosszolgálati politológiának a politikatudományok rendszerébe, azok tematikájába történő integrálódása egyelőre sem pozitív megerősítésben, sem kritikai elutasításban nem részesült. Ez egyszerűen annak a hiánynak a természetes következménye, hogy bármennyire is nyilvánvaló a jelenség politikai természete, ez az evidencia eddig észrevétlen, azaz reflektálatlan maradt a politológia számára.²⁷

A mindenkori titkosszolgálatok feladataik betöltése során tehát – némileg leegyszerűsítve – két vonatkozásban kerül(het)nek politika-közeli helyzetbe.

a) a *hírigények megrendelői*, akik működésük irányait (állambiztonsági terminológiával: az ellenséges vonalat, a célcsoportokat, célszemélyeket) meghatározzák – maguk is *politikuskok*; b) a megszerzett információk a titkosszolgálatok – és végző soron a hírigények megrendelői – számára nem passzív adatok, hanem konkrét megelőző, elhárító cselekmények, intézkedések, operatív akciók kiindulópontjai, amelyekkel rejtetten a *társadalmi-politikai valóság meghatározott* részére *kívánnak célzott hatásokat* gyakorolni. A kérdés az, hogy a hatályos jogi szabályozás – feltéve, hogy adott titkosszolgálatok vonatkozásában létezik ilyen – milyen normatív háttérrel biztosít ehhez: a jog ellenére, joghézagot kihasználva vagy éppen jogszerűen történik-e mindez.

A nemzetbiztonsági szolgálatok feladataik ellátása céljából *műveleti tevékenységet* folytatnak, amelynek során a nyílt és titkos információgyűjtés külső és belső engedélyhez kötött eszközeit és módszereit alkalmazzák. A műveleti tevé-

²⁷ Révész 2007, 241. p.

kenység rendjét a *Műveleti Munka Szabályzata* tartalmazza, amely magában foglalja a titkos információgyűjtés belső eljárási és engedélyezési szabályait is. A hírforrások kiépítése időigényes, hosszabb távon, tervszerű műveleti tevékenységgel megoldható feladat. A műveleti munka keretében a belföldön jelentkező (megjelenő) veszélyfaktorokra és védendő objektumokra tekintettel *humánforrásokat* létesítenek, és a *titkos információgyűjtés* más – köztük operatív-technikai – eszközeit és módszereit alkalmazzák, *fedővállalkozásokat* hoznak létre, hogy munkatársai a nemzetbiztonsági szolgálatokon kívüli intézményeknél, szervezeteknél fedetten, vagy - adott esetben - nyíltan *munkaviszonyt* létesíthessenek.²⁸ Mindez világossá teszi, hogy a láthatónál, de még a sejtethetőnél is *jóval szélesebb a titkosszolgálatok tényleges szerepe*, tevékenységi köre, mintsem az egyszerű kontempláció, illetve a megszerzett adatok továbbítása.

2. Az áttekintett törvényi háttér, a normatív szabályozás önmagában nem világít rá olyan anomáliákra, amelyek a titkosszolgálatok politika-közelségét önmagában megalapozná, igaz, olyan körülményekre sem, amelyek ezt eleve kizárnák. Ennek alapvető oka a jogilag nem szabályozott, illetve nem is szabályozható *politikai szféra jelenléte a kormányzati tevékenységben*. A nemzetbiztonsági tevékenységre ott és akkor van szükség ahol, és amikor *más állami szervek eszközürendszere nem elégséges* a nemzeti érdekek védelmére és érvényesítésére. A nemzetbiztonsági szolgálatok azonban kizárólag a törvény által kijelölt keretekben tevékenykedhetnek. E tevékenységük hatékonysága attól függ, hogy az milyen szorosan kapcsolódik a döntéshozók igényeihez. A szabályozás ugyanis abból indul ki, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok alapfeladatai közé tartozik a *kormányzati döntésekhez szükséges információk megszerzése és feldolgozása*. A hírigények államtitkot képeznek, szigorúan titkos minősítésűek, mivel azokból következtetések vonhatók le a hírszerző szolgálat konkrét tevékenységére vonatkozóan, így ez veszélyeztetheti a szolgálatok működésének biztonságát. A cél természetesen az, hogy a nemzetbiztonsági tevékenységnek ne pusztán aktuális döntéshozói igények kielégítését kelljen szolgálnia, hanem az ország biztonságpolitikájából következő, a nemzeti érdekérvényesítés „stratégiai céljait” is kövesse. Az *aktuális politikai igény és a stratégiai cél elhatárolása* viszont – mivel államtitokról van szó – gyakorlatilag *nem ellenőrizhető* folyamat. Mindeközben a nemzetbiztonsági szolgálatoknak a mindenkori kormány iránti *lojalitás* mellett kell működniük.

3. A döntéshozatal előkészítésének informális meghatározói általában az *információk szállítói*. A döntési folyamat előzetes befolyásolásának a lehetősége már ott kialakulhat, amikor az információs részleg a hírigények részletes kidolgozását, az egyes relációkra való lebontását elvégzi. A *hírigények konkretizálása és a hírforrásokra való lebontása* is a műveleti részleg feladata. A beérkező „nyers” információnál vizsgálni kell, hogy a hírigények témakörébe eső információkat,

²⁸ Bővebben Boda 2016, 126-137. pp.

adatokat tartalmaznak-e; mennyire időszerűek, forrásuk milyen közeli a döntéshozatali pontokhoz; az információ az elsődleges forrásától a hírszerző szolgálat-hoz való megérkezéséig (az információs csatornán) szenvedhetett-e torzulásokat stb. Az információ értékelésére kihatással vannak az adott témakört érintő, általánosan *elfogadott nézetek és az elemző szubjektív ítélete*. Fennáll annak veszélye is, hogy a különösen magas újdonságértékkel rendelkező információk figyelmen kívül maradnak a feldolgozás folyamatában. Közrejátszhat ebben a *konformizmus*: a szolgálat számára „kényelmetlen” jelenteni a kormány politikáját – adott vonatkozásban – megkérdőjelező vagy vezető politikai személyiséget negatívan érintő információkat. Így az információk szintetizálásának folyamatában az elemző óvatossága a *konkrétumok kiszűrésére, jelentős információk mellőzésére* vezethet, végül pedig az elkészült kormányzati tájékoztató jelentés alig haladja meg az adott témában általánosan elfogadott helyzetértékeléseket.

A hivatalos politika és az új információk tehát kölcsönhatásban vannak egymással. A hírszerzés tájékoztatóinak címzettjei, a felhasználók oldaláról is előfordulhat a hivatalos politikába, a *döntéshozó nézetrendszerébe nem illő információk figyelmen kívül hagyása*. A nemzetbiztonsági információk begyűjtésére a fentiek értelmében könnyen eredményezhet egyoldalú információs rendszert, „egycsatornás” hírfelhasználást a kormányzati tájékoztatásban. Elvileg csakis a „többcsatornás” kormányzati tájékoztatási rendszer alkalmas a hibás kiértékelések kiküszöbölésére, valódi döntési alternatíva kialakítására. Emellett a „többcsatornás” kormányzati tájékoztatási rendszer – elvileg – garanciát is jelenthet a döntés-előkészítés folyamatában a *döntéshozó tendenciózus tájékoztatásának kizárására*. Mindezek azonban a „jó” vagy „rossz” jogi szabályozás érvényességi területén túli gondjai a titkosszolgálatok potenciális politizációjának. Az valószínűnek látszik, hogy – amint az korábbi példák, valamint külföldi esetek nyomán tapasztalható – sem a tárgyalt államszociológiai, sem pedig a funkcionális összefüggéseit tekintve *semmiféle szabályozás automatikusan nem zárja ki a titkosszolgálatok politikaközeli, azt befolyásoló működésének lehetőségét*. Jogállami viszonyok között az alkotmányos garanciákon túl mindenképpen fokozott jelentőséget kell tulajdonítani a politikai hatalom önkorlátozására hatni képes demokratikus politikai kultúra kialakításának is.

4. A szélsőséges politikai szervezetek törekvései az alkotmányos rend tagadására, támadására vagy felszámolására irányulnak. A politikai szélsőség fogalma és hatótere a felforgató propagandától az erőszakos jogellenes cselekményeken keresztül a politikai hatalom megszerzésének kísérletéig terjedhet. A szélsőségek – figyelembe véve a tradicionális polgári demokráciák gyakorlatát (szólás-, gyűlékezési-, egyesülési szabadságot) – önmagukban *jogi és politikai eszközökkel nem számolható föl*. Ugyanakkor kellő társadalmi, politikai és – a törvényesség keretei között tartott – hatósági figyelemmel, a nemzetbiztonsági munka eszköztársze-

rével folytatott kontrollal olyan keretek között tarthatók, hogy ezek az alkotmányos rend gyakorlására közvetlen veszélyt ne nagyon jelentsenek.²⁹

Ezért a Hivatalok – és elsősorban az Alkotmányvédelmi Hivatal – feladata, hogy megfigyelje az összes politikailag szélsőséges irányultságú csoportot, elemezze, értékelje tevékenységüket, és arról tájékoztassa a kormányt. Bűncselekmény alapos gyanúja esetén büntetőeljárást kezdeményezhet az illetékes hatóságoknál. Tudjuk, hogy a kormányzati információigény megjelölése magába foglalja a Hivatalok potenciális veszély irányába való aktivizálását is. *Sajátos jelenségcsoportok különíthetők el* a nyilvánosságot látott információk segítségével, amennyiben a Hivatalok látható tevékenységéből arra következtetünk, hogy (1) ezek az információigény megjelölése nyomán realizált elhárító tevékenység *konkrét megnyilvánulásai*, másrészt hogy (2) az egyes műveleti akciók csoportosítása alkalmas a Hivatalok tevékenységének *fő irányait* körvonalazni. Ha tehát terminológiai szempontból nem is alkalmazzuk az „ellenséges csoport”, vagy az „ellenségkép” kifejezéseket, mégis joggal valószínűsíthető az antidemokratikus törekvéseket hordozó szubjektumok bizonyos halmazának megléte.

5. Minden, a titkosszolgálatokra vonatkozó szakmai vita termékeny hatással lehet a politológiai vonatkozású kutatás és oktatás kérdéseire is. Ennek tárgya már nem egyszerűen az önálló kutatás-oktatás pusztá léte, hanem annak tudomány-rendszertani helye, tematikájának és kutatásának esélyei, módszertani problémái, oktatásának lehetőségei, a megismerhetőség esélyei körül zajlanának. Ha magának a fentiekben körvonalazni kívánt témakörnek alakítanánk ki a struktúráját, abból a többször hangsúlyozott megállapításból kellene kiindulni, hogy a titkosszolgálatok elsősorban *a kormányzati-politikai döntéshozatalhoz való információszolgáltatásukkal, másfelől pedig műveleti tevékenységük visszacsatolási folyamataival lehetnek hatással a politikai rendszer egyéb szubjektumaira*. Ami tematikusan is leírhatja a vonatkozó kutatási modellt, hipotetikusan a következő témacsoportokat és elemeket tartalmazhatja:

1. témacsoport – A titkosszolgálatok történeti, társadalmi meghatározottsága: A titkosszolgálatok kutatásának tárgya, tudomány-rendszertani helye; A titkosszolgálatok valamint kutatásuk története; Történeti, politológiai, jogi, pszichológiai és összehasonlító módszerek a titkosszolgálatok kutatásában. Titkosszolgálati modellek összehasonlító elemzése; az adaptáció feltételei; A titkosszolgálatok politikai rendszerhez való viszonyának típusai; nézetek és irányzatok; Állami-politikai funkciók a titkosszolgálati stratégia kialakításában. A titkosszolgálatok viszonya az állami, politikai vezetéshez, az elithez, a pártokhoz és a társadalom különböző csoportjaihoz; A titkosszolgálatok tevékenységi irányai; nyílt és rejtett szerepe a politikai döntések meghozatalában, befolyásolásában; A diktatúrák öröksége. A szolgálatok társadalmi megítélése, médiaképük; Integráció, globali-

²⁹ Lásd: Szabó 2007, 53. p.

záció, információs társadalom: a posztmodernitás kihívásai a titkosszolgálatok tevékenységére.

2. témacsoport – A titkosszolgálatok szervezet, működési alapjai:

Az állam elleni bűncselekmények politikai természete, összehasonlító szabályozástörténetük; megelőzés, felderítés, megakadályozás. Az államtitok, szolgálati titok védelmének történetei alakulása, jelenlegi helyzete, szabályozása; A kormányzati információs igények forrásai, irányjai; a kapott információk felhasználásának hatékonysága. Hivatalok információ-feldolgozó, -elemző és értékelő tevékenysége a kormányzati hírigényeket vonatkozásában; A minősített helyzetekben érvényesítendő kormányzati tervek. A szuverenitást veszélyeztető idegen titkosszolgálati tevékenységek, ezek felderítése és elhárítása; A fegyveres erők és a rendvédelmi szervek és a titkosszolgálatok terrorelhárító tevékenysége. A nemzetbiztonságot veszélyeztető szervezett bűnözés, a terrorszervezetek, a jogellenes kábítószer- és fegyverkereskedelem, a tömegpusztító fegyverek felderítése. Nemzeti, Európai Unió-s és globális feladatok Az állam működése szempontjából kiemelten fontos létesítmények; A fontos szervek és létesítmények titkosszolgálati védelme; A fontos és bizalmas munkakört betöltő személyek törvényben meghatározott körének nemzetbiztonsági védelmével és ellenőrzésükkel kapcsolatos tevékenység A Magyar Köztársaság érdekeinek érvényesítésére szolgáló tevékenység szervezésére és végrehajtására vonatkozó adatok.

3. témacsoport – A titkosszolgálatok operatív működése:

A titkosszolgálati eszközök, módszerek, eljárások irányjai, alkalmazásuk hatékonysága; A titkosszolgálatok megelőző műveleti tevékenysége, annak szervezése. A titkosszolgálati információk értékelése, elemzése, feldolgozása; A titkosszolgálatok által létrehozott fedőintézmények; A titkosszolgálatok egymás közötti, az állami szervekkel, az önkormányzatok képviselőtestületeinek hivatalaival és intézményeivel, gazdálkodó és más szervezetekkel történő együttműködése. A titkosszolgálatokkal történő együttműködés típusai, módjai; az együttműködő személyek szociális összetétele; politikai szocializációs hátterük, értékrendszereik, attitűdjeik.

4. témacsoport – A titkosszolgálatok működésének technikai feltételei:

A titkosszolgálatok szervezet- és működéstörténete; jelenlegi helyzetük; A titkosszolgálatok feladatainak ellátásához szükséges technikai rendszerek és eszközök; A Hivatalok és szervezeti egységeik szervezeti és működési rendje, tevékenységüket szabályozó belső rendelkezések; A Hivatalok feladatainak ellátásához szükséges adatkezelés, a nyilvántartások rendszerei; az iratselejtezés; A Hivatalok szervezeti egységeinek költségvetése; A Hivatalok nemzetközi együttműködése; A Nemzeti Biztonsági Felügyelet nemzetközi együttműködése; A titkosszolgálatok oktatási anyagai.

5. témacsoport – a titkosszolgálatok állományának jellemzői:

A titkosszolgálatok állományának szociális összetétele; szocializáció, mobilizáció, értékrendszereik, attitűdjeik. A Hivatalok állományának társadalmi, politikai és szolgálati jövőképe; elfogadottság, legitimációs- és hivatástudat; A személyi állomány jövedelmi viszonyai, munkakörülményei; szervezeti, szolgálati és munkaviszonyaik; rekrutáció, karriertípusok, aspirációk. A személyi állománnyal kapcsolatos, büntető-, fegyelmi eljárások; Társadalmi, politikai feszültségek, konfliktusok megítélése, kezelése; a személyi állomány önképe, pszichés állapota.

Összegzés

A fentiekben részletezett komplex oktatási modell kellő metodológiai módosításokkal más, kapcsolódó kurzusok tematikájának kidolgozásához is hozzájárulhat, így a felsőoktatásban – az állam- és jogtudományi, valamint a politológiai képzésen túl – is felhasználható. Az ilyen irányú kezdeményezéseknek a jelei már megmutatkoznak.³⁰

Felhasznált irodalom

- Argejő 2015 = Argejő Éva: „A titok alakváltozásai” *Kultúra és Közösség*, 2015. 1. sz. 183-190.pp.
- Balla 2012 = Balla Zoltán: „A nemzetbiztonsági igazgatás egyes kérdései” In: Hautzinger Zoltán, Verhóczy János (szerk.) *Sodorvonalon: Tanulmányok Virányi Gergely 60. születésnapja tiszteletére* Budapest: Magyar Rendészettudományi Társaság, 2012.
- Boda 2016 = Boda József: „A magyar nemzetbiztonsági szolgálatok a rendszerváltás után” In: uő. „*Szigorúan titkos!*”? *Nemzetbiztonsági almanach. A felderítés valamint a titkos információgyűjtés elméleti és gyakorlati kérdései* Zrínyi Kiadó, Budapest, 2016.
- Concha 1901 = Concha Győző: „A rendőrség természete és állása a szabad államban” (Akadémiai székfoglaló, 1901.) In: Lőrincz Lajos (szerk.): *A magyar közigazgatás-tudomány klasszikusai 1874-1947* KJK, Bp., 1988.
- Deák 2007 = Deák Péter (szerk.): *Biztonságpolitikai kézikönyv* Osiris, Bp., 2007. 642. o.

³⁰ A Zsigmond Király Főiskolán például nemzetbiztonság és biztonságpolitika szakirány működik. A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen gazdasági, üzleti információszerezést oktatnak, a Budapesti Corvinus Egyetemen pedig nemzetbiztonsági ismeretek, diplomácia és hírszerzés témákban lehet továbbtanulni.

- Dobák 2014 = Dobák Imre (főszerk.): Állambiztonsági szolgálatok - nemzetbiztonsági szolgálatok. Képzéstörténeti tudományos konferencia 2014. Nemzetbiztonsági Szemle 2016. Különszám I.
- Ficzer – Forgács 2004 = Ficzer Lajos – Forgács Imre: *Magyar közigazgatási jog. Különös rész* Osiris, Bp., 2004.
- Földes 2005 = Földes Tamás: *A „Janus arcú titok”. A titkok titka* Gondolat, Bp., 2005.
- Hewstone – Antaki 1995 = Hewstone, M. – Antaki, Ch.: „Az attribúcióelmélet és társas viselkedés magyarázatai” In: Hewstone, M. – Stroebe, W. – Codol, J.-P. – Stephenson, G. M. (szerk.): *Szociálpszichológia - európai szemzőgből*. KJK, Bp., 1995.
- Jobst 2012 = Jobst Ágnes: „A titkosszolgálatok tudománya az oktatás és a tananyagok tükrében 1945 után”: In: Csóka Ferenc (főszerk.): *Szakszolgálatok Magyarországon* Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, Budapest, 2012.
- Lichtenstein 2016 = Lichtenstein József (lektor): *Nemzeti Alkotmányok az Európai Unióban* Wolters Kluwer, Budapest, 2016.
- Nikolov d. n. = Nikolov, Elit: *A titok. A kommunikáció ellentéte* Tömegkommunikációs Kutatóközpont. Műhely 3. h. n.; d. n.
- Révész 2007 = Révész Béla: *A titkosszolgálatok a politikában és a politológiában* SZTE, Szeged, 2007.
- Simmel 1973 = Simmel, G.: „A titok és a titkos társadalom” In: uő: *Válogott társadalomelméleti tanulmányok* Gondolat, Bp., 1973.
- Szabó 2003 = Szabó Márton: „Politikai titok” In: uő. *A diszkurzív politikatudomány alapjai. Elméletek és elemzések* L'Harmattan Kiadó, Bp., 2003.
- Szabó 2016 = Szabó Márton: *Diszkurzív politikatudomány. Bevezetés a politika interpretatív szemléletébe és kutatásába* Osiris Kiadó, Budapest, 2016.
- SZABÓ 2007 = Szabó Máté: „A forró ősz 2006-ban Budapesten – értelmezési kísérlet politológiai szempontból” *Rendészeti Szemle*, 2007. 4.
- Zweig 2006 = Zweig, Stefan: *A rendőrminiszter. Fouché élete* Európa, Bp., 2006.